

Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta
Ústav pro pravěk a ranou dobu dějinnou
Katedra pomocných věd historických a archivního studia

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Česko-bavorské kulturní kontakty v raném středověku

Czech-Bavarian Kultural Relations in Early Middle Ages

autor: **Bc. Jan Hasil**
vedoucí práce: **prof. PhDr. Jan Klápště, CSc.**
konzultanti: **prof. PhDr. Marie Bláhová, DrSc.**
PD Dr. Hans Losert

Praha 2010

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a že jsem uvedl všechny použité prameny a literaturu.

V Horoušanech dne 8. srpna 2010

Poděkování

Je mou milou povinností poděkovat na tomto místě celé řadě mých učitelů, přátel a blízkých, bez jejichž pomoci radou a skutkem by tato práce nemohla vzniknout v předkládané podobě. Na prvním místě děkuji vedoucímu práce profesoru Janu Klápštěmu, především za to, že mi toto náročné téma svěřil, stejně jako za nekonečnou trpělivost, s níž střežil mé odborné kroky a vycházel vstříc mým prosbám a dotazům v uplynulých letech.

Dlouhý výčet těch, kteří mi pomáhali mnoha hodinami konzultací a diskusí nad jednotlivými segmenty zpracovávaného tématu, zdobí jména profesorek Marie Bláhové a Lenky Bobkové, profesorů Ivana Hlaváčka, Jiřího Slámy, Josefa Žemličky a Erika Szameita, docentů Marka Sankeho a zejména Hanse Loserta. Jemu patří zcela zvláštní poděkování za to, že mě k problematice slovanského osídlení severovýchodního Bavorska přivedl, za nevýslovnou obětavost, s níž mě v uplynulých letech seznamoval s archeologickým materiálem, literaturou i badatelskými osobnostmi severovýchodního Bavorska, a v neposlední řadě mu děkuji za to, že mě přijal do okruhu svých bamberských žáků a přátel. V této souvislosti nemohu nepoděkovat za zanícené diskuse všem členům Losertovské stolní společnosti pravidelně se scházející v magické Schlenkerla.

Bylo by velmi obtížné vzpomenout všechny, kteří formovali mé názory v uplynulých letech, ke Cornélii Lohwasser, Anje Heidenreich, Tomáši Klírovi, Ivo Štefanovi, Hauke Kenzlerovi, Martinu Obenausovi a Stefanu Eichertovi by jistě musela přibýt celá řada dalších jmen. Za zpřístupnění pramenů, resp. dat z vlastního výzkumu a nepublikovaných textů děkuji co nejsrdečněji Markétě Macků, Zdeňce Schejbalové a Nině Brundke. Ze svých spolužáků na Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou a Katedře PVH a archivního studia vděčím za cenné postřehy a rady především Lud'ku Kosovi a Tomáši Veličkovi.

Knihovníkům Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou a Historického kabinetu Renatě Šmidtové, Martině Soukupové a Jaroslavu Valkounovi děkuji za umožnění studia literatury ve velmi, velmi benevolentním režimu a zajišťování nákupu zahraničních titulů, stejně jako za administraci meziknihovnických výpůjček.

Za vytvoření nezbytných studijních podmínek děkuji programu Erasmus, který mi umožnil půlroční studium na Otto-Friedrich-Universität Bamberg, a především Grantové agentuře UK, která pro léta 2009 – 2011 přijala k financování výzkumný projekt „Česko-bavorské kulturní kontakty v raném středověku“ (č. 259 014), jehož hlavním výstupem je předkládaná práce.

Svým rodičům a Pavle Kotšmídové děkuji za všestrannou podporu při studiu a trpělivost, s níž snášeli mé – myšlenkové i skutečné – toulky krásnou krajinou severovýchodního Bavorska.

Klíčová slova: Čechy – Bavorsko – Horní Franky – Horní Falc – Chebsko – raný středověk – kulturní kontakty – esovitá záušnice – dějiny osídlení – Slované v severovýchodním Bavorsku

Key words: Bohemia – Bavaria – Upper Franconia – Upper Palatine – Cheb-region – the Early Middle Ages – cultural relationships – S-shaped ring – history of the Slavonic settlement – the Slavs – medieval burying grounds – cross-border colonization – West Bohemia

Obsah

1. Úvod	7
1.1 Chronologické vymezení a poznámka k užívané relativně chronologické terminologii	7
1.2 Poznámka k problematice etnické interpretace	9
1.3 Česko-Bavorské vztahy v raném středověku z hlediska písemných pramenů a přehled dosavadních pohledů na ně	16
1.4 Formulace otázek	46
2. Slované v severovýchodním Bavorsku	49
2.1 Dějiny bádání	49
2.2 Územní vymezení	55
2.3 <i>Terra slavorum</i> – říšský federátní útvar v severovýchodním Bavorsku	57
3. Otázka chronologického vztahu české a bavorské tradice esovitých záušnic	72
3.1 Úvod: severovýchodobavorský okrsek řadových pohřebišť	72
3.2 Teoretická východiska	74
3.3 Vývoj pohřebního ritu v mikroregionech Chebska a kraje Flednitz	81
3.4 Závěr: kulturněhistorický význam esovité záušnice pro česko-bavorské kontakty v raném středověku	85
4. Raně středověké osídlení v prostoru přirozené česko-bavorské hranice	90
4.1 Vymezení problematiky	90
4.2 Chebská a flednitzská raně středověká sídelní komora	90
4.4 Domažlicko a Further Senke v 8.-11. století	110
4.5 Závěr	123
5. Vévoda Ernestus – kníže Čechů a první mezi přáteli krále?	126

6. Závěr	143
7. Glosář vybraných lokalit	146
A) Alladorf	146
B) Barbaraberg	147
C) Cham – Altenmarkt	151
D) Chammünster	151
E) Cheb	152
F) Eichelberg	166
G) Horní Lomany	167
H) Jindřichov	169
I) Kasendorf	170
J) Mockersdorf	171
K) Niederrunding-Satzdorf	173
L) Rauher Kulm	174
M)Reichsburg	176
N) Smolov	178
O) Sulzbach	179
P) Tašovice	181
Q) Třebeň	182
R) Weismain	184
S) Wirbenz	186
8. Resumé	189
9. Summary	190
10. Prameny a literatura	191

1. Úvod

1.1 Chronologické vymezení a poznámka k užívané relativně chronologické terminologii

Předkládaná práce se zabývá dvěma regiony, v jejichž historiografických tradicích lze vysledovat jen relativně málo sjednocujících momentů. Přístup k rámcovému vymezení i periodizaci raného středověku v Čechách a Bavorsku je proto v zásadě nekompatibilní a postavený na zcela odlišných kritériích. Základem členění užívaného německou historickou vědou jsou franské (a později říšské) vládnoucí dynastie, pro raný středověk jsou v rámci tohoto dělení relevantní tzv. merovejské a karolinské období (*Merowingerzeit*, resp. *Karolingerzeit*), následné otonské období (vzácně je užívané analogické *Ottonerzeit*, častěji je užíváno různých opisných forem, vč. formy vycházející z varianty Sálci/*Salier*), je potom chápáno již jako součást vrcholně středověké periody. Archeologické bádání tento model v zásadě přebírá, historicky daná mezní data však převádí na konvenční, mechanicky utvořené intervaly (viz tab. 1). Archeologický materiál je potom (na historickém vývoji již zcela nezávisle) členěn do stupňů v rámci těchto jednotlivých period.¹

Česká archeologie oproti tomu klade počátek raného středověku až do souvislosti s příchodem Slovanů do Čech, pojmy raně středověká archeologie a slovanská archeologie v českém prostředí prakticky splynuly (charakteristicky *Eisner 1966*, z nejnovějších prací *Lutovský 2001*, *Beranová - Lutovský 2009*). V rámci tohoto sémantického posunu došlo i k aplikaci „hradištního“ vnímání slovanské hmotné kultury na periodizaci

¹ Formulace těchto členění probíhá zpravidla na základě náplně kostrových řadových pohřebišť, v případě rozsáhlejších či regionálně významných nekropolí potom mnohdy *ad hoc* pro konkrétní lokalitu. Současné pohledy na periodizaci merovejského období na jihovýchodě Německa shrnula přehlednou tabelizovanou formou ve své disertační práci C. *Lohwasser (2010)*, severovýchodobavorská řadová pohřebišť karolinské éry připisovaná Slovanům rozčlenil (třebaže z hlediska absolutní chronologie diskutabilním způsobem) R. *Pöllath (2002)*. Uvedená praxe je badateli z německého odborného prostředí dodržována i tam, kde podstatou věci nelze hovořit o merovejském období, stupně staré až pozdní doby avarské obdobím způsobem rozpracovali např. A. *Lippert* a F. *Daim (1984)*.

raného středověku, poprvé jej zafixoval a opět mechanicky rozdělil do staršího, středního a mladšího období (s předřazeným *časněslovanským*) *J. Eisner* (1933). Víceméně živelně vstoupil do užívání termín *pozdněhradištní perioda* (která již prakticky překračuje hranici raného středověku), postrádá však obecně platnou definici a představuje svou podstatou pouhou floskuli.

časová osa	německá periodizace	česká periodizace
↓ 450	↓↓↓	↓↓↓
↓ 500	starší merovejské období	stěhování národů
↓ 550		
↓ 600		
↓ 650	mladší merovejské období	časněslovanské období
↓ 700		
↓ 750		starohradištní období
↓ 800	karolinské období	středohradištní období
↓ 850		
↓ 900		
↓ 950	(od 919/950)	mladohradištní období
↓ 1000	vrcholný středověk	
↓ 1050		
↓ 1100		
↓ 1150		
↓ 1200		

Tabulka 1: Schéma periodizace raného středověku v rámci české a bavorské badatelské tradice

Je tedy zřejmé, že vnímání raného středověku i jeho vnitřního členění se natolik rozchází, že pro nadregionálně pojatou studii není možno využít ani jedno z uvedených schémat. Témata zpracovávaná v této práci se tak budou držet časového rámce vymezeného na základě kritérií vycházejících z povahy česko-bavorských vztahů v rovině událostních dějin, které lze na základě jejich kvality, dané mírou vývoje společnosti v obou regionech, pokládat za raně středověké (rámcově 9. - první tři čtvrtiny

10. století, blíže viz oddíl 1.3).

To však není na újmu užívání výše uvedených i případných dalších chronologicky vymežujících termínů, které jsou v obou badatelských komunitách dlouhodobě vžité, ovšem za předpokladu, že tyto pojmy se budou vyskytovat pouze v příslušném kontextu, z něhož vyšly. Za legitimní je třeba pokládat např. obrat *středohradištní horizont Chebského hradu*, který v konkrétních studiích A. Hejny chronologicky označuje jednu z fází trvání dané lokality a zároveň vymezuje i svou věcnou podstatu, podobně jako např. termín *karolinsko-otonské řadové nekropole*. Vazbou ke konkrétní podstatě těchto termínů je jejich periodizující význam zbaven zásadnějšího interpretujícího obsahu, který může být i předmětem diskuse.² Užívat tyto pojmy ale – s ohledem na již zmiňovanou nekompatibilitnost obou tradičních periodizačních schémat – nelze při formulaci otázek, tím méně při jejich řešení: třebaže lokalita Sulzbach byla nepochybně osídlena v období, které je označováno jako mladohradištní, nelze o její mladohradištní fázi hovořit, protože v konkrétním kulturněgeografickém rámci postrádá tento termín obsah a případná synchronizace by musela proběhnout na bázi absolutních dat, což ale zbavuje smyslu užívání relativně chronologických kategorií.

1.2 Poznámka k problematice etnické interpretace

Historické bádání věnované pozdně antickým a raně středověkým dějinám těch částí Evropy, které se nacházely mimo rámec latinsko-řeckého kulturního okruhu, tradičně přistupuje k problémům událostních dějin takřka výhradně etnicky podmíněnou optikou. To nepřekvapí v případě převážně historického přístupu, který je opřen o písemné prameny, neboť pozdně antická a raně středověká literární manýra žádnou jinou perspektivu snad ani neumožňuje. Penzum písemných

² Srov. spor o označení slovanům připisovaných nekropolí v oblasti severovýchodního Bavorska mezi H. Losertem (1993b) a R. Pöllathem (2002, 48-49).

pramenů k dějinám střední Evropy v raném středověku je ovšem nutno pokládat za v zásadě vyčerpané a mnohokrát zevrubně vyložené několika generacemi historiků a prehistoriků. Schémata formulovaná na základě těchto etnických perspektiv navíc přešla i do uvažování pozitivismem ovlivněných archeologů a jejich následovníků, kteří paradoxně zakonzervovali mnohé z těchto interpretací dokonce až v terminologické rovině (např. tzv. *avarské nákončí*). Zkratkovitého výkladu se díky tomu dostává – dlužno podotknout, že často na základě společenské objednávky (*Weger /v tisku/; Wivjorra 1996*) – i druhé významné skupině pramenů, tj. pramenům hmotným.

Etnická interpretace a speciálně problematika obsahu slovanské etnicity v raném středověku představují v době, kdy vznikají tyto řádky, poměrně exponované téma. Moderními teoretickými přístupy k etnické interpretaci vybavil evropskou historickou vědu 21. století – v tradici freiburské teoretické školy založené Heiko Steuerem – *Sebastian Brather* (2004), který shrnul a završil argumentaci, která byla zejména od 60. let 20. století mířena proti závěrům a postupům tvůrce tzv. sídelněhistorické metody, berlínskému historikovi, germanistovi a prehistorikovi Gustaffu Kossinovi a jeho nástupcům. Proslulý *lex Kossina* je však přesto – třebaže v určité latentní formě – dodnes zakořeněn v myšlení celé řady badatelů.³ Jádrem Bratherovy koncepce je oproti tomu příklon k sociologickému pohledu, klíčovou se stává otázka identity, již je možno vnímat jako *osobní* (není závislá na vůli jedince, charakteristicky např. pohlaví a věk), *personální* (je ovlivnitelná samotným svým nositelem, např. sociální status) a *kolektivní* (skupinová identita vzniklá jako průsečík či naopak determinant více personálních identit). Tam, kde postpozitivističtí badatelé generace G. Kossiny, J. Kostrzewského nebo G. V. Childea, vzděláním

³ Vystopovat jej lze ve všech příspěvcích do diskuse okolo textů F. Curty (*Biermann 2009; Pleterski 2009*), třebaže Curtovi oponenti se výslovně zaklínají odezvělou “*démoničností*” tohoto “*kostlivce*” - *Profantová 2009*, 304.

zpravidla historici, usilovali o to, aby archeologicky rozpoznali předchůdce moderních národů a extrapolovali tímto způsobem své soudobé společenské problémy do protohistorického období (k problematice zneužívání protohistorie jako legitimizační vědní disciplíny viz *Weger /v tisku/*), požaduje Brather vědomou sebeidentifikaci jednotlivce (např. krojem) či kolektivu (např. společným jazykem) s určitou skupinovou identitou. Nejpádňější Bratherův argument představuje skutečnost, že archeologická kultura představuje interpretační konstrukt, stejně jako jej představuje i *kolektivní identita*, je-li zpětně definovaná historickým bádáním (*Brather 2004*, 99-100). Rovnítko položené mezi etnicitu a hmotnou kulturu tak bez dalšího představuje definici kruhem, pakliže ovšem za onen akt sebeidentifikace nelze pokládat produkci a užívání určité součásti (*nota bene* archeologizované) hmotné kultury, o čemž však Brather na jiném místě vyslovil svou pochybnost (*Brather 2003*).

Není obvyklé, aby vysokoškolská kvalifikační práce věnovala prostor pro příspěvek k aktuální odborné polemice. Jestliže je však tato práce věnována kulturním kontaktům přes nejvýznamnější etnický limit raně středověké střední Evropy, nezbyvá jejímu autorovi nic jiného, než aby na tomto místě zaujal stanovisko alespoň k dílčím a průběžným závěrům relativně ostré, mimořádně pozoruhodné a doposud neuzavřená diskuse, kterou vyvolala disertační práce *Florina Curty (2002)* a jeho příspěvek k počátkům slovanského osídlení Čech (*Curta 2009*).

F. Curta poměrně úspěšně otrásl základy teorií, které v tradici jazykovědného bádání 19. století budovaly ranou slovanskou identitu na půdorysu jednoty hmotné kultury, jazyka a dějin odrážených v pramenech západní latinské i východní řecké provenience. Nejslabším místem této konstrukce je absence S. Bratherem požadovaná sebeidentifikace, neboť – jak správně F. Curta upozornil – historicky doložené „slovanství“ 6. - 8. století není projevem vědomé *kolektivní identity*, nýbrž výsledkem

dlouhodobé a rozšířené, ale přesto málo přesvědčivé interpretace dobových narativních pramenů z byzantského a merovejského prostředí. S ohledem na oblast zájmu této práce bude dobře na tomto místě doplnit Curtovu polemiku s obvyklou interpretací byzantských pramenů revizí relace tak řečeného Fraedegara o vztahu Slovanů a Avarů kdesi v jihovýchodní části střední Evropy v první třetině 7. století (*SRM II*, 120, 144-145, 154-158).

Pro čtení této pasáže, které by bylo přesvědčivější než doposud převažující interpretace,⁴ jsou klíčové závěry zevrubné vnitřní kritiky tohoto pramene, kterou v nedávné době provedl *Roger Collins (2008)* (srov. *Charvát 2007*, 48-52). Dva klíčové aspekty, které zásadním způsobem ovlivňují celkovou výpovědní kompetenci tohoto pramene, jsou tyto: míra informovanosti autorů, jimž tradice později přiřkla kolektivní označení Fraedegar, a spektrum předloh, které tito autoři měli k dispozici, a další, v principu literární práce s nimi. Shrneme-li na tomto místě diskusi se závěry staršího bádání i obsáhlou vlastní Collinsovu argumentaci, dojdeme k závěru, že celková orientovanost tak řečeného Fraedegara v otázkách týkajících se událostí za východní hranicí merovejské říše je mizivá a prostor věnovaný avarsko-slovanským vztahům velmi omezený – ve skutečnosti příliš nepřesahuje oněch několik odstavců, které již byly tolikrát citovány a vykládány. Rovněž práce autorů tzv. fraedegarovské kompilace (již toto označení napovídá mnohé o způsobu vzniku tohoto díla) s četnými – dílem známými, dílem jen tušenými – předlohami napovídá, že tzv. Fraedegar je především literárním dílem a nikoliv „objektivní historickou“ prací, přestože jí četní badatelé z nedostatku jiných pramenů právě tyto kvality bezděčně přiznávají. S vědomím výše načrtnuté, velmi omezené výpovědní kompetence tzv. Fraedegara je třeba dále pracovat především s těmito informacemi, které však není možné zvažovat z hlediska historické skutečnosti, nýbrž jako pohled autora

⁴ Problematikou se zevrubně zabývali *M. Lutovský* a *N. Profantová (1995)*; zde je podán vyčerpávající výčet příslušné literatury.

příslušné pasáže fraedegarovského textu.

- 1) Slované a Avari využívali shodnou sídelní eukumenu.
- 2) Obě takto označené skupiny jsou si rovnocenné; budeme-li pod označením Avari rozumět elitní vrstvu schopnou vynutit si zimování, bude pro Fraedegara-literáta tato informace zajímavá proto, že podobné elitní postavení požívají i jeho Slované.
- 3) Neodmítneme-li líčení o vynucených spojeních slovanských žen s avarskými muži jako anekdotické líčení zdatného literáta, jak se to v případě v *Povesti vremennych let* uváděného zapřahání Slovanek do avarských vozů podařilo D. Třeštíkovi (2001, 26), zjistíme, že mezi Avary a Slovany neexistovaly geneticky založené rozdíly, resp. že tyto nebyly – alespoň pro tak řečeného Fraedegara – podstatné (srov. poněkud odlišný pohled u P. Charváta – 2007, 48).
- 4) Fraedegarovi synové Avarů a Slovanek mohou měnit svou etnickou příslušnost, což doposud převažující interpretace přehlíží a *via facti* popírají. Pak by ale musela být etnicita součástí *osobní* a nikoliv *personální* identity, kam ji řadí – vedle např. povolání, sociálního statutu či náboženství – S. Brather a svým způsobem vlastně i samotný Fraedegar.

Přehlédneme-li tedy výše uvedená zjištění, chybí jakýkoliv věcný argument pro to, aby Slované a Avari v příslušné pasáži fraedegarovské kompilace byli vnímáni jako etnika, a to už vůbec ne – jak to činilo a činí dosavadní bádání – ve smyslu „*etnické homogenity ve státně-nacionálním smyslu 19. a 20. století*“ (Brather 2001, 50). Skutečnost, že Fraedegar užívá pro zmiňované nomády paralelně označení Hunové i Avari, jasně poukazuje na absenci mnohokrát (Brather, Curta, Třeštík) kladené podmínky sebeidentifikace, jíž by v tomto případě – kdyby ovšem Fraedegar skutečně chtěl hovořit o konkrétních národních celcích – zřejmě vyjadřovalo jednoznačné etnonymum. Slované a Avary, o nichž hovoří autor tzv. Fraedegarovy kroniky, je třeba chápat ve smyslu „oni“ a „oni“ v protikladu k franskému, příp. austrasijskému „my“. S nejvyšší pravděpodobností tedy máme co do činění se dvěma sociálními skupinami, které se vůči sobě vymezovaly v jiných segmentech *kolektivní identity*, než

je etnicita; hypoteticky by bylo možno uvažovat například o pozemkové, resp. bojovnícké nobilitě.

Všechny tyto teze jsou ovšem závislé na pohledu nepřesně informovaného literáta, který ovšem zdatně ovládal dobovou literární manýru a vynikal ve znalosti staršího a soudobého písemnictví – jsou tedy platné pouze v kontextu fraedegarovského líčení. Problematika vztahu Avarů a Slovanů ale není otázkou, kterou by měla předkládaná práce zodpovědět; cílem tohoto exkurzu bylo poukázat na skutečnost, že Curtovi „byzanci stvoření“ Slované díky R. Collinsem dobře doloženým kontaktům mezi východními a západními literáty přešli i do prostředí merovejského písemnictví, aniž by však označovali konkrétní, sebeuvědomělé etnikum.

To však neznamená, že nelze uvažovat o etnicitě populací v těch částech evropského kontinentu, kam pozdněantičtí a raně středověcí autoři lokalizovali Slovary, Anty, Srby či Venedy. Problém spočívá zejména v tom, že takovým jevům, které je možno důvodně pokládat za doklad etnických celků (charakteristicky např. specifický ráz pozůstatků kroje v hrobových výbavách, keramické okruhy), není snadné přiřadit konkrétní etnonyma, která buď nejsou známa vůbec, nebo samy představují interpretační problém *sui generis* (charakteristicky diskuse o českých kmenech). Rozhodně však nelze jednoznačně tvrdit, že určitý druh či prvek kroje, resp. distribuční okruh signifikantního typu artefaktu, představují doklad přítomnosti konkrétního etnika. Prvý případ doložil ve své studii k největšímu řadovému pohřebišti v jižním Německu, lokalitě Altenerding, Ldkr. Erding, Hans Losert (2003), který dokázal (srov. Pleterski 2009, 331), že neexistuje žádný bajuwarský ženský kroj se sponami (*Fiebeltracht*), který by se odlišoval např. od kroje alamanského, franského či durynského, nýbrž že existuje jiho- a středoněmecký ženský kroj, který společně užívali historicky doložení Bajuvaři, Alamani, Frankové, Durynkové a další. Archeologicky postižitelný segment hmotné

kultury tedy v tomto případě nehrál úlohu sebeidentifikačního, příp. vymezujiícího faktoru. Druhý případ, tj. situaci, kdy distribuční okruh artefaktu nerespektuje etnickou situaci, ilustrativně popsal *S. Brather* (2008, Abb, 1, 2).

Zcela nepochybně komplikovanou situaci potom dále zneřehledňují prameny lingvistické, vesměs toponomastické. Ty sice mají zdánlivou přednost v tom, že bezpečně indikují etnicitu svého tvůrce, činí tak ale bohužel pouze rámcově (rozlišení základních jazykových rodin) a navíc bez potřebné chronologické citlivosti. Opět tak chybí možnost pramenného zachycení sebeuvědomělé identity, jíž by v tomto případě snad bylo možno interpretovat poměrně bezpečně etnicky. Úvaha, že *slovanská toponyma + prostor lokalizace historických slovanů = slavinita osídlení*, kterou hájí Curtovi oponenti, tedy opět nevyhoví definici, vznikne tak pouze rámcový interpretační konstrukt (např. „*obecně západoslovanská etnicita*“ – *Hasil /v tisku/*), který je ovšem ahistorický a nemůže být proto použit v rámci dalších historických úvah. Tuto skutečnost se autorovi této práce podařilo doložit na příkladu kolonizačního, z historického pohledu nepochybně říšského, jazykově však slovanského zásahu na Chebsku (*Hasil 2008a; Hasil /v tisku/*). Jiným dokladem této skutečnosti je tzv. „*konquest-paradox*“, který lze sledovat při studiu počátků maďarského osídlení karpatské kotliny.⁵ Dalším silným argumentem proti podobným, apriorní interpretací dosaženým *quasi* etnickým celkům, je skutečnost, že podstatnou složkou každé skupinové identity je společné prostorové a historické ukotvení, tj. sdílená sídelní eukumena a především dějiny, což představuje požadavek, který velkoprostorově pojeté, alochtonistické migrační teorie nemohou zajistit. Obecná slavinita v pojetí N. Profantové a dalších diskutujících tak představuje nonsens, neboť mohutná migrace do

5 "The two sided paradox of the Magyar conquest is this: The grave-finds and contemporary written sources speak of a limited incursion of a Turkish warrior aristocracy; but linguistic evidence points to a mass-migration of a Ugrian population." *Sindbaek 1999, 153.*

rozsáhlých prostor střední a jižní Evropy tuto historicko-regionálně jednotnou kolektivní sebeidentifikaci vylučuje.

Užívání etnonym a jejich odvozenin v této práci proto nebude vyjadřovat primárně etnické, nýbrž kulturní zařazení, a to s plným vědomím skutečnosti, že tyto kulturní celky vybavené označeními odvozenými právě od etnonym představují onen ahistorický, leč z praktického hlediska zřejmě nevyhnutelný zobecňující konstrukt. Princip historismu tak bude zachován alespoň potud, že není-li možno používat etnonyma a etnicitu v její původním – dnes již nerekonstruovatelném – sebeidentifikujícím významu, budou tyto pojmy používány ve stejně či obdobně přeneseném a zobecňujícím významu jako v raně středověkých písemných pramenech, v nichž se s nimi poprvé setkáváme. Z této skutečnosti mimo jiné vyplývá, že v případě, kdy jedna nálezová situace bude obsahovat nálezy příslušné různým takto označovaným kulturním okruhům, nebude se nutně jednat o problém koexistence dvou etnik, nýbrž spíše o doklad kulturně imanentní oblasti (*Hasil 2008a*), která spíše může odpovídat dobové, bezpečně však sotva kdy doložitelné etnické situaci.

1.3 Česko-Bavorské vztahy v raném středověku z hlediska písemných pramenů a přehled dosavadních pohledů na ně

Cílem této rozsáhlé, ale přeci jen svou podstatou úvodní kapitoly, je přehlédnout současné povědomí o česko-bavorských vztazích v raném středověku, včetně významných badatelských přístupů k nim. Je zřejmé, že zcela vyčerpávající shrnutí českých raně středověkých dějin a příslušných dějin bádání zcela překračuje dimenze dané vysokoškolské kvalifikační práci, proto bude věnován prostor pouze vybrané skupině problémů, které mají skutečně úzký vztah k řešené problematice. S ohledem na dílčí problematiku řešené v předkládané práci postačí dovést tento pohled do

první poloviny 70. let 10. století. V tomto období nastává v Čechách po smrti zakladatele českého středověkého státu a završení rané fáze křesťanství značná kvalitativní změna poměrů (ustavení českého středověkého státu), kterou je možno co do významu srovnat jedině s tzv. vrcholněstředověkou (kolonizační) transformací. V druhém sledovaném regionu, Bavorsku, v témže období definitivně dochází k nástupu společenských poměrů, které jsou charakteristické pro vrcholný středověk. Výběrový, přesněji řečeno maximální možnou měrou aktualizující je i pohled na dějiny bádání, který je paralelně s jednotlivými tématickými okruhy prezentován. V této úvodní kapitole je proto diskutována především literatura klasická a literatura nejnovější, hlubší a detailnější pohledy do dějin bádání budou tam, kde je účelné, poskytnuty čtenáři, v rámci jednotlivých problémově orientovaných kapitol.

S ohledem na převažující orientaci dosavadního bádání na tzv. událostní dějiny nebude překvapující skutečností, že ta období raně středověkého vývoje Čech, pro která nedisponujeme písemnými prameny, leží za horizontem dosavadního poznávání česko-bavorských kontaktů.⁶ Pomineme-li na tomto místě problematiku tzv. Sámovy říše (autor se k této problematice blížeji vyjadřuje v oddílu 2.3 předkládané práce), která zřejmě sehrála jen epizodní, v každém případě – s ohledem na extrémně omezenou pramennou bázi – obtížně hodnotitelnou úlohu, začínají být česko-bavorské kontakty soustavně sledovány od nástupu franské říše v jihoněmeckém a podunajském prostoru, tj. od sklonku 8. století.

Prvním tématickým okruhem, jemuž bývá v této souvislosti

6 Výjimku představuje snad jen studium etnogeneze Bajuvarů, konkrétně tzv. česká hypotéza vycházející jednak z (částečně rekonstruované) sekvence *Baioarios – *Baiaheim – Boiohaemum*, jednak z komplexu pohřebišť starší fáze stěhování národů Přešťovice - Freidenhein (nejnověji souhrnně *Losert 2003*, 26). Vzhledem k tomu, že úzus české badatelské obce spojuje počátek raně středověké periody teprve s nástupem slovanského živlu, nebude tato součást – z německého pohledu – raně středověkých dějin střední Evropy nadále v této práci sledována.

věnována pozornost, je tažení Karla Velikého proti Avarům roku 791.⁷ Po jeho předčasném ukončení „bylo [Karlem Velikým – pozn. JH] *nařízeno jinému vojsku, jemuž veleli Theodorich a Meningfrid, aby se vrátilo přes Čechy, kudy přišli.*“⁸ Uchopení této poznámky českými badateli⁹ se rozpadá do dvou segmentů: jednak jde o to posoudit dobový vztah Čechů a franského impéria, jednak vyvstává otázka, zda osídlení českých Slovanů dosahovalo až k levému dunajskému břehu. Je zřejmé, že oba tyto problémy představovaly pro české nacionalistické bádání počátku 20. století do značné míry prestižní záležitost. J. Pekař (1903a, 148) a L. Niederle (1909) tak vystoupili – na základě nezávislých pramenných kategorií a argumentačních postupů – s tezí, že Karlova naddunajská armáda postupovala spolu s hlavním jižním proudem již od Řezna, víceméně vynuceně protáhla pásmem osídleným českými Slovy do oblasti kaganátu (tamní manévry tohoto oddílu prameny nezachycují) a na rozkaz Karla Velikého se – opět paralelně s hlavní jižní armádou – tímto územím opět stáhla proti směru proudu Dunaje. Zásadní argumenty proti této tezi však přinesl již V. Novotný (1912, 268-271, zejm. pozn. 1 na straně 269), který na základě dikce pramenů zpochybnil postup říšských vojsk podél severního břehu Dunaje západně od Enže a poukázal na evidentní skutečnost, že pochod napříč Českou kotlinou představoval pro obyvatele severních částí říše (Sasy a Frísy) přímou cestu do dolnorakouského Podunají, zatímco cesta přes Řezno by byla velmi zdlouhavou oklikou. V. Novotný mimoto poukazuje na možnost přímé vojenské účasti českých Slovanů tažení proti jejich „odvěkým nepřátelům“ a úvahu o vztazích

7 Prameny k první avarské kampani shrnuje Novotný 1912, 268, pozn. 1.

8 Orig. “*Alias vero copias, quibus Theodoricum et Meginfridum praefecerat, per Beehaimos via, qua venerant, reverti praecepit (...).*” (SRG VI, 89) Jednalo se zřejmě o Karlovu naddunajskou armádu, Meningfrid je zpravidla ztotožňován s Karlovým stejnojmenným komorníkem, hrabě Theodorich byl jedním z Karlových předních důstojníků.

9 Citovaná poznámka, tolik podstatná pro badatele české, představuje pro bádání německé vesměs marginálii, nad níž se není třeba pozastavovat vůbec (Bretholz 1912, 43-49), resp. kterou není třeba jakkoliv komentovat (Hägermann 2002, 260-266).

Franské říše a Čechů na počátku 90. let 8. století končí slovy o „*stycích přátelských*“. Argumentem, který V. Novotný uplatnit nemohl, ale který plně podporuje jeho úvahu o náročnosti cesty přes Řezno, je i nezpochybnitelná přítomnost autonomního slovanského osídlení v severovýchodním Bavorsku; tažení oddílů ze severu říše přes Řezno by tak bylo nejen podstatně zdlouhavější než cesta napříč Českou kotlinou, ale nepřinášelo by – bez přeložení pochodové trasy ještě dále na západ – ani výhody cesty přes říšské území. Teze J. Pekaře a L. Niederleho se pokusil oživit v 60. letech 20. století ještě J. Dobiáš (1963), novější literatura však stojí pevně v linii stanovené V. Novotným (*Bláhová - Frolík - Profantová 1999*, 167-168; *Měřínský 2002*, 504-505; *Třeštík 1997*, 265; *2001* 60-61; *Turek 1982*, 48). Zbývá však podotknout, že příklonem k tažení bojovníků ze severu říše Českou kotlinou není možno pokládat za vyřešenou otázku českých Slovanů na severu dnešního Rakouska; masivní přítomnost osídlení s nespornými slovanskými znaky v této části Podunají je třeba pokládat za nespornou (*Friesinger 1971/1974; 1976*), problémem samozřejmě zůstává přiřazení této populace konkrétnímu slovanskému kmeni či etniku v intencích tezí uvedených v oddíle 1.2 této práce. Jestliže se však prameny k tažení roku 791 vztahují k Slovanům v České kotlině, jsou implicitně k řešení etnicity Slovanů mimo tento geografický rámec nekompetentní.

Tažení roku 791 však bylo jen prvním dějstvím patnáct let trvající expanze Franské říše východním směrem, jejíž završení je nutno spatřovat ve stabilizaci východní hranice karolinského impéria opatřeními Diedenhofenského kapituláře z roku 805 (*CRF I*, 122-126); blížeji k problematice tzv. *limitu sorabico* viz *Hübener 1989*) a vzniku tributární závislosti Čech na Bavorsku v roce 806 či následujícím. Není však úkolem předkládaného textu rekapitulovat všechny mnohokrát zpracované peripetie bojů probíhajících severně a především jižně od českých pohraničních hor,

stěžejní je z hlediska této práce až další významné téma poznávání česko-bavorských vztahů v raném středověku, jímž jsou právě franská tažení let 805 a 806, která směřovala již přímo do nitra České kotliny a jejichž důsledek kruciálním způsobem ovlivnil vztah Čech a Čechů vůči Bavorsku a později říši v dimenzi celých staletí.

Poznámka Metských análů k roku 803, že „*císař směřující do Bavorska vstoupil s družinou do Hyrkánského lesa, kde lovem buvolů a jiné zvěře cvičil meče, zatímco ostatní vojsko bylo posláno veřejnými cestami*“,¹⁰ je zpravidla vykládána jako rekognoskace terénu pro české tažení; Hyrkánským lesem jsou zpravidla rozuměny Smrčiny, pouze V. Novotný (1912, 272) jej pokládá za „*houštiny Šumavské*“. Již tato dílčí otázka signifikantním způsobem naznačuje jádro diskusí věnovaných zejména tažení roku 805, jímž jsou bezesporu úvahy o směrech postupů tří franských armád a především potom lokalizace jediné výslovně jmenované lokality, Canburgu. Zřejmě by nemělo hlubší smysl věnovat zde rozsáhlejší prostor jak tažení samotnému, tak poměrně rozsáhlé pramenné bázi a prakticky nepřehlédnutelné literatuře o něm,¹¹ neboť předkládaná studie si vytkla za cíl formulovat a řešit jiné otázky, než na jaké se koncentrovalo dosavadní bádání.

Pro problematiku sledovanou ve 2. a zejména ve 4. kapitole této práce jsou stěžejní především základní komunikační koridory vedoucí v raném středověku do české kotliny, přičemž právě relace o tažení roku 805 představují první přímou pramennou oporu pro jejich poznávání. O směru jímž táhly bavorské sbory, není třeba příliš pochybovat, s vysokou pravděpodobností jím byla tzv. řezenská stezka. Ta se v tomto období již

10 Orig. „*imperator partius Bawariae tendit, cum electis iter per Hircanus saltum agens, venationem bubalorum ceterarumque ferarum exercens; ceterum exercitum per apertiores vias ire permisit.*“ *SRG X*, 90.

11 Přehled starší literatury a názorů přináší Novotný 1912, 273, pozn. 1. Novější literaturu shrnuje Měřinský 2006, 61-65, tamtéž (s. 39-49) jsou shrnuty i veškeré písemné prameny, a to jak s primární výpovědní hodnotou, tak i pozdější kompilace. Problematikou se nedávno zevrubně zabýval M. Šolle (1998).

více než půl století opírala o etapní stanici, jejíž jádro představoval klášter či cela v Chammünsteru.^D Poměrně zřejmý je i přibližný směr tažení saských jednotek, které ještě před vstupem do české kotliny provedly patrně preemptivní útok v oblasti osídlené Glomači, kde získali cenná rukojmí.¹² Tomuto oddílu se nabízela širší škála více či méně pohodlných přechodů přes Krušnohoří, Nakléřovským průsmykem na západě počínaje a labskou průrvou (srov. např. *Šolle 1998*, obr. 4) na východě konče. Diskutovat je tedy možno především o pochodové trase hlavních sil franských vojsk, v jejichž čele stál Karlův stejnojmenný syn. Kdybychom přijali Novotného tezi o Karlově rekognoskaci v oblasti Šumavy, bylo by nutno uvažovat především o průzkumu v linii teprve pro vrcholný středověk doložené trasy přes dnešní Rozvadov (srov. úvahy *A. Zakiho 1997*), neboť obvyklou řezenskou trasu známou již nepochybně v polovině 8. století by císař osobně jistě nemusel prověřovat. Další nekonvenční vstup do České kotliny pak nabízí až horní Poohří, konkrétně linie horní Ohře či Odavy, které umožňují pohodlný a ve vrcholném středověku hojně užívaný (*Manske 2008*) vstup do Chebské kotliny ze západního, resp. jihozápadního směru. Z Chebské pánve je možno postupovat v zásadě dvojím způsobem, buď jihovýchodním směrem vrcholně středověkou trasou pod jihozápadními svahy Slavkovského lesa na Plzeňsko, nebo méně výhodnou trasou podél kaňonu Ohře (spíše tedy po některé terase nad ní) dále do sídelní oikumeny ve středním Poohří.

Užití rozvadovské cesty je možno v principu vyloučit na základě dikce relace moissacké kroniky, která předpokládá shromaždiště všech tří armád Karla mladšího na Ohři (*SRG I*, 307-308). Frankové by tedy museli postupovat buď již z oblasti Plzeňska spolu s Bavorsy (a vojska by se tak nesešla na Ohři), nebo by museli podniknout v zásadě nesmyslnou cestu

¹² Literatura (např. *V. Novotný 1912*, 274) obvykle obdobně interpretuje i další, snad skutečně diversní útok vedený pomocí labské flotily proti nelokalizovanému regionu *Genevana/Geneuana* kdesi u Magdeburgu (*SRG II*, 258)

v této době neosídlenou Plzeňskou pahorkatinou či postupovat severozápadně do Chebské pánve cestou, která byla v pozdějších obdobích užívána pro cesty z České kotliny a nikoliv do Čech. Vyloučíme-li tedy přechod Karla mladšího přes Krušnohoří (v tom případě by se zřejmě účastnil bojů Sasů s Glomači – a podíl na tomto vlastně jediném plně úspěšném boji kampaně by mu prameny jistě neopomněly připisat), nezbyvá než připustit úder vedený podél Ohře již od jejích horních partií. Tato varianta vyhovuje jednak dikci pramenů, jednak i požadavku na méně obvyklou trasu.¹³ Překážku tohoto řešení tak může představovat pouze značná náročnost této cesty; běžné užívání této komunikace nejpozději od přelomu 9. a 10. století (byť zřejmě ne pro spektakulární vojenské operace) lze však dobře doložit živou kulturní výměnou mezi horním a středním Poohřím (*Hasil /v tisku/a*) i přítomností osídlení okolo lokality Tašovice.^P

Nejdůležitějším aspektem událostí let 805 a 806 je však bezesporu vznik tributárního závazku Čech vůči Bavorsku. Žádný z pramenů sice výslovně neuvádí, že tributární závislost Čechů vznikla jako důsledek ofenziv v letech 805 a 806, přesto je však možno souhlasit s dnes konsenzuálně přijímaným názorem, že právě tyto střety je třeba pokládat za válku zmiňovanou v souvislosti s Čechy v Einhardově výčtu Karlovi poplatných národů při východní hranici říše: „*Weleti, Srbové, Obodriti, Čechové - s nimi se totiž střetl ve válce*“.¹⁴ Zprávu o této povinnosti Čechů¹⁵ uchovala i starší česká ústní či historická tradice, z níž mohl čerpat Kosmas při líčení událostí roku 1040, přičemž pražský kronikář uvedl snad i formu a výši závazku (*FRB II*, 80). Z téhož pramene vysvítá, že již v první čtvrtině 12. století měla tato historická událost státoprávní rozměr. Otázkou

13 V raném středověku tato trasa pro vojenské tažení již zřejmě použita nebyla, což zřetelně kontrastuje s poměry na řezenské trase užitě mezi 9. a 11. století více než desetkrát – srov. *Kunstmann 1994*.

14 Orig. „*Weletabi, Sorabi, Abodriti, Boemani – cum his namque bello conflixit*.“ *SRG XXV*, 18.

15 Zda tuto povinnost měli vykonávat Čechové jako etnikum nebo soubor menších etnických jednotek (tj. prostřednictvím elit jako politický národ) představuje zajímavý diskusní námět (srov. *Třeštík 1997*, 69-73), blížeji bude tento problém rozveden v 5. kapitole této práce.

odborných diskusí zůstává, kdo přesně tribut Čechům uložil; úvaha, že se tak stalo jménem Karla Velikého (*Bláhová - Frolík - Profantová 1999*, 175, pozn. 45), je v jádru jistě správná, stejným způsobem chápal vznik poplatnosti konečně i samotný Kosmas. O určení skutečného vykonavatele tohoto Karlova záměru usiluje historické bádání již delší čas, zpravidla se uvažuje o některém z Karlových synů. Úvaha *J. Golla (1900)*, že se ve skutečnosti jednalo o Ludvíka Pobožného a že poplatek je tedy mladšího data, se neujala, odporuje konečně všem, byť skromným, pramenům. *D. Třeštík (1997, 71-72)* se pokusil doložit, že „*tribut byl opravdu Čechám buď uložen Pipinem, nebo že Pipin byl první, komu byl tribut placen.*“ Proti této tezi se sice v zápětí ohradila jiná z moderních syntéz českých dějin raného středověku,¹⁶ nejnovější souhrnná práce (*Měřínský 2006, 65-69*) však Třeštíkovu tezi po rozsáhlé argumentaci přijala s tím, že problematická je pouze Pipinova osobní účast na tažení roku 806.

Přehlédneme-li nyní tento spor s akcentem právě na sledovanou problematiku, tj. na vztah česko-bavorský, ukáží se jako podstatné následující momenty: za svého pobytu v dienedhofenské falci na přelomu let 805 a 806 Karel Veliký zjevně navrhl a významnými právními dokumenty i provedl zásadní úpravu poměrů ve své říši. Záležitostmi východní hranice se zabýval již zmiňovaný dienedhofenský kapitulář ze sklonku roku 805, který však – na rozdíl od mnoha jiných národů – o Čechách vůbec nehovoří, přestože Karel mladší se již od podzimu (tj. po návratu z prvního českého tažení) pohyboval v doprovodu svého otce (*Hägermann 2002, 400*). Z toho lze usuzovat (a potřeba nového tažení roku 806 to jen potvrzuje), že Karel mladší českou záležitost roku 805 nerozhodl, Einhardovo tvrzení, že boje v Čechách „*byly pod jeho vedením rychle skončeny*“,¹⁷ se tak vztahuje pouze k vojenskému a nikoliv k

¹⁶ *Bláhová – Frolík – Profantová 1999*, 175, pozn. 45; úvahy o tom, že tak učinil Karel mladší mají dlouhou tradici – srov. např. *Bretholz 1912*, 46.

¹⁷ Orig.: „*Quorum utrumque [boemanicum quoque et Linonicum] ductu Karoli iunioris celeri*

politickému rozměru tažení. Dalším z významných diedenhofenských státnických aktů bylo sepsání Karlovy politické závěti, která vstoupila do obecného povědomí jako tzv. *Divisio regnorum* (CRF I, 126-130; k problematice souhrnně Hägermann 2002, 409-419). Podle něho skutečně náleželo do Pipinova dílčího království Bavorsko i další země, odkud se rekrutovala vojska nasazená proti Čechům roku 806.¹⁸ Tím opravdu vzniká důvod, proč by se měl Pipin angažovat v českých záležitostech, což vyhovuje i itineráři obou těchto Karlových synů; zatímco Karel mladší se zřejmě v roce 806 opravdu zúčastnil tažení proti Srbům (Třeštík 1997, 71; k zřejmě zmateným zprávám o jeho tažení do Čech srov. Novotný 1912, 278, pozn. 2, 280), Pipin se odebral do svých nově vykázaných území a podle Historie Langobardorum Codicis Gothani (SRL, 11) snad měl tohoto roku absolvovat i tažení do země „*Beowinidů*“. Třebaže starší bádání tuto zprávu vesměs přehlíželo a ani někteří soudobí autoři (Bláhová - Frolík - Profantová 1999) ji nepokládají za věrohodnou, je třeba konstatovat, že již samotný užitý tvar *Beowinidi* významně posiluje důvěryhodnost této relace. Označovat Slovary jako Venedy a pro jejich bližší určení použít prefix vycházející z geografického označení je charakteristické právě pro oblast Bavorska (katalog příslušných pramenných zmínek uvádí Losert 2007/2008, 306-315; obecně k raně středověkým podobám označení Čechů a Čech viz Měřínský 2006, 69-80), langobardský dějepisec tedy zřejmě čerpal ze svědectví přímého účastníka výpravy.

Pro zaměření této práce je však zásadnější sledovat vývoj česko-bavorských kontaktů, než precizovat itinerář Karla mladšího a Pipina. Skutečnost, že český tribut byl odváděn do Bavorska, není nikde v pramenech výslovně uvedena, přesto se jedná takřka o jediné možné řešení,

fine completum est.“ SRG XXV, 16-17; srov. odlišné mínění Bláhová – Frolík – Profantová 1999, 173, pozn. 45.

¹⁸ Třeštík 1997, 71; Měřínský 2006, 66; úvaha B. Bretholze (1912, 47), že sblížení Čech a Bavorska po roce 806 bylo natolik těsné, že Čechy přímo náležely k Bavorsku, je zřejmě nadsazená.

kteře nebylo v literatuře zásadním způsobem zpochybněno,¹⁹ jiné řešení ostatně geopolitická realita počátku 9. století ani neumožňuje. Kosmou zachycená česká tradice o tom, že tribut Čechům uložil Pipin (*nota bene* v době, kdy již byl dílčím vládcem Bavorska), je tedy zřejmě správná. Je možno snést i celou řadu podpůrných argumentů pro směřování českého poplatku do Bavorska. Nejzásadnějším z nich je fakt, že všech známých jednání ve věci českého tributu, včetně toho, jímž byl přenesen na nového říšského hegemona Sasko, se přímo účastnil příslušný bavorský vládce, neopominutelný je i fakt, že Bavorsku byly v uvedeném období Čechy podřízeny i v další specifické politické rovině, již je církevní správa.

Otázkou zůstává, kdy k uvalení poplatku na Čechy došlo; *D. Třeštík* (1997, 72-73) spekuloval, že k tomu došlo v letech 807 či 808, přičemž ale vycházel pouze z negativních důkazů, konkrétně z absence zpráv jak o plném úspěchu (tj. uložení tributu) tažení roku 806, tak i o eventuálních dalších českých taženích. Avšak vzhledem k tomu, že kapitulář Karla Velikého vzniklý v ingelheimské falci v létě 807 (*CRF I*, 134-135) hovoří o válce s Araby, Avary, Čechy a Srby pouze v teoretické rovině (Češi jsou tu tedy uváděni mezi národy, které se nějakým způsobem Karlovi již poddaly – k rozložení Karlových ozbrojených sil v roce 807, které nenaznačuje pokračování bojů v Čechách, viz *Hägermann 2002*, 437-439), lze zúžit zvažovaný interval na přijatelně přesné období léto/podzim 806 až léto 807. Zcela bezpečné, byť relativně pozdní datum *ante qeum* potom představuje tzv *Ordinatio imperii* Ludvíka Pobožného z roku 817, které Čechy jako tributárně závislé výslovně uvádí (*CRF I*, 271, Cap. 2).

Pro období 20. a 30. let 9. století se české bádání zcela logicky koncentruje na počátky dějin Velké Moravy, takže dalším významným momentem česko-bavorských vztahů, kterému je historiky věnována

¹⁹ Alternativu tomuto tvrzení v jádru věci nepředstavuje ani přesvědčení *F. Palackého* (1939, 182) a jeho následovníků, že tributární závislost Čech na říši vznikla až za Jindřicha I. na konci 20. let 9. století.

mimořádná pozornost, je křest čtrnácti českých knížat, k němuž došlo pravděpodobně v Řezně 13. ledna 845. Tato zcela ojedinělá událost v dějinách christianizace Evropy představuje zřejmě jednoznačně neřešitelný interpretační problém, který může být vykládán nejvýše více či méně pravděpodobnými hypotézami, jejichž přehled je obligátní součástí každé syntézy starších českých dějin. Z hlediska orientace této práce je však podstatná jedna z dílčích problematik, které se váží k záhadnému křtu příslušníků české elity, a tou je lokalizace sídel zmiňovaných čtrnácti mužů, jimž jediná, leč věrohodná zpráva (*SRG VII*, 35) přiřkla titul *duces Boemanorum*.

Jádrem sporu, který se svou podstatou odvíjí od problému míry centralizace moci v Čechách okolo poloviny 9. století, jsou úvahy o tom, zda pokřtěná knížata sídlila uvnitř české kotliny, vně české kotliny (tj. v rakouském Podunají a v severovýchodním Bavorsku), a nebo zda pocházela z obou těchto prostorů. Přehlédneme-li řady zastánců a odpůrců původu těchto čtrnácti křtenců jihovýchodně od českých pohraničních hor, zjistíme, že pro zastávce této teorie je signifikantní především analytická práce směrem „do“ pramene (a tedy vesměs řešení dílčích problémů), zatímco odpůrci mimočeského původu těchto českých knížat se rekrutují zejména z řad syntetiků.²⁰ Je rovněž pozoruhodné, že tyto úvahy jsou záležitostí výhradně českých autorů, němečtí badatelé o možnosti, že by tato knížata Čechů sídlila mimo českou kotlinu, vůbec neuvažují a pokud křest roku 845 zmiňují, stručně jej předloží jako doklad postupující christianizace a růstu franského (v řeči starších německých nacionalistických historiků rozuměj německého) vlivu (např. *Bretholz 1912*, 49; nejnověji *Losert 2007/2008*, 312).

²⁰ Charakteristickým příkladem je R. Nový, který nejprve (*Nový 1968*) zastával vyostřené stanovisko pro lokalizaci sídel řezenské čtrnáctky mimo prstenec českých pohraničních hor, z něhož zásadním způsobem později slevil (*Nový 1990*). Autor předkládané práce musí na tomto místě konstatovat, že i on sám svého času (*Hasil 2008b*, 90-92) prošel podobným vývojem.

Pokud bychom dali na tomto místě prostor slovům *D. Třeštika* (1997, 80), rozhodného odpůrce podunajského původu těchto velmožů, dozvěděli bychom se – třebaže poněkud karikujícím způsobem – jaké okolnosti přivedly některé badatele k závěru o mimočeském původu osob pokřtěných 13. ledna 845: „*když se pod vlivem německých kritiků Palackého uvěřilo, že Čechy jednotným politickým útvarem nebyly a že byly rozděleny na nezávislé kmeny, bylo třeba počítat v malých Čechách s více než 14 kmeny. (...) I kdyby se to [vměstnat tyto kmeny do Čech – pozn. JH] nějak podařilo, znamenalo by to zase, že křest přijala knížata prakticky všech kmenů. To by ovšem znamenalo přiznat, že Čechy přece jenom nějak jednotné byly. (...) Proto se většinou záležitost křtu roku 845 více či méně rozpačitě přecházela nebo – a to již bylo východisko poněkud zoufalé – se tato knížata, v rozporu s jasným zněním pramenů, jednoduše vyhošťovala z Čech, někam mezi Šumavu a Dunaj nebo do horního Pomohání.*“ Jestliže je možno – i přes určité zjednodušení²¹ – s touto Třeštíkovou analýzou hypotézy o podunajském původu řezenských křtěnců souhlasit, je třeba jednoznačně odmítnout jeho protiargumentaci a nahradit ji jinou, třebaže – paradoxně – s obdobnými závěry.

Tvrzení, že teze V. Vaněčka, F. Stejskala a R. Nového jsou pouhým východiskem z nouze bez opory v pramenech, je přílišnou simplifikací a je rozhodně škoda, že se *D. Třeštíkovi* (1997, 80) nedostávalo v jeho obsáhlé monografii (k níž konec konců připojil i dva své starší texty) „*místo*“ pro diskusi s těmito autory, jejichž „*teze samotná je však natolik nemožná, že to ani není třeba.*“ K vyvrácení závěrů *F.*

²¹ Pohled *D. Třeštika*, formulovaný již v prvním vydání jeho studie *Počátky Přemyslovců* v roce 1981, je možno pokládat za svého druhu extrémní. Stojí v opozici vůči tradičním představám etatizačního procesu českého středověkého státu, stanovisky Palackého počínaje. Za diskutabilní je třeba pokládat zejména přílišný důraz na domnělá logická schémata jednání, jejichž dodržování *D. Třeštík* od jedinců vystupujících v náhodně dochovaných pramenech požaduje. Přístup *J. Žemličky* (1989), který na Třeštíkovy úvahy volně navazuje, je proto nutno pokládat za životnější, třebaže širší odborná obec je vesměs ovlivňována především dílem *D. Třeštika*.

Stejskala (1918, 11-17), že křest čtrnácti českých knížat souvisí s konfirmací Ludvíka Němce, v níž 5. července 845 nebo 846 potvrdil würzburgskému biskupství držbu a majetek čtrnácti misijních kostelů v regnitzskomohanské oblasti (k problematice viz oddíl 2.3 této práce), není třeba přílišné plochy. Postačí poukázat na skutečnost, že právní akt, který byl v létě 845 či 846 (půl či půl druhého roku po problematickém křtu!) konfirmován, se udál již mezi lety 788 až 794 a byl mezitím již jednou (Ludvíkem Pobožným a jeho spoluvládnoucím synem Lotharem mezi lety 826 a 830) potvrzen. Kdybychom chtěli věnovat této hypotéze, které jinak právem náleží označení *nemožná* více prostoru, poukázali bychom na nevídaně pomalý postup christianizace, jehož úspěšné završení (křest elit) předešel i vznik střediskové úlohy těchto svatostáneků (historicky doložený model je opačný – vládce přijímá křest a staví na svém hradě kostel). Nelogická by potom byla i cesta do Řezna v situaci, kdy misijní kostely spadají pod würzburgskou diecézi, a i kdyby se podařilo tento rozpor překonat poukazem na politický rozměr křtu, nemuseli by jej v Řezně podstupovat tato knížata i „*se svými lidmi*“,²² neboť součástí rozkazu Karla Velikého, jehož obsah snad zachovaly výše zmíněné konfirmace, bylo i to, aby v zakládaných kostelech mohli Slované přijímat křest.

Vážnější – a v konečné instanci na negativním důkaze postavenou – protiargumentaci si vyžadují teze *V. Vaněčka* (1949) a *R. Nového* (1968), kteří kladli do souvislosti se čtrnácti pokřtěnými knížaty patnáct „*hradů či měst*“,²³ které do *Beheimare* situuje tzv. Geograf bavorský (*MMFH III*, 285-291). V žádném případě tak nepostačí efektní, ale pouze na hrách s formulacemi *V. Vaněčka* a *R. Nového* postavené, výhradně destruuující námitky *D. Třeštíka* (1997, 80, pozn. 46). Předně je

22 Orig. „*cum hominibus suis*“ (*SRG VII*, 35). Formulace je vesměs vykládána jako označení pro družiny, vzácněji pro rodiny knížat.

23 Takto nevyhnutelně široce vykládají latinský termín *civitas* *Bláhová - Frolík - Profantová* 1999, 200; srov. *Bláhová* 1986, 126.

ovšem nutné – třebaže zevrubně bude tento problém řešen v 5. kapitole této práce – zodpovědět otázku, zda v pramenech 9. a raného 10. století mohou vystupovat osoby nesoucí titul *kníže Čechů*, aniž by samy pocházely ze západoslovanského prostředí a ještě spíše z České kotliny, tj. zda toto označení bylo vyhrazeno pouze gentilní aristokracii populací usídlených v české kotlině, zda jej mohl nést člen nobility usazený jižně či jihozápadně od ní, nebo zda tento titul v období před vznikem českého státu mohl užívat i někdo, kdo z českého a vůbec slovanského prostředí nepocházel. D. Třeštík (1997, 81, zvláště pozn. 50 a 51) si pro provedení důkazu výlučnosti titulu *kníže Čechů* jen pro příslušníky elit v Čechách usazeného obyvatelstva zvolil jako hlavní pramen tzv. raffelstettenský celní statut (*MMFH IV*, 114-119), který skutečně **geograficky** odlišuje Slovy v dolnorakouském Rugilandu, v okolí Lince a v Čechách. Z tohoto faktu D. Třeštík dovozoval, že ani písemně i archeologicky (nejnověji *Szameit 1995*) doložené lokální podunajské elity nemohly být označeny přívlastkem *český*. Problém se však skrývá ve výše uvedeném rozporu mezi *kolektivní identitou* (v tomto případě etnicita místního osídlení, která je na základě shody písemných, hmotných i toponomastických pramenů pokládána za slovanskou) a sebeidentifikací těchto velmožů (jejich *personální identitou*). V tomto bodě rozhodně nelze vystačit s Třeštíkovou zkratkou vyjádřenou rovnítkem etnicita (*kolektivní identita*) osídlení = etnicita (*personální identita*) elity, zvláště v situaci, kdy jednotlivé etnické sebeidentifikace nejsou známy a celá argumentace je postavena na vnějším prameni. Raffelstettenský celní statut už svou podstatou není kompetentním pramenem pro posuzování etnicity jednotlivých slovanských skupin, objektivně vzato se vztahuje pouze k jejich právnímu postavení, které deskribuje pomocí geografických označení. Avšak i kdyby se podařilo prokázat příslušnost osídlení k jakékoliv etnické jednotce, bude na místě předpokládat, že sebeidentifikace elit je v jádru odlišná. Sám D. Třeštík

přiznává, že jak Joseph, který zřejmě na počátku 10. století ovládal hrad Gars-Thunau v Rugilandu²⁴ (k lokalitě a tamnímu vládnoucímu rodu nejnověji Szameit 1995), tak i Techilinus a jeho družina, který ve 20. letech 9. století ovládal okolí Lince, byli křesťany. To by tedy byla první rovina jejich sebeidentifikace. Druhá rovina jejich *personální identity* byla zřejmě franská. Za Franky se však pokládali v rovině politické, resp. sociální, což ostatně ukazuje samotná dikce příslušných pramenů (*THF I, 469-470, č. 548; 781-783, č. 1037*). Jaká však byla jejich etnicita v rovině *osobní identity*, tj. jejich genetický původ, nelze na základě dostupných pramenů posoudit, jejich jména však naznačují (zejména v případě Josepha), že nepocházeli z ryze slovanského kulturního prostředí.²⁵ Je tedy možno tvrdit, že Třeštíkova argumentace představuje důkaz kruhem (elita je slovanská, protože ovládá slovany osídlenou oblast, osídlení je slovanské, neboť jeho elita vypadává z rámce dobové franské šlechty, tj. musí být slovanská).

Řešení problému, zda *kníže Čechů* mohl pocházet odjinud, než z české kotliny, však výše naznačená problematika nepředstavuje, dokládá pouze, že uvedený titul nebyl užít v tomto konkrétním případě. Proto není „*třeba se utíkat k tak nemožným předpokladům, jako jsou česká knížata při Dunaji*“ (Třeštík 1997, 81), tyto předpoklady je prostě možno pramenně doložit. Již R. Nový (1968, 197) upozornil české bádání na skutečnost, že k rokům 849 a 903 prameny uvádí muže, kteří jednoznačně nepocházejí z oblasti České kotliny, ale kteří jsou stejně jednoznačně nositelé titulu *kníže*

24 Příslušnost tohoto hradu k Velké Moravě v některém časovém intervalu (intervalech) v rámci 2. poloviny 9. století nelze jednoznačně prokázat, ale ani vyvrátit. Kritika D. Třeštíka (1997, 81, pozn. 50) vůči příspěvku Č. Stani (1985), jehož úvaha byla primárně nikoliv „politickohistorická“, nýbrž „geostrategická“, je tedy chybně postavena na předpokladu ahistoričnosti vývoje této lokality.

25 Ztotožníme-li lokalitu Gars-Thunau s Josephovým sídlem, můžeme vyloučit, že své biblické jméno přijal při křtu v dospělém věku, neboť jeho rod přijal křesťanství již v polovině 9. století – k dataci kostela na hradě Gars-Thunau viz Szameit 1995. Techilinovi družiníci potom prezentují široké spektrum germánsko-slovanských jmen, takže i v tomto případě můžeme hovořit o internacionalismu elit.

Čechů. Vedle vévody Ernusta (+ 865), jehož osobností se zabývá 5. kapitola této práce, to byl Luitpold, kterého je zřejmě možno ztotožnit se zakladatelem bavorského vévodského rodu Luitpoldovců (viz *Mittertauer 1963*, 227-245). Ten vystupuje výslovně jako „*kníže Čechů*“²⁶ mezi velmoži „*z různých konců našeho království*“²⁷ coby svědek v listině Ludvíka Dítěte pro klášter v St. Gallen z 24. června 903 (*DD LK*, č. 20, 125-127). Problém existence podunajských *knížat Čechů* je tak jednoznačně pozitivně vyřešen (interpretace tohoto titulu je předmětem 5. kapitoly), je tedy možno se vrátit k původnímu problému, jímž je možnost lokalizace čtrnácti křtěnců z roku 845 do Pomohani a Podunají.

Pro tuto skutečnost by zdánlivě hovořil fakt, že označení *kníže Čechů* skutečně figuruje v písemných pramenech 9. století v širším než přísně etnickém významu, jak se domníval D. Třeštík.²⁸ Tím však argumenty pro uvedenou hypotézu končí. Autoři příslušného dílu Velkých dějin zemí Koruny České (*Bláhová - Frolík - Profantová 1999*, 200-201) poukazují na skutečnost, že v Čechách chybí z uvedeného období archeologické doklady přijetí křtu (stavba kostelů, v souvislosti s knížaty tedy nejspíše na hradištích).²⁹ V severovýchodním Bavorsku oproti tomu existují doklady sakrálních staveb již od konce 8. století, zcela však chybí – jak paradoxně! – doklady domácích slovanských elit. Chybí zde jak horizont bohatých hrobů,³⁰ které by se vyrovnaly nálezům z Blatnice, Kolína či Želének, tak i jakékoliv doklady písemné povahy, neboť Ernestus

26 Orig. „*dux Boemanorum*“ (*DD LK*, č. 20, 126).

27 Orig. „*de diversis regni nostri finibus*“ (*DD LK*, č. 20, 126).

28 Jeho stanovisko – třebaže sofistikovanější formou – paradoxně stojí v linii již *V. Vaněčkem* (1949) raženého sociogeografického (a skrytě etnického) pojmu *hradová obec*.

29 Prakticky jediný možný doklad, o kterém je však možno nejvýše uvažovat jako o dokladu křestního daru, je kalich z tzv. kolínského knížecího hrobu (*Lutovský 1994*, 63-66; 2006)

30 I nejhonosnější hroby, které z oblasti známe, nemají charakter samostatného pohřebního okrsku a vyskytují se na běžně užívaném pohřebišti Weismain;^R tuto lokalitu je však mimo to nutno interpretovat v souvislosti s franským hradem Kasendorf^I a i na základě inventáře těchto hrobů (zejm. hroby č. 3, 20, 46, 55, 79 – viz katalog a vyobrazení, která uvádí *Pöllath 2002*) je na místě hovořit o závislé bojovnické vrstvě a nikoliv o nobilitě suverénně vystupující na mezinárodním fóru.

i Luitpold, podobně jako snad rugilandský Joseph, byli plně socializováni v kruzích říšských elit, pakliže z nich přímo nepocházeli. Rovněž fortifikované lokality nelze v této oblasti pokládat za doklad přítomnosti vládnoucí vrstvy, která by byla domácího původu; vesměs se je daří interpretovat jako opory franské moci (např. Kasendorf^f), sídlo franské elity (Sulzbach^o), anebo lze jejich raně středověkou fázi fortifikace připisat franskému vlivu alespoň zprostředkovaně (Rauher Kum,^L Cheb^E). V regnitzsko-mohanské oblasti tak prostě chybí doklady přítomnosti velmožů, jejichž význam by byl takový, aby pohnul Ludvíka Němce ke křtu mimo kanonicky stanovený termín a analistu k zaznamenání takové události.

Po křtu roku 845 bezprostředně následovala jedenáctiletá vlna franských ofenziv proti Čechům, která trvala až do roku 857. Dosavadní bádání usilovalo o výklad této skutečnosti zejména právě v kontextu problematické řezenské události, takže byly vyčerpány snad všechny myslitelné varianty výkladu.³¹ Pramenná báze je však – zejména v rovině poznání skutečných příčin franského tlaku – natolik skoupá, že ani jednu z těchto hypotéz nelze označit za přesvědčivější než druhou. Z hlediska této práce je však podstatná skutečnost, že východiskem těchto výprav bylo zpravidla právě Bavorsko. Logickou otázkou proto představuje právě vztah čelných bavorských mužů, kteří stáli v čele těchto výprav, vůči Slovanům v Čechách a v severovýchodním Bavorsku, který je možno studovat na základě jejich aktivit v těchto tažení, stejně jako jejich titulatury. Vzhledem k tomu, že tomuto problému – stejně jako válkám let 846 – 857 – bude věnována pozornost níže, je na tomto místě možno alespoň předejmut závěry příslušné (5.) kapitoly a konstatovat, že snad již v letech 805 (ustavení *limitu sorabici*) a 806/807 (počátek poplatnosti Čechů) vznikly

31 Včetně varianty vnitřní války mezi českými knížaty samotnými, kteří se měli rozdělit na profranské, pokřtěné roku 845, a promoravské, kteří vystoupili roku 846 proti Ludvíkovu vojsku táhnoucím skrz Čechy (*Bretholz 1912, 40*).

úřady, jejichž nositele spatřujeme v řadách franských šlechticů usazených na říšském jihovýchodě, kteří měli zcela systematicky ve své kompetenci záležitosti místního slovanského obyvatelstva a především ochranu zájmů říše v Čechách. Právě tato skutečnost je zřejmě nejvýznamnějším aspektem problematiky česko-franských válek v polovině 9. století, které ostatně po jedenácti letech bojů vedly k návratu ke statutu *quo ante bellum*, tj. k obnovení tributární závislosti. Zánik tohoto (těchto) úřadů je třeba sledovat zejména v souvislosti s růstem centrální moci v Čechách (hiát zřejmě představuje období Svatoplukova ovládnutí Čech) na počátku 10. století, kdy se v důsledku vzniku přemyslovského státu (resp. přemyslovské hegemonie v České kotlině) česko-bavorské vztahy staly otázkou mezinárodněpolitickou (jasným datem *ante quem* je v tomto případě pražská bavorsko-saská dohoda z roku 929).

Pro písemné prameny k dějinám 9. století je typické, že střídavě věnují pozornost událostem ve vztahu k Čechám a k Moravě. Přijmeme-li tvrzení V. Novotného (1912, 299-300), že Rostislav záměrně využíval franské angažovanosti v Čechách k vnitřnímu upevnění, přičemž prakticky zmizela Velká Morava z optiky písemných pramenů, je nasnadě, že znovuovládnutí situace v Čechách uvolnilo Ludvíku Němci kapacity ke konfrontaci s rostoucí mocností v oblasti říšského jihovýchodu. Česko-bavorské vztahy a kontakty se tak od 60. let 9. století začaly stávat součástí mocenského trojúhelníku tvořeného říší (zejména jejím jihovýchodem, tj. především Bavorskem a podunajskou Východní markou), Moravou a Čechami, v němž nejméně do Svatoplukovy smrti (+894) hrály právě Čechy nejslabší úlohu, která místy upadala až do roviny pouhého objektu v rámci říšsko-moravských mocenských her. Zřejmě tedy nemá smysl rekapitulovat zde mnohokrát popsané události 60. - 80. let 9. století, kdy písemné relace podávají jen málo zpráv o česko-bavorských vztazích, pro úplnost je třeba zmínit boje roku 872, kdy byla Franky poražena na

vltavských březích skupina pěti či šesti českých knížat, která v této době asi ještě nepodléhala jednotné centrální moci.³² V přímé souvislosti s těmito boji, které byly součástí širšího moravsko-franského střetu, je třeba připomenout přítomnost českého poselstva na Forchheimské falci roku 874.³³ Podstatnější jsou pro toto období vztahy Čech a Bavorska v rovině církevní. Tato otázka se rozpadá do dvou segmentů: zaprvé se jedná o přítomnost a aktivity bavorské misie v Čechách v uvedeném období, s čímž souvisí dosavadním bádáním akcentovaný okruh problémů okolo Bořivojova křtu, zadruhé jde o církevní příslušnost Čech v kontextu sporů bavorského kléru s arcibiskupem Metodějem a moravskou církevní provincií.

Hned na úvod této pasáže je třeba upozornit na mimořádně kusou pramennou základnu, která se ke všem těmto problémům vztahuje, takže při řešení těchto otázek nezbyvá, než v mnohém vycházet z negativní informace, již je ovšem nutno číst ve smyslu *nedoloženo* a nikoliv *negováno*, jak to dosavadní bádání mnohdy činilo a činí. Tato slabina především postihuje úvahy o aktivitách latinské misie a samozřejmě i o jejím možné účasti na pokřtění Bořivoje, který je stabilně pokládán za prvního českého křtěnce po řezenské čtrnáctce z roku 845.³⁴ S ohledem na zaměření této práce, tj. na česko-bavorské kulturní kontakty v rovině kulturní výměny (v opozici vůči převažujícímu pohledu politickému) se autor rozhodl na tomto místě testovat hypotézu, podle které česká knížata v období mezi křtem roku 845 a připojením (středních?) Čech k

32 Jedním z těchto knížat byl zřejmě i Přemyslovec Bořivoj, jehož jméno zkomolené do podoby *Gorivej* se původně do výčtu českých knížat ve fuldských análech (*SRG VII*, 76) nevešlo a bylo doplněno později (v 80. letech 9. století) což zavdalo příčinu k celé řadě spekulací (shrnuje *Třeštík 1997*, 181-188), mezi nimiž lze jen obtížně volit nejpravděpodobnější variantu.

33 *SRG VII*, 82-83. Problematikou písemně dobře doložené (*Bosl 1965*, 187-189; *Losert 1993a*, 152), ale archeologicky prozatím nelokalizované rezidence (domnělé falce, prameny však hovoří často i o *ville*) ve Forchheimu se zabývá sborník výstupů ze studentského projektu (vedoucí W. Sage) bamberské univerzity (*Ammon (Hrsg.) 1992*).

34 Obě tyto události spojuje v jedinou jen *F. M. Bartoš (1953, 430-440)*.

Svatoplukovu panství, k němuž *de facto* došlo před rokem 890 a *de iure* právě při jednání mezi Arnulfem a Svatoplukem tohoto roku, nevnímala rozpory mezi bavorskou (salzburškou) a rodící se moravskou metropolí tak výrazně a politicky, jako pozdější historiografie.³⁵ Vyjdeme-li totiž z událostí roku 845 zcela do důsledků a srovnáme-li je s objektivní podstatou Bořivojova křtu, jak jej naposledy načrtl *D. Třeštík* (1997, 312-347), zjistíme, že nejpodstatnější rozdíl spočívá právě v podobě pramenné báze, která přibližuje tyto akty samotné, i jejich širší dějinné pozadí.

Řezenský křest roku 845 je doložen pouze jedinou zprávou, která je ale konsenzuálně pokládána za spolehlivou; relace však nepřibližuje širší pozadí této události, prameny mlčí i o dalších osudech těchto knížat. Událost rovněž – jak již bylo uvedeno – postrádá archeologicky doložený rozměr. Oproti tomu žádná dobová zpráva nehovoří o Bořivojově křtu, ten je doložen jednak ludmilskou větví nejstarších českých legend (podrobně *Třeštík* 1997, 312-313), jednak zřejmě tradicí živou v staré české (písemné?) tradici, jíž zprostředkovává až Kosmas (*FRB II*, 18, 27). V obou případech se tedy jedná o svědectví pozdější, často i zpochybňované, rozhodně však tendenčně zakomponované do širší hagiografické, resp.

35 Původ této optiky je nepochybně možno dovodit z panslavistických ideí obrozeneckých dob, což je možno dokumentovat již na první moderní syntéze českých a moravských dějin (*Palacký* 1939, zejm 105-108), která učinila z četných peripetií sporů mezi bavorskou a moravskou církví ústřední nebo alespoň jedno z ústředních témat českých dějin 60. - 80. let 9. století. Vzhledem k tomu, že otázka postavení českých zemí mezi východem a západem představovala konstantní problém české společnosti 19. a 20. století, zůstalo toto Palackého pojetí společensky aktuální prakticky pro všechny badatelské generace až do dnešních dnů. Je však třeba mít na paměti několik zásadních skutečností: projekt cyrilometodějské misie sice vyšel z prostředí byzantské církve (ta ovšem tvořila v této době s církví latinskou církevněprávní a v principu i ideologický celek, do definitivního rozkolu zbývala v časech Velké Moravy ještě celá staletí!), právním a církevněprávním rozměrem jej pak vybavila až papežská stolice (*MMFH III*, 154-155, č. 39), která Metoděje i výslovně a velmi důrazně chránila před zvůli pasovského biskupa Hermanika a freisinského Annona (*MMFH III*, 167-168, č. 50; 169-170, č. 51). Upozornit je třeba i na vžitou zkratku, která hovoří o latinské a slovanské liturgii; Metodějova církevní provincie byla nejvýše latinsko-slovanská (viz list Hadriána II. Rostislavovi, Svatoplukovi a Kocelovi z roku 869 - *MMFH III*, 154-155, č. 39) a v metodějově sboru sufragánů držel blokační menšinu při ordinování nového metropolitů prolatsky a z politického hlediska profransky orientovaný Wiching, který se *lege artis* nakonec dokázal prosadit proti nelegitimně designovanému Gorazdovi jako Metodějův nástupce.

historické narace, která ale dovoluje podloženější úvahy o kontextu přijetí křtu středočeským knížetem. Domněnku *I. Borkovského* (1965, 50-57) a archeologů starších generací (charakteristicky *Turek* 1982, 106), že mohou poukázat i na hmotný rozměr konsekvencí písemně doložené události, nedávno vyvrátil *P. Sommer* (2001, 144-174), takže z archeologického hlediska není v této souvislosti opět možno hovořit o čemkoliv určitém.

Mezi legitimní otázky, na které dochované prameny nedávají přímou odpověď, patří i ta, zda čtrnáct českých křtěnců z roku 845 mělo své předchůdce, resp. následovníky. Nejméně do roku 863, spíše však do roku 873, je možno vynechat z těchto úvah moravskou církev, křest by dalším českým knížatům (a jejich lidem) v tomto období nutně museli udělit kněží latinského ritu. Existuje pro tuto skutečnost alespoň nějaká indicie? Pro období 40. - 60. let zřejmě nikoliv, 70. léta 9. století však poskytují hned dva – v této souvislosti mimořádně cenné – náznaky: prvním z nich je relace fuldských análů (*SRG VII*, 76) k roku 872 o porážce českých knížat Franky, kdy je mezi poraženými českými knížaty jmenován i Heriman, tedy jednoznačný nositel germánského jména. Český kníže jej mohl podle dosavadního bádání buď získat jako jméno křestní, nebo jej dostat od své matky pocházející z germánsky hovořícího prostředí (*Třeštík* 1997, 78). Ale i tato exogamní teorie v jádru předpokládá nabytí germánského jména při křtu, neboť ani na počátku 9. století (v extrémním případě, kdy by Heriman bojoval jako stařec ve věku přes 70 let) se ve střední Evropě žádné nechristianizované germánské elity samozřejmě nevyskytovaly, a sňatek křesťanské nevěsty z říšského prostředí s českým pohanským velmožem je možno pokládat za vyloučený. Dalším zřejmě pokřtěným českým knížetem 70. let 9. století byl Bořivojův protivník Strojimír, který byl (byť podle značně pozdějších pramenů³⁶) dlouholetým

36 Strojimírovská epizoda vstoupila do písemných pramenů (jako první o ní hovoří až tzv. *Kristián* – *FRB I*, 203-204) již ve značně pozměněné podobě; samotné jméno Strojimír představuje svým významem opozitum ke jménu Bořivojovu, nepochybná je i inspirace

exulantem právě ve franském prostředí, v němž se výrazným způsobem asimiloval.

Strojimírovská epizoda je tak významná pro obě predestinované hypotézy: knížata z české kotliny zřejmě nejpozději od roku 845 přijímala křest, činila tak patrně v zahraničí, z rukou nejspíše bavorských, jednoznačně ale latinských kněží, a to pouze s dopadem pro svou osobu a své nejbližší (*jejich lidé* fuldských análů). Motivaci je zřejmě nutno hledat v kontextu anekdoty vztahující se k Bořivojovu křtu (poprvé ji uvádí tzv. Kristián – *FRB I*, 202, blížeji k širším souvislostem této historiky *Třeštík 1997*, 328-329), tj. česká knížata usilovala o rovnoprávné, lépe snad o nedegradující postavení na mezinárodním fóru, na němž jsou četnými prameny buď přímo zástupci Čechů, nebo Slovanů obecně, hojně připomínáni po celé deváté století. Přímý dopad na christianizaci Čech však toto jednání nemělo, chybí doklady jak v artefaktuální rovině, tak i nálezy kostelů, změna pohřebního úzu, která by prokazovala dokonce pravidelnou pastorační péči o širší vrstvy (*Štefan - Varadzin 2008*) byla ještě dlouho v nedohlednu i po nepochybné christianizaci českých elit v 10. století. Přijetí křtu také nesnižovalo nárok křtěnce ani na vládu či výsadní postavení mezi gentilní nobilitou, zápletku Strojimírova příběhu netvoří Bořivojův křest samotný, ale jeho úzký vztah k Velké Moravě. Přijmeme-li přesvědčivou argumentaci D. *Třeštíka* (1997, 312-347), že domnělý první křesťanský český kníže³⁷ byl skutečně pokřtěn moravským metropolitou, získáme obraz profransky³⁸ orientované většiny českých elit, které stály proti

saským kmenovým mýtem. Jak však doložil D. *Třeštík* (1997, 331-334) na základě srovnávací analýzy s další, až dalimilovskou relací, lze jádro tohoto politického (nikoliv náboženského) konfliktu pokládat za důvěryhodné.

37 Takto označuje Bořivoje jak legenda *Fuit in Provincia Bohemorum* (*FRB I*, 144; mladší redakce legendy *Crescente Fide* ani tzv. Kristián v tomto případě nemají povahu primárního pramene – srov. *Třeštík 1997*, schéma na str. 174), tak i Kosmas (*FRB II*, 18, 27). Žádný z těchto pramenů však neví o křtu roku 845, takže jako protiargument vůči nastíněné hypotéze jsou bezcenné.

38 Tradičnost a samozřejmost této orientace potvrzuje i řezenské vystoupení podstatné části, podle pramene dokonce “všech českých knížat” (orig. “*omnes duces Boemanorum*”) v čele se Svytlukem a Vitizlou roku 895, tedy jen jediný rok po Svatoplukově smrti. Informaci o

exponentu vzrůstající se velmoci, který nakonec s její podporou dosáhl pro sebe a svůj rod vedoucího postavení.³⁹ Je třeba souhlasit s Třeštíkovou tezí o primárně politickém a nikoliv náboženském rozměru Bořivojova křtu i Strojímírova povstání, zbývá ale odmítnout jeho úvahy o tom, že by kdokoliv, ať již legendisté latinského ritu nebo profranská, bavorská křtěná knížata Bořivojův křest neuznávala, jak se *D. Třeštík* (1997, 322-323) snažil doložit na základě faktu, že křesťanská knížata hledá většina pramenů teprve ve druhé či třetí generaci historicky doložených Přemyslovců. Z pohledu české společnosti jak 70. let 9. století, tak i období pozdějších (Kosmovy éry včetně a dále již v linii nejstarší české historiografie) byl Metodějův křest zcela plnohodnotný, vždyť první moravský arcibiskup byl ordinován právě Římem a moravská církev byla právě tak součástí křesťanského universa, jako kněží řezenská, kteří by se podstatou věci sami stávali neuznáním Bořivojova křtu úchylkáři a z těla jednotné církve se tak vylučovali. Nic takového ovšem prameny samozřejmě neříkají, vždyť právě archipresbyter Pavel, tj. zástupce řezenského biskupa, doprovázel Ludmilu na jejím útěku přes osudný Tetín, snad právě směrem na Řezno. K tomu by jistě neměl důvod, kdyby měl Ludmilu vnímat jako konkubínu pohana Bořivoje. A sám *D. Třeštík* (1997, 10) uznal, že to byl zřejmě právě Pavel, který byl informátorem nejstarší ludmilské legendy *Fuit in provincia Bohemorum*, vzešlé – a tím se argumentace dokonale uzavírá – z okruhu řezenského kléru.

Na podporu teze o vztahu bavorské církevní provincie – a zvláště

této události podává sice opět pouze jediný, leč spolehlivý pramenem, a sice řezenské pokračování fuldských análů (*SRG VII*, 126).

³⁹ Státotvornou tendenci vývoje českých knížat, jejíž mezifází bylo právě dosažení Bořivojova primátu opřené o Velkou Moravu, přesvědčivě argumentuje *J. Zemlička* (1989, zvl. 707). Charakteristickým způsobem nahlíží na tuto problematiku *B. Bretholz*, který zdůrazňuje význam orientace českých knížat na Bavorsko, resp. v jeho pojetí (ahistoricky) dokonce přímo na Německo, která měla být zdrojem vnitřního posilování českých knížat (*Bretholz 1912*, 71), zatímco období českého spojení s Moravou (a tedy bojů s Franky) chápe jako období regrese pod “*jhem barbarského moravského knížete*” (*Bretholz 1912*, 69). Pomineme-li ignoraci celkové historické úlohy Přemyslovců a nacionalistické akcenty této teze, je třeba ji vnímat jako podnětný diskusní příspěvek.

řezenské diecéze – nejméně od poloviny 9. století když ne k Čechám v geografickém smyslu, tak alespoň vůči českým elitám (což v období personality práva bylo beztak podstatnější, než jakékoliv teritoriální nároky), je třeba uvést ještě jeden – byť opět nepřímý, resp. negativní – argument: je dochována celá řada dokladů toho, jak salzburská metropole hájila své nároky k misijním regionům v prostoru tehdy bavorského Podunají, přičemž v žádném z nich není vznášen nárok na území Čech. Neděje se tak ani v době vrcholu sporů s Metodějem v době krátce před jeho úmrtím, tj. již po Bořivojově politicky podbarveném křtu, nároky na misii v Čechách si nečiní ani stížný list bavorského kléru z roku 900 (*MMFH III*, 232-244, č. 109), tj. po návratu Čech pod říšskou svrchovanost roku 895, Čechy nezmiňuje ani obranný spisek na podporu nároků salzburské metropole, tzv. *Conversio Bagaoriorum et Carantanorum*. Vzhledem k tomu, že žádná jiná arcidiecéze v 9. století nemohla Čechy, resp. především jejich knížata, ovlivňovat, je třeba pokládat řezenské nároky na misii Čechů v 9. století za natolik zřejmé, že jejich obhajoba prostě nebyla třeba.

Závěrem pasáže věnované oběma problematickým křtům 9. století je možno vyslovit domněnku, která se pokusí poukázat na další podstatnou shodu obou těchto případů: oba byly výjimečné, a proto je analista zaznamenal (845), resp. proto byl uchován v historické paměti (Bořivoj). V prvním případě, který snad měl i určitý punc primátu, jistě překvapuje množství křtěnců a asistence Ludvíka Němce, ať už jakkoliv motivovaná. V druhém Bořivojově případě je to právě netradiční přijetí křtu nikoliv v Bavorsku, ale na Moravě.

Další významná kapitola česko-bavorských vztahů v raném středověku – období budování českého přemyslovského státu – započala již zmiňovaným poddáním se říši roku 895. Tento akt, kdy v Řezně před Arnulfa předstoupila „všechna česká knížata v čele se Spytihněvem a

Vitizlou⁴⁰ představuje přímo nevynucený, pravděpodobně dokonce dobrovolný návrat k pořádkům před Bořivojovým příklonem k velkomoravské orientaci Čech. Platí-li J. Žemličkou uváděné ztotožnění Witizly s Witislanem uváděným roku 872, jednalo by se dokonce o akt velmi symbolický: před východofranského panovníka by totiž předstoupili čeští reprezentanti v čele se snad posledním z „předbořivojovských“ vůdců Čechů spolu s Bořivojovým synem a nástupcem. Lepší vyjádření kontinuity orientace českých knížat na západní mocnost si snad ani nelze představit a konsenzuálnost tohoto kroku (který následoval *nota bene* v prvním možném termínu po Svatoplukově skonu) dokládají tato dvě jména mnohem lépe než nepochybně nadnesený analistův obrat *všechna knížata*. Bořivojovo moravské extempore tak nepřekhalo jeho vlastní smrt a smrt jeho mocnějšího spojence, nastartovalo však zřejmě nástup Přemyslovců do pozice hegemonu v oblasti Čech i jejich suverénního zahraničněpolitického reprezentanta, neboť právě roku 895 naposledy na mezinárodním fóru spatřujeme zřejmě i jiná, než přemyslovská knížata. Přelomový rok 895 představuje i datum *post quem* pro datování působení latinských kněží přímo v Čechách, jmenovitě na přemyslovském dvoře. Nejlepší doklad této skutečnosti ukazuje politický příklon Bořivojovy vdovy Ludmily k řezenským kněžím latinského ritu, třebaže je možno pokládat za pravděpodobné, že i ona sama přijala křest na Moravě či z rukou představitele tamní církevní provincie;⁴¹ tím se však již otevírá nový tematický okruh, který souvisí s významnou proměnou mocenských

40 *SRG VII*, 126. Zásadní interpretační problém představuje postava Witizly, kterého je možno snad nejpřesvědčivěji (*Žemlička 1989*) ztotožnit s Witislanem doloženým k roku 872. Odmítnout lze naopak tezi *B. Bretholze (1912, 72)*, který osobu zmiňovanou v letech 872 a 895 pokládá dokonce za mladšího Bořivojova syna Vratislava, což však není myslitelné již z čistě biologického hlediska (Bořivojovi synové by museli náležet stejné „politické“ generaci jako jejich otec, který by je tedy musel počít ve velmi mladém věku, což odporuje údajům o stáří a datu úmrtí jejich matky Ludmily).

41 Nejstarší vrstva ludmílských legend tento fakt neuvádí, naznačuje jej však již legenda *Fuit in provincia Bohemorum* (FRB I, 144) tím, že nechává přijmout Ludmilu křest společně s jejím manželem.

poměrů v říši a reakcí přemyslovské politiky na ni.

Na přelomu 9. a 10. století započala – v zásadě nečekaně – dekompozice východofranské říše. Příčin byla a je zvažována celá řada, biologickým zánikem Karlovců počínaje a taktickou převahou maďarských vojsk konče. Hovořit by však jistě bylo možné i o tom, že k rozpuštění vazeb, které spojovaly říši Karla Velikého, došlo mechanismem „privatizace“ říše,⁴² kdy nejprve nástupnické generace Karlovců a později už i čelní šlechtici opustili étos služby univerzálnímu latinskému impériu a vydali se cestou drobných suverenit. V tomto kontextu se začal proměňovat i vztah Bavorska a Čech, v tomto období již vyjadřovaný vztahy Luitpoldovců a Přemyslovců. Jestliže totiž bylo možno dovozovat poplatnou závislost Čechů na říši prostřednictvím Bavorska od událostí roku 806/807, ztratil nyní vévoda Arnulf z rodu Luitpoldovců (syn onoho Luitpolda, který je roku 903 uváděn jako *kníže Čechů*) tento mezinárodněprávně vzniklý nárok a mohl se opírat pouze o zvykové vazby Čechů k Bavorsku, jež – jak bylo poukázáno výše – byly v rovině elit zřejmě již skutečně zažitě a které v tomto období doplnila i intenzivní kulturní výměna mezi širšími společenskými vrstvami doložitelná archeologickým svědectvím (blížeji 3. kapitola této práce). Paralelně však rostla i ústřední moc Přemyslovců v Čechách, takže na konci Vratislavovy vlády je možno pozorovat situaci, která oproti poměrům 9. století vykazuje znaky nové kvality. Tehdy bylo Bavorsko nově připojenou a dynamicky se rozvíjející provincií franské říše a Čechy představovaly jedno z jeho valenčních poplatných území. Nyní stálo vedle sebe Arnulfovo *regnum teutonicum* s vlastní partikulární politikou orientovanou především jižním a východním směrem (srov. *Třeštík 1997*, 354-359), rodící se český přemyslovský stát a razantně nastupujícího Sasko, jehož panovník Jindřich Ptáčník – na rozdíl od Arnulfa – usiloval o zaujetí vládnoucí pozice v

⁴² Podobný proces zdá se být pro nástup vrcholně středověkých poměrů signifikantní - k obdobnému procesu v Čechách počínajícího vrcholného středověku srov. *Žemlička 2003*.

oblasti celé někdejší východofranské říše.

Léta 919 až 921 pak vytvořila celkový rámec hledání nové zahraničněpolitické orientace Čech. Prohlášení Jindřicha Ptáčníka králem, likvidace polabských Slovanů jako případného spojence Čech, smrt českého knížete a mírová dohoda mezi Saskem a Bavorskem nutně směřovaly k tomu, že mladé přemyslovské Čechy se staly v zásadě trpným objektem širšího vývoje. Rovněž česká historiografie od počátků hodnotí (jen s proměnlivými akcenty) tyto objektivní okolnosti stejně.

Vnitřním symptomem těchto nastávajících změn se stal konflikt dvou českých knížecích vdov, Ludmily a Drahomíry. Čeští historikové jen pomalu rozkrývali hagiografický příkrov na historickém jádře, skrytém právě v textech ludmilských (a václavských) legend, teprve nejnovější práce (*Bláhová – Frolík - Profantová 1999; Měřínský 2006; Třeštík 1997*) přiznávají konsenzuálně této konfrontaci výhradně politický rozměr. V principu se však vždy jednalo o otázku motivace jednání obou těchto žen: původní pojetí usnadňovalo řešení této otázky prostou recepcí mluvy hagiografických děl (*Palacký 1939, 180-181*), postupné rozkrývání politických stanovisek a osobních ambicí Ludmily (vychovatelky nástupce trůnu) a Drahomíry (regentky) situaci stále více znepřehledňovalo. Vyhnání (možná spíše ústup) bavorských kněží a jejich politické exponentky vyložil v kontextu mezinárodního vývoje *D. Třeštík (1997, 374)*, méně jasné jsou i nejnovějším studiím postoje Drahomíry, která působí zdáním prosaské politiky, třebaže je Havolanka a vdova po českém knížeti, takže Drahomířina politika je dnes vnímána bez podstatnějšího zahraničněpolitického akcentu (*Bláhová - Frolík - Profantová 1999; 270-273*).

Není-li však možno nalézt přijatelné řešení vnější, je v tomto případě možno vyslovit hypotézu vztahující se k vnitřním poměrům v Čechách. Vystupují-li Bořivojovi synové po roce 895 jako výhradní vládci

Čech v zahraničí, neznamená to, že ostatní *knížata Čechů* ztratila za jejich vlády moc; bojovat s nimi bude ještě i další generace Přemyslovců. Vztahy s bavorským dvorem, církví a kulturním prostředím vůbec byly zřejmě hluboko do 9. století jedním z legitimizujících prostředků moci těchto knížat, která nepochybně mohla využít absenci dospělého přemyslovského knížete k revizi výsledků středočeských centralizačních snah. Nic takového však dochované prameny nenaznačují, hovoří dokonce o tom, že „*Drahomíra upevnila vládu v zemi a lidi všechny spravovala*“ (FRB I, 128) – proti komu jinému, než proti nepřemyslovským knížatům? Byla to přeci Drahomířina sokyně Ludmila, které měl právě „sněm“ přiřkl do výchovy Václava, designovaného přemyslovského knížete, a mohl to být „*politicky zkompromitovaný*“ (Třeštík 1997, 369) archipresbyter Pavel, kdo pomáhal zformovat tuto proticentralizační koalici nepřemyslovských sil v Čechách. Bavorsko by tak skutečně vystupovalo proti zájmům přemyslovců reprezentovaných regentkou Drahomírou, která by tak získala důvod přimknout se k politice hlavního Arnulfova protivníka, Saska. Důsledkem bavorské ztráty pozic a tetínského atentátu tak mohlo být Arnulfovo tažení do Čech roku 922, s nímž si však Drahomíra – důstojná pokračovatelka centralizační a autonomistické politiky svého tchána, manžela i švagra – zřejmě bez větších potíží dokázala poradit. Zda při té příležitosti odmítla i dosavadní tributární závislost Čech na Bavorsku (Bláhová - Frolík - Profantová 1999, 273) není možné doložit, v kontextu společné výpravy Jindřicha a Arnulfa před Prahu na konci 20. let 10. století lze o této tezi pochybovat. Rozhodně však Drahomíra v době svého regentství „*vytvořila dobrou nástupní situaci pro svého syna*“ (Bláhová - Frolík - Profantová 1999, 273), a to nejen po stránce mezinárodní, ale i vnitřní.

Definitivní tečku za těsným česko-bavorským vztahem vzniklým na počátku 9. století a utužovaným v jeho průběhu učinila generace Drahomířiných synů. Vláda knížete Václava byla již mnohokrát historiky

důkladně probírána, nemá tedy hlubší smysl zabývat se jí na tomto místě důkladněji, zmíněn musí být pouze jeho zřetelný příklon k Sasku, který se projevil jak v rovině diplomatické (přenesení tributární závislosti Čech z Bavorska na Sasko v roce 928/929⁴³), tak i kulturní (svatovítské patrocinium Václavovy rotundy⁴⁴). Ať už přijmeme kteroukoliv z doposud vyslovených teorií o boleslavském atentátu (od připravovaného politického převratu k náhodné potyčce), je třeba jej především vnímat jako vnitřní střet uvnitř jediné frakce, jejíž strategie byla v rámci tradice založené již Bořivojem v zásadě neměnná: s podporou vzrůstající se sousední mocnosti upevňovat přemyslovskou dominanci v Čechách vůči ostatním knížatům, kteří se orientovali na Bavorsko. Události let 928/929 však přinesly „změnu aliancí“. Sasko zřejmě usilovalo o převzetí nejen bavorského tributu, ale i jeho dosavadní české politiky, a tak již roku 936 podpořilo proti Boleslavovi jakéhosi podkrále, kterého ovšem Boleslav dokázal porazit.⁴⁵ Rodící se české knížectví již ale v druhé třetině 10. století nebylo konglomerátem dílčích knížat a jejich partikulárních zájmů a podobná politika se tak již nemohla uplatnit. Václavův poplatek také zřejmě znamenal dávku uloženou přímo přemyslovskému panovníkovi, který zodpovídal za její vybírání,⁴⁶ a je třeba jej vnímat v kontextu soudobých událostí spojených s maďarskými válkami, kdy tribut již nebyl pouze výrazem podřízenosti, nýbrž i symbolem aliance. Poplatky uložené Čechům Bavy v letech 806/807 a Sasy 928/929 tak mají – kromě velmi pravděpodobné symbolické návaznosti – jen málo společného.

K emancipaci přemyslovského knížectví v rovině církevně-

43 O sasko-bavorské výpravě informuje celá řada analistických děl z bavorského prostředí (shrnuje *Třeštík 1997*, 392, pozn. 16), nejdůležitějšími prameny jsou však nepochybně Widukindovy dějiny Sasů (*SRG LX*, 49-51).

44 K problematice tohoto zasvěcení viz nejnověji *Sláma 2006*.

45 Jedinou autentickou relací o tomto boji, v němž asistovala durynská a merseburská (saská) vojska, podává právě Widukind z Corvey (*SRG LX*, 68-70). Srov. interpretaci *V. Novotného (1912, 482-484)*.

46 Proto také Sasko nemuselo – tak jako v 9. století Bavorsko – zřizovat funkci “správce” tributu – blíže viz 5. kapitolu této práce.

správní (opět na úkor dosavadní česko-bavorské dějinné spřízněnosti) došlo až po míru mezi Otou I. a českými Boleslavy před Novým Hradem⁴⁷ roku 950. Bavorsko a Sasko v této době představovaly dynastickou i mocenskou jednotu (první Luitdolfovec, který nastoupil roku 945 vládu v Bavorsku, Jindřich I., byl bratrem Oty I.), církevní závislost na Bavorsku, problematičtější již za Václavovy vlády,⁴⁸ tak nejenže znamenala anachronismus, ale navíc i jen zdůrazňovala absenci domácí vrcholné církevní instituce. Z formálního hlediska byl v tomto případě samozřejmě nutný souhlas Říma, jehož bylo dosaženo diplomatickou misí budoucí svatojiřské abatyše Mlady, rozhodujícím momentem však byl poslední říšský sjezd císaře Oty I. konaný o Velikonocích roku 973 v Quedlinburgu, který je většinou pokládán za okamžik založení pražské diecéze (přehled názorů i pramenných tvrzení podává *V. Novotný 1912*, 588, pozn. 1). Tomuto aktu však předcházela závažná peripetie, jejímž původcem byl řezenský biskup Michael, který až do konce svého pontifikátu (972) odmítl dát ke vzniku pražské diecéze souhlas. Učinil tak až jeho nástupce sv. Wolfgang, čímž zároveň ukončil první rozsáhlou, téměř dvě století trvající kapitolu česko-bavorských kontaktů.

Politickým i církevním⁴⁹ roztržením Čech a Bavorska

47 O výpravě se – vedle celé řady říšských análů (shrnuje *Novotný 1912*, 485, pozn. 2) – zmiňuje opět především Widukind (*SRG LX*), k dispozici je i pramen pro Čechy poloviny 10. velmi kuriózní povahy, jímž je listina Oty I. pro řezenský klášter sv. Jímrama, která je datována formulí “*actum Beheim suburbio Niuumburg*” k 16. červenci 950 (*CDB I*, 36, č. 32). Lokalizace Niuunburgu je nejasná, starší literatura uvažuje o Boleslavi či Nimburku, novější hovoří především o Žatci (*Čech 2004*, 61).

48 Konflikt či přinejmenším neshodu s řezenským biskupem Tutonem zaznamenal podle tzv. Kristiána v souvislosti s translací těla sv. Ludmily již sv. Václav (*FRB II*, 212-213; srov. rozdílné interpretace *Bláhová - Frolík - Profantová 1999*, 274; *Třeštík 1997*, 256-257).

49 V literatuře byla a je často diskutována otázka, z jakého důvodu nezůstala Praha součástí salzburské metropole, resp. proč nebyla – vrámci celkové změny politické orientace na Sasko – přiřčena k arcidiecézi Magdeburské. Volba Mohuče jako nové české církevní metropole se tak zdá být snahou o kompromisní řešení mezi mladou církví Saskou a politicky snad až příliš exponovanou Bavorskou, jistou úlohu snad hrál i fakt, že snad mezi mohučskými sufragány se nacházel roku 976 tajuplný biskup moravský neznámého jména (blížeji *Wihoda 2006*, 57-58). Pozoruhodné, byť relativně pozdní svědectví o postoji tehdejšího řezenského arcibiskupa sv. Wolfganga podává Otloh (*SRG IV*, 538); smysl Otlohem silně zdůrazňované angažovanosti bavorské církevní i světské moci na založení pražské diecéze není zcela jasný, snad se jedná do jisté míry o Otlohovu autorskou licenci.

samozřejmě vzájemné styky obou těchto zemí neskončily, již ve druhé polovině 10. století, konkrétně roku 976, táhla opět říšská vojska do Čech, aby potrestala spojení Boleslava II. s Jindřichem II. Svárlivým, který se toho času nalézal jako exulant na přemyslovském dvoře.⁵⁰ Sama podstata této další součásti mozaiky česko-bavorských vztahů však naznačuje zásadní kvalitativní proměnu, Čechy a Bavorsko tu vystupují jako dva rovnocenné subjekty, jedny z mnoha součástí kulturně-politické sféry nového západního impéria. Období raného středověku je tím možno – alespoň v rovině událostních česko-bavorských dějin – pokládat za uzavřené.

1.4 Formulace otázek

Předcházející oddíl načrtl pohled na česko-bavorské vztahy v raném středověku z pohledu tradičního přístupu k písemným pramenům z pozice událostních dějin. Cílem této práce by měl být pokus o alternativu k tomuto již mnoho desetiletí v hlavních konturách statickému obrazu, v jehož rámci vystupuje pouhých několik desítek příslušníků elitních společenských skupin. Toho může být docíleno kombinací následujících dvou postupů: zapojením doposud málo informačně vytěžených hmotných pramenů a formulací takových otázek, které by směřovaly k poznání česko-bavorských vztahů v rovině kulturní výměny v nejširším slova smyslu.

Všechny z dosavadních konceptů se pohybují více či méně (a více či méně otevřeně) na bázi Palackého teze o stýkání a potýkání germánského (německého) a slovanského živlu. Skutečnost, že české pohraniční hory nebyly etnickou hranicí a že slovanské osídlení zasahovalo

Interpretace starších autorů, kteří předpokládají odškodnění Řezna územím na Chebsku či v Pošumaví (shrnuje *Novotný 1912*, 587, pozn. 1), lze na základě soudobých znalostí o poměrech v česko-bavorském pohraničí v druhé polovině 10. století odmítnout.

50 Blížeji k tomuto tažení viz oddíl 4.3 této práce.

dosti hluboko do Bavorského území, je sice stabilní součástí českého historického podvědomí, pokus o text, který by se pokusil shrnout všechny doposud známé poznatky k této problematice a v základních rysech charakterizovat severobavorské slovanské osídlení, doposud v české historiografické produkci chybí, severobavorští Slované postrádají i své místo v celkovém pohledu na česko-bavorské raně středověké kontakty. Zacelení této mezery bude prvním z úkolů předkládané práce (2. kapitola).

Písemné prameny jsou kompetentní k výpovědi o kontaktech pouze několika málo elitních společenských vrstev obou kulturních prostředích, např. venkovské obyvatelstvo ale zcela uniká jejich optice. Významným fenoménem tzv. řadových nekropolí jak v Čechách, tak i v severovýchodním Bavorsku, je charakteristický ženský šperk, esovitá záušnice. Dosavadní bádání jí ale přisuzovalo zcela odlišná typologicko-chronologická schémata, která zdánlivě vylučovala podíl česko-bavorské interakce na šíření tohoto šperku střední Evropou. Revize těchto závěrů lze získat poměně přesvědčivý doklad kontaktů velmi širokých vrstev obyvatelstva česko-bavorského pohraničí (3. kapitola).

4. kapitola se potom na vybraných případech mikroregionů Chebska a Domažlicka pokusí přiblížit mnohost sídelních poměrů na přirozené česko-bavorské hranici a zařadit je do širšího kontextu etnicity obyvatelstva, jeho nadregionálních vazeb v rovině hmotné kultury i státní příslušnosti.

Jedním z cílů této práce je i demonstrace možností (a samozřejmě i limitů) dostupné pramenné báze. Hlavní potenciál písemných pramenů, mnohokrát již vytěžených, spočívá ve formulaci nových otázek, které ale mohou napomoci k řešení dávných problémů české medievistiky. 5. kapitola proto bude usilovat o pohled na nejasné poměry v Čechách v 9. století z perspektivy životního příběhu franského správce českého tributu a představeného severobavorského slovanského federátního útvaru, vévody

Ernusta (cca 800 – 865/866).

Závěr předkládaného textu by se měl pokusit zasadit takto získané poznatky do celkového kontextu znalostí o česko-bavorských vztazích v raném středověku a pokusit se zformulovat možné další otázky, kterými se tato práce nemohla věnovat buď vůbec, nebo pouze nedostatečnou měrou. Četné pramenné kategorie nebyly doposud využity v tomto směru vůbec (např. svědectví numismatického materiálu), nezpracovány zůstávají i významné archeologické výzkumy. Celkově lze očekávat především diskusi a programové vyznění závěru této práce.

Relativně rozsáhlou součástí předkládané studie je i abecedně řazený výběrový glosář nejvýznamnějších archeologických lokalit se vztahem k česko-bavorským raně středověkým kulturním kontaktům. Jeho smyslem je nezatěžovat vlastní text jednotlivých kapitol popisem a vnější kritikou hmotných pramenů, jakož i bibliografickými údaji k četným dílčím publikacím a nálezovým zprávám. Archeologie doposud nenašla adekvátní protějšek ke kritickým edicím písemných pramenů, který by zpřístupnil archeologická zjištění přímé diskusi i jiným vědním oborům; v glosáři jsou tedy výpovědi nejdůležitějších lokalit – interpretačně pokud možno co nejméně zatíženou formou – pomyslným způsobem a strukturovanou formou „registovány“, odkazy na příslušné pasáže jsou prováděny alfabetickou řadou poznámkového aparátu.

2. Slované v severovýchodním Bavorsku

2.1 Dějiny bádání

Severovýchodní Bavorsko (oblast historických území Horních Franků a Horní Falce) představovalo v období 8. až první poloviny 11. století imanentní kulturní oblast osídlenou populací, která je v posledních desetiletích již stabilně a konsenzuálně počítána k západoslovanskému kulturnímu okruhu. Tento pohled však nebyl vždy samozřejmý a prošel v uplynulých dvou stoletích mnoha proměnami, které byly závislé na hlubším společenském vývoji v obou moderních národech, jejichž dějin se tato problematika dotýká. V zásadě je možno hovořit o třech diskurzech, které dočasně nabývaly převahy nad ostatními. První z nich přiznává severovýchodu dnešního Bavorska a jeho slovanskému obyvatelstvu autonomní postavení, druhý, opoziční, oproti tomu přítomnost jiného než německého etnika v Bavorsku ostře odmítal. Jako nejživotnější se ukázal směr třetí, který nepopírá kulturní a etnická specifika regionu, ale který předpokládá určitou formu závislosti tohoto osídlení na říši. Výsledky slovanské archeologie v severovýchodním Bavorsku však byly – z důvodů útržkovitosti a nejednoznačnosti historických zpráv – vždy mimořádně náchylné k deformacím a dezinterpretacím v důsledku zneužívání protohistorie jako legitimizující vědy (*Weger /v tisku/*), přičemž ve více než stoleté historii tohoto bádání je možno vysledovat všechny nacionalizující diskursy, které pro německé prostředí popsal *Ingo Wiwjorra (1996)*.

Slovany v severovýchodním Bavorsku v rámci přehledu západoslovanských kmenů zmínil ve svém díle *Dějiny národu českého* již František Palacký: “*Čára, která dělila v VIII. století Slovanstvo od národů německých (...), počavši se na severozápadu ústím řeky Trávy (...) táhla se odtud přímo k Labi nad Hamburkem (...), pak Labem samým nahoru až po vtok Zály, odtud Zálou až k pramenům jejím ve Smrčinách, odtud*

přeskočivši na Šumavu, asi v témže směru, jako i dnes, dělila Čechy od Bavor a Rakous. Přebývali sice Slované i na západu čáry této (...), na řekách Mohanu a Radnici, na hořejší Nábě, Koubě a Řeznu (...): ale že ti všickni pod německou vrchní vládou živi byli, země jejich nepovažovány tehdy za slovanské” (Palacký 1939, 75). Palackého vymezení germánsko-slovanského středoevropského limitu je pozoruhodné nejméně ve dvou směrech. Za pozornost stojí nejen obsah tvrzení zakladatele moderní české historiografie, které by obstálo i před závěry dnešního bádání, výše uvedený citát také výmluvně dokládá, do jaké míry jsou i současné syntetizující závěry archeologie, která v polovině 30. let 19. století nemohla k Palackého závěrům prakticky nijak přispět, závislé na písemných pramenech.

Archeologický zájem o slovanské osídlení Horní Falce a Horních Franků vyšel z lokální regionalistické tradice a hmatatelně se projevil především systematickými amatérskými výzkumy na výšinných lokalitách Gross Waldstein a Rahuer Kulm^L v 90. letech 19. století, resp. na počátku 20. století.⁵¹ Do tohoto kontextu (byť s poněkud odlišnou motivací) spadá i první systematický archeologický výzkum v Chebu^E roku 1911, který představuje centrum regionu, které sice dnes k Bavorsku nenáleží, ale jehož raně středověký vývoj je s jeho západním sousedstvím svázán stejně úzce, jako vývoj poznávání jeho minulosti před rokem 1945 s německou archeologií. Z hlediska dějin společnosti přelomu 19. a 20. století je pozoruhodná protichůdná motivace těchto badatelských počínů. Rozmach regionalismu⁵² v prostředí kulturně vyspělého, ale hospodářsky a mocensky

51 Nástin dějin bádání je součástí většiny monografických příspěvků k raně středověkým lokalitám v severovýchodním Bavorsku. Nejobsáhleji se touto problematikou zabýval R. Pöllath (2002, 14-39), základní vývojové trendy a mezníky pro území Horní Falce ve výstižné zkratce nejlépe postihl H. Losert (2007/2008, 301-304). Problematika dějin výzkumu raně středověkého Chebska již byla v ucelené podobě autorem této práce podána na jiném místě (*Hasil /v tisku/, 11-19*) a bude zde sloužit především ke komparaci vybraných aspektů problematiky.

52 Na tomto místě není možno věnovat tomuto fenoménu větší pozornost, jako doklad této skutečnosti poslouží např. zpráva o shromáždění severobavorských antropologů a

slabšího jihu Německa v poslední třetině 19. století je možno chápat jako svého druhu akt vzdoru vůči centralizaci vycházející z popruštělého severu a středu rodícího se německého národního státu. Chebská regionalistická, nepokrytě autonomistická historiografie (srov. *Hlaváček 1997*) oproti tomu vyrostla v tradici tzv. velkoněmecké koncepce. Výsledkem těchto společenských zadání se stala až kuriózní skutečnost, že raně středověký vývoj jediného historického regionu se stal objektem snah dvou protichůdných diskursů, jejichž oblasti zájmu oddělovala až pozdější zemská a státní hranice. Severobavorští regionalisté přelomu 19. a 20. století užívali někdejší přítomnost slovanského osídlení jako doklad svébytnosti Horních Franků a Horní Falce zcela pravidelně, až je možno hovořit o “*tradičních slovanofilních ideích*” (*Losert 1993a*, 203). Specifická *egerländerská* kombinace lokálního patriotismu a velkoněmeckého nacionalismu naopak (zpočátku podvědomě – *Siegel 1912*, finálně až z politického hlediska oportunisticky – *Franz 1941*) hledala způsob interpretace – a nejlépe odmítnutí – slovanské přítomnosti na Chebsku, který by neohrožoval německá práva primátu k oblasti Chebska; nejčastěji se tak dělo na bázi Bretholzovy teze o kontinuitě germánského osídlení Čech (nejzřetelněji *Fischer 1940*).

Stanoviska obou mentálně i státní hranicí oddělených odborných komunit našla společného jmenovatele až v podobě zjitřeného nacionalismu meziválečného období, kdy se opět v plné míře projevila snadná zneužitelnost hmotných pramenů k politickým cílům. Zatímco historické bádání vyprodukovalo v tomto období seriózní, odborně fundované studie, které konečně završily a překročily dosavadní úzce regionalistické přístupy (*Bachmann 1925*, *Eidam 1931*), klíčové osobnosti

prehistoriků v Norimberku 30. května 1896 z pera *Emanuela Seylera (1896)*, stejně jako jeho pravidelná shrnutí prehistorického bádání v regionu, která vycházela v 90. letech 19. století každoročně na stránkách jednoho z páteřních periodik tohoto regionalistického hnutí, *Archiv für Geschichte und Alterthumskunde Oberfranken*, který vycházel již od roku 1867.

archeologie se přiklonili k druhému z výše načrtnutých diskursů a přítomnost slovanského osídlení v regionu buď zcela popírali, nebo alespoň maximální možnou měrou marginalizovali. Pozoruhodným vývojem prošel např. Paul Reinecke, který před první světovou válkou uznával slavnitu nálezů ze severovýchodního Bavorska (řadil je tehdy v zásadě správně do *karolinské* periody), ale který se v druhé polovině 20. a na počátku 30. let přesunul na vyhraněně protislovanské pozice, čemuž bylo podřízeno i nové, z dnešního pohledu neúnosné datování severobavorských nekropolí do *mladšího merovejského* období.⁵³ Ještě striktněji – nyní již plně v kontextu nacistického světonázoru – popíral v četných příspěvcích na přelomu 30. a 40. let přítomnost slovanského osídlení v severovýchodním Bavorsku (včetně Chebska) *Karl Dinklage* (1940); ve výstižné zkratce řečeno, “*slovanská hmotná kultura byla nyní germánská, archeologické bádání se podřídilo německému nacionalistickému smýšlení*” (*Losert 2007/2008*, 304).

Období druhé světové války a první poválečné desetiletí představuje ze zřejmých důvodů čas diskontinuity; regionalistická tradice zakotvená v občanské společnosti byla nacismem silně otřesena (na Chebsku v důsledku událostí let 1945-1948 pak zcela zničena), P. Reinecke zemřel (roku 1956) a K. Dinklage se přeorientoval na zcela jiná témata i regiony. Jako průlomová se ukázala dodnes uznávaná (*Losert 2007/2008*, 304) studie *Armina Stroha* (1954), která se při řešení problematiky raně středověkých nekropolí v Horní Falci poprvé opřela o systematicky

53 Obširně se vývojem stanovisek P. Reineckeho zabýval *R. Pöllath* (2002, 18-23). Do jím načrtnutého obrazu Reineckeho na přelomu 20. a 30. let signifikantně zapadá, že – s ohledem na jindy dokonalou znalost regionální literatury – nepochybně záměrně ve své studii k raně středověkým nekropolím v severovýchodním Bavorsku (*Reinecke 1928*) mlčí o hrobových nálezích z Chebského hradu^G. Až eufemisticky vyjádřená charakteristika *H. Loserta* (2007/2008, 303), podle níž “*také nejvýznamnější jihoněmecký archeolog první poloviny 20. století se nemohl zcela vyhnout nedobrému duchu doby*”, však bohužel rovněž vysvětluje, proč neméně nacionalistická poválečná československá věda spolu s chybnými a tendenčními tvrzeními *P. Reineckeho* (1927/1928; 1928) odvrhla i jeho dodnes inspirativní a skvělou znalostí regionu podložené úvahy k prehistorické a protohistorické situaci na přirozené hranici Čech (*Reinecke 1931*).

zpracovaný katalog lokalit a nálezů. A. Strohem otevřeně přiznaná slavnost hornofalckého raně středověkého osídlení pozoruhodně kontrastuje s neskrývanými revisionistickými tendencemi, jež hluboko do 60. let rezonovaly ve vysídleneckém hnutí a který neskrývaně nadřazovaly politické zájmy objektivitě bádání.⁵⁴

Léta obnovy a výstavby ve Spolkové republice Německo znamenala zvýšenou stavební aktivitu a s ní i nárůst archeologické pramenné základny. Terénní aktivita 60. - 90. let je spojena především se jmény Klause Schwarze, Waltera Sageho a v současnosti Silvie Codreanu-Windauer, soudobé vedoucí Zemského úřadu pro památkovou péči v Řezně. Všechny tyto výrazné osobnosti však štěpily svůj zájem mezi různá prehistorická období, terénní a dílem i pedagogickou činnost, takže se těžiště řešení těch aspektů problematiky slovanského osídlení severovýchodního Bavorska, které nebyly přímo svázány s terénní aktivitou, přesunulo především na pole historie a jazykovědy. Z dnes již klasických děl je třeba připomenout zejména toponomastickou studii *E. Schwarze (1960)*, stejně jako méně známé, ale přínosné dílčí studie *Wolfganga Hübenera (1989)*, *F. Geldnera (1986)* a dalších, z archeologických titulů je především nutno zmínit syntetickou práci *K. Schwarze (1984)*.

Významný mezník v bádání přinesl rok 1993, kdy byla publikována nejen průlomová disertační práce *H. Loserta (1993a)*, ale i jeho programová přednáška z archeologických dní v Deggendorfu (*1993b*). Archeologie Slovanů v severovýchodním Bavorsku v H. Losertovi našla jak syntetika, tak terénního pracovníka, ale především pedagoga a popularizátora, který v celé řadě příspěvků dokázal doposud roztržštěné pohledy několika disciplín shrnout do ucelené koncepce, zařadit ji do kontextu okolních regionů a prezentovat na mezinárodním fóru. Od roku

54 Srov. spor H. Preidela a E. Schwarze, který popisuje *T. Weger /v tisku/*.

1985 působí Hans Losert na bavorské univerzitě, kde se spolupodílel na výchově celé generace mladých badatelů. Příslušníci této neoficiální *losertovské školy* se ve svých vysokoškolských kvalifikačních pracích soustředí zejména na zpracování významných systematických výzkumů bavorských nekropolí náležících slovanskému i bajuvarskému kulturnímu prostředí,⁵⁵ díky čemuž se podařilo pokrýt moderními publikacemi klíčových lokalit i celé významné regiony, přičemž na jejich hluchá místa H. Losert zaměřuje svou terénní činnost (Rauher Kulm, Dietstätt, Ldkr. Schwandorf).

Na české straně hranice se problematice slovanského osídlení severovýchodního Bavorska a rakouského Naddunají nevěnovali proměnlivě odborně fundovaní regionalisté, nýbrž vesměs významné osobnosti české vědy. Avšak s ohledem na skutečnost, že toto téma bylo a je pro českou medievistiku okrajové, nebylo by obtížné zde všechny významné příspěvky vyjmenovat (*Niederle 1909, Dobiáš 1963, Nový 1968* a z archeologického hlediska zejména *Váňa 1959*). Je bohužel nutno na tomto místě konstatovat, že po z mnoha hledisek pozoruhodném vytoupení R. Nového, jehož práce nedošla uznání a která je dnes prakticky zapomenuta (je např. opomenuta v bibliografii nejnovější syntézy raně středověkých českých dějin - *Bláhová, M. - Frolík, J. - Profantová, N. 1999*), ztratila československá a poté česká věda o problematiku Slovanů v Bavorsku zájem. Pouze ojediněle a nesoustavně jsou českými badateli sledovány některé nové publikace (problematice A. Heidenreichovou publikované nekropole Barbaraberg věnoval svou pozornost *I. Štefan /v tisku/*, lze se setkat i s recenzemi některých novějších prací - *Ungerma 2005*). Textům, v nichž bavorští badatelé prezentují své výsledky a které vycházejí v rámci společných česko-německých edičních projektů, je

55 Např. *Nina Brundke (2009) - Mockersdorf; Claudia Haberstroh (2004) - Wirbenz; Anja Heidenreich (1997) - Barbaraberg; Cornelia "Nello" Lohwasser (2010) - Pfakofen, Ldkr. Regensburg; Hans Losert (2003) - Altenerding, Ldkr. Erding.*

zpravidla vymezen pouze omezený prostor (*J. Haberstroh 2000a; Losert 2007*).

2.2 Územní vymezení

Území, které obývali Slované jihozápadně od Českých pohraničních hor, není možno s ohledem na vymezení smyslu tohoto termínu v oddílu 1.2 jednoznačně ohraničit. Na tomto místě proto bude sledované území vymezeno jednak fyzickogeografickými podmínkami, jednak za pomoci dobových historických zpráv: poměry na východní hranici karlovského impéria na přelomu 8. a 9. století přibližuje diedenhofenský kapitulář Karla Velikého z roku 805 (*CRF I*, zejm. 122-123), který omezuje zbrojní obchod se Slovany a Avary a vymezuje tzv. *limes sorabicus*, řetěz celních míst táhnoucí se přibližně v severojižním směru napříč střední Evropou. Nejjižněji a nejvýchodněji položeným místem na této karolinské hranici je Lorch (*Lauriacum*) v Horním Rakousku. Další celní místo pak představovalo Řezno, za ním se linie hraničních míst již odpoutává od Dunaje (a někdejšího římského limitu) a pokračuje severozápadním směrem do Prembergu v Horní Falci a dále mířila přes hornofranský Forchheim a Hallstadt zřejmě k jižním svahům Franského lesa. Severně od něho, tj. již v prostoru sálských a labských Slovanů, pokračoval *limes sorabicus* přes Erfurt, Magdeburg a problematicky lokalizovatelnou lokalitu *Schezla* k Bardowicku, který již leží nedaleko od labského ústí do Severního moře (problematikou se nejnověji zabýval *W. Hübener 1989*).

Pro účely tohoto textu bude nadále stěžejní pasáž franské hranice mezi Řeznem a Hallstadtem. Tato politická a kulturní hranice je na mapě Bavorska dobře zřetelná i archeologicky. Signifikantní je pozoruhodná nerovnoměrnost ve výskytu karolinsko-otonských hradů, na kterou

poukázal ve své popularizační syntetické práci k prehistorickým dějinám Horních Franků *B. U. Abels (1986, 94)*; zatímco západně od dolního toku Regnitzu, tj. ve vlastní říši uvnitř *limitu sorabicu*, je doloženo několik desítek takovýchto lokalit, východně od této linie, tedy již na území tzv. *terry slavorum*, se vyskytuje pouze asi 20 km hluboká severojižní linie pouhých tří opěrných bodů (Kronach – Kasendorf – Weischenfeld). Neméně výrazně se potom průběh *limitu sorabicu* odráží v podobě bavorských pohřebišť závěru 8. až 10. století, kde je zcela zřetelná koncentrace pohřebišť s typickým, Slovanům připisovaným inventářem při vnější straně říšské hranice (srov. *Haberstroh 2000a, Abb. 459; Pöllath 1998, 355-356*).

Oproti jihozápadní hranici sledovaného regionu, která je definována na základě historického pramene, je vymezení severovýchodního rozhraní sledovaného území dáno fyzickogeograficky, konkrétně jihozápadními svahy Českého lesa; podobně přirozenou hranici můžeme pozorovat i na severu, kde ji představují jižní svahy Franského lesa a Smrčín. Zatímco doposud načrtnutý obrys sledovaného regionu je možno pokládat za historicky či geograficky přirozený, představuje vymezení východní části tohoto území otázku konvence. Vzhledem k tomu, že písemné, toponomastické i archeologické doklady přítomnosti slovanského osídlení plynule pokračují podél Dunaje východním směrem,⁵⁶ bude představovat východní hranici zájmu tok Řezné až k soutoku s Koubou, proti jejímuž toku se sledovaná linie přiblíží rozhraní masivů Českého lesa a Šumavy. Raně středověký vývoj dvou specifických mikroregionů ležících, resp. participujících na hranici zájmového území, Chebska - Flednitz a Domažlicka - Further Senke, bude podrobně pojednán v 4. kapitole předkládané práce.

⁵⁶ Problematikou raně středověkého vývoje v Horních rakousích se souhrnně zabývá v úvodu své disertační práce *V. Tovornik (1983)*, v dolním Rakousku pak *Friesinger 1971/1974; 1976*.

Z hlediska fyzickogeografické konfigurace terénu je možno sledovaný region charakterizovat takto: osy komunikací i raně středověkého osídlení tvoří několik významných vodních toků. Páteří význam mají zejména levobřežní přítoky Dunaje, Nába a Řezná, resp. jejich přítoky Vils a Kouba. Ty spolu s Regnitzem, na němž leží diedenhofenským kapitulářem jmenovaná východní franská centra Hallstadt a Forchheim, dělí oblast zájmu na dva z hlediska plochy přibližně stejně velké severojižní pásy. Komunikační význam měly pro sledovaný region – vedle již zmiňovaného Dunaje – zejména horní toky Mohanu a Ohře, které severovýchod Bavorska spojují s horním Porýním, resp. s Českou kotlinou; diskusi je možno vést o strategickém významu tohoto spojení. Pochybnosti oproti tomu nepanují o nejvýznamnější raně středověké spojnici Čech a Bavorska, kterou je třeba spatřovat ve sníženině mezi Domažlicemi a Chamem, jejíž osu představuje právě tok Kouby. Diskuse (souhrnně *Maur 1995*) jsou v tomto případě vedeny pouze o přesné trasování jednotlivých větví této stezky, která v 9. a 10. století spojovala Čechy s jejich církevní metropolí (Řeznem) a jejíž vojenský význam dobře ilustrují narrativní prameny (*Kunstmann 1994*, 51-54).

2.3 Terra slavorum – říšský federátní útvar v severovýchodním Bavorsku

První písemný doklad kontaktů Franské říše a západních Slovanů na území severovýchodního Bavorska představuje historiky již mnohokrát popsany (*Lutovský – Profantová 1995*, zde další podstatná literatura), střet slovanského kmenového svazu známého pod označením Sámova říše a franského krále Dagoberta. Patrně burgundský kronikář, jemuž později tradice přiřkla jméno Fraedegar, sice bohužel nezanechal ve své unikátní relaci (*SRM II*, 120, 144-145, 154-158) podrobnější zprávy o geografickém

rámci jím popisovaných událostí, není však třeba pochybovat o tom, že konflikt se severovýchodního Bavorska dotkl.

Mnoho badatelů se doposud vyslovalo k otázce lokalizace jediného Fredegarem uváděného toponyma, totiž „*hradu Vogastisburg*“, pod níž byly poraženi Austrasijsci, kteří představovali hlavní síly franského (a již od roku 623 právě austrasijského) krále. Je vysoce pravděpodobné, že tyto síly postupovaly ze své porýnské domoviny proti západním Slovanům podél Mohanu, otázkou zůstává, zda k rozhodujícímu střetu došlo na východ či na západ od horského komplexu Smrčiny – Dyleň – Český les – Šumava. Není úkolem tohoto příspěvku rozhodnout dlouhé a na základě soudobých znalostí těžko řešitelné spory o lokalizaci Vogastisburku,⁵⁷ bude však vhodné poukázat na skutečnost, že ojedinělý pramen, na kterém jsou všechny výše uvedené úvahy postaveny, představuje sám o sobě spíše námět pro diskusi, než její pevné východisko, jak nově doložila jeho zevrubná analýza z pera *R. Collinse (2008)*. Přihlédneme-li totiž ke kompilačnímu charakteru pasáží vztahujících se k první polovině 7. století, stejně jako k úvahám o počtu skutečných autorů, jejich sociálnímu postavení a tím i k jejich možnostem nabývat informace obsažené v textu, je možno směle pochybovat o tom, zda tak řečený Fraedegar byl vůbec schopen ocenit závažnost popisovaných událostí vstahujících se k západním Slovanům (pozornost tomuto regionu není ve fredegarovské kompilaci soustavně věnována). V konečném důsledku je možno dokonce tvrdit, že lokalizace i popis Vogastisburku by patrně byla problémem i pro samotného autora jediné ochované relace, což staví celou

⁵⁷ Názory českého bádání slouho kolísaly mezi celou řadou lokalit na území ČR a v jejím okolí (srov. *Měřínský 2001*, obr. na str. 207), v současné době je vesměs přijímáno ztotožnění Wogastisburgu s fortifikací na vrchu Rubín u Podbořan. S pozoruhodnou, ale zcela nepravděpodobnou teorií přišla posmrtně publikovaná stať *A. Gnirse (1995)*, která spatřovala – díky pomístnímu jménu Wogau/Vokov, okr. Cheb – Vogastisburg ve vrcholně středověkém tvrzišti. V německé literatuře je možno se setkat jednak s úvahami o fortifikované lokalitě Stafelberg u Staffelsteinu (16 km severně od Bambergu), jednak o forchheimské (14 km jižně od Bambergu) čtvrti Forchheimu *Bug* (srov. *Ammon (Hrsg.) 1992*).

obširnou odbornou debatu do značně bizarního světla. Řádky věnované tomuto prvnímu historickému záblesku západních Slovanů v historických pramenech je snad možno zakončit tezí, že tajemstvím obestřenému, s ohledem na kriticky sotva uchopitelnou pramennou bázi v podstatě „legendárnímu“ a v zásadě poslednímu barbarskému království, Sámově říši, je přikládán historiky i protohistoriky na širokém území Čech, Durynska, Franků, Falce i Korutan snad větší význam, než jaký mu při objektivnímu přístupu k prameni náleží.⁵⁸

Do „temného období“ druhé poloviny 7. a 8. století v dějinách západních Slovanů nevnáší mnoho světla ani písemné prameny se vztahem k severovýchodnímu Bavorsku. V historických (charakteristicky *Mitterauer 1963*, 1-8; u nás *V. Novotný 1912* a jeho následovníci) i archeologických (nejnověji *Losert 2007/2008*, 306-308) kruzích panuje představa podřízenosti tohoto území nejprve bavorskému knížectví a po roce 788 (sesazení Tassila a Agilofingů a připojení Bavorska ke karlovskému impériu) říši, prameny však tuto skutečnost výslovným způsobem nedokládají. Postup christianizace severního Bavorska dokonce umožňuje tvrzení zcela opačné.

Nástup křesťanství v tzv. staré sídelní oblasti byl formálně završen na přelomu 30. a 40. let 8. století vznikem bonifáciovské struktury diecézí. K této starší vrstvě biskupství na jihovýchodě Říše náleželo především Řezno (739), Eichstätt (740), Würzburg (741) a Erfurt (742, zaniká již 755).⁵⁹ Mezi významná založení *legata pontificalis in Germaniam*, pozdějšího mohučského arcibiskupa a světce Bonifáce, patří samozřejmě i diecéze a záhy (od roku 798) i arcidiecéze salzburská, která nesla i významné misijní poslání. Oblast severovýchodního Bavorska tak

58 Kapitola o Sámově říši je takřka obligátní součástí historických úvodů většiny novějších publikací k problematice slovanské archeologie, které vznikají v jižním Německu a Rakousku – srov. příslušné pasáže ve studiích *S. Eicherta (2010)*, *H. Friesingera (1976)*, *H. Loserta (1993a)*, *R. Pöllatha (2002)* či *K. Schwarze (1984)*.

59 K problematice christianizace regnitzsko-mohanské oblasti srov. reprezentativní kolektivní monografii *Bergmann a kol. (2008)*.

sice byla sevřena mezi sídla vrcholných církevních institucí, zdaleka to však neznamená, že christianizace jeho obyvatelstva byla v jakkoliv pokročilém stádiu. Expanzivní politika Agilofingů v posledních desetiletích jejich vlády se orientovala zejména východním směrem, neboť oblast severně od bavorského vévodství, zejména střední Pomohani – a výhledově patrně i oblast horního Mohanu a jeho přítoku Regnitzu – byla již od konce 7. století zájmovou oblastí franské šlechty podporované zejména rodem franských majordomů a záhy králů, Karlovců.

O první misii v oblasti dnešního Würzburgu disponujeme pouze pozdním a silně hagiograficky schématickým pramenem, jímž je větší a menší legenda *Passio sanctorum martyrum Kiliani et sociorum eius* (SRM V, 711-728). Z té se dovídáme, že misionáři iroskotské tradice Kolonát, Totnant a právě budoucí svatý Kilián doputovali v rámci své peregrinace ke dvoru würzburgského vévody Gozberta, syna Hetana I., zakladatele rodu Hedenů, pod jehož ochranou úspěšně christianizovali obyvatelstvo okolní krajiny. Po splnění tohoto úkolu se sv. Kilián odebral do Říma, kde mu bylo papežem Kononem⁶⁰ uděleno biskupské pomazání a pověření k dalším misijním úkolům v oblasti Franků a Durynska. Po návratu do Würzburgu však měl být – kvůli kritice Gozbertova nekanonického sňatku – ubit i se svými druhy sluhy Gozbertovy konkubíny.

Druhá vlna christianizace Středních Frank, která je již pramenně podložena podstatně lépe, započala v prvních letech 8. století. Vůdčí osobnosti představovali sv. Wilibrord a Gotzbertův syn Hetan II., v pozadí je možno tušit vliv majordoma Pipina II. Zatímco po iroskotských misionářích nezůstal prakticky žádný odkaz,⁶¹ trvalým úspěchem druhé, nyní již anglosaské misijní vlny zůstalo založení několika staveb a církevních

60 Jeho relativně krátký pontifikát od 21. října 686 do 21. září 687 (podle *Bláhová 2001*, 772) představuje jediné pevné historické datum v celém legendistickém líčení.

61 Bádání si dokonce klade veskrze legitimní otázku, z jakého pramene vzešla v polovině 8. století sv. Bonifácem založená tradice svatokiliánského kultu a zda se nakonec celkově nejedná o fabulaci – srov. *Bergmann, R. a kol. 2008*, 290.

institucí, především mariánského kostela na würzburgském dominantním návrší Festungsberg (písemně doložen k roku 706, archeologické doklady dosud chybí) a hedenského domovního kláštera Marienberg. Jak je tedy patrné, postupující christianizace k roku 741 doposud do oblasti severovýchodního Bavorska nezasáhla a přijmeme-li ve střední Evropě rozšířenou tezi o vzájemné provázanosti přijetí křesťanství a přechodu od kmenového ke státnímu společenskému zřízení, neexistuje důvod se domnívat, že severovýchodní Bavorsko v 2. polovině 8. století přímo náleželo k agilofingerskému vévodství či karlovskému království.

Určitý předpoklad změny (ale rozhodně ne změnu samotnou, jak se domníval např. i *V. Novotný – 1912, 270*) představoval rok 788 a připojení bavorského vévodství k franské říši. Ustavení karlovské hegemonie znamenalo nejen proměnu správy Bavorska (*Mitterauer 1963, 1-8, srov. Losert 2007/2008, 309*) vznikem úřadu bavorského prefekta a jemu podřízených *missi*, ale také přenesení misijního a všeobecně podmaňujícího a akulturačního tlaku dále východním směrem. To se projevilo jak rozvrácením kaganátu v důsledku tažení v letech 791-803, tak i prvními doklady christianizačních aktivit v regionu severovýchodního Bavorska.

Situace v Horní Falci a Horních Frankách od konce stěhování národů až do sklonku 8. století je z historického hlediska značně nejasná. Vedle zprávy o Vogastisburku sice existují i další zmínky o Slovanech, které by snad mělo být možné situovat do tohoto prostoru (viz *Losert 2007/2008, 306-309*), celkově však chybí jakékoliv doklady o uspořádání společnosti i jejích nadregionálních vazbách. Rovněž archeologie prozatím selhává v řešení klíčových problémů, které představuje především otázka původu a počátku raně středověkého (slovanského) osídlení oblasti a jeho vývoje v 7. a 8. století, zejména po stránce chronologické. Stabilní a významnější přítomnost nositelů tzv. kultury pražského typu v regionu v

současné době postrádá přesvědčivé argumenty; těmi nejsou ani nálezy pohřbů v keramických nádobách náležejících pražskému typu na žárovém germánském pohřebišti Regensburg-Grossprüfening (*Eichinger - Losert 2003*), ani keramické zlomky z lokality Dietstätt, Ldkr Schwandorf, které se ani samotný H. Losert, tvůrce hypotézy o přítomnosti osídlení kultury pražského typu v severovýchodním Bavorsku, neodvažuje tomuto kulturnímu okruhu přímo připsat a hovoří o keramice, která je „*pražskému typu blízká*“ (*Losert 2007/2008*, Abb. 22). Hledání původu severobavorských Slovanů představuje problém, který byl již mnohokrát otevřen, často na základě bizarních konstrukcí, například pomocí důmyslné paralely distribuce zdánlivě shodných toponym v obdobné terénní konfiguraci, přičemž jedna tato situace se nalézá v prostoru Further Senke a druhá na olympské riviéře na východním pobřeží Řecka (*Kunstmann 1994*)! S příchodem Slovanů do jejich Bavorských sídlišť je často spojována i problematika případného zásahu Avarů (*Röhler-Ertl 1997; 2002*), což by implikovalo podunajský původ tohoto osídlení, alternativní pohled počítá s původem slovanských kolonistů z labsko-sálské oblasti.

Nastolenou otázku zřejmě není možno v současné době vyřešit, zjevné je i to, že toto řešení sotva kdy bude jednoznačné. Slovanům připisovaná sídelní eukumena v severovýchodním bavorsku představuje komunikačně exponovaný region sousedící s celou řadou oblastí, z nichž mohly přijít – a zřejmě skutečně i přišly – první komunity nesoucí s sebou řeč a hmotnou kulturu náležející slovanskému kulturnímu okruhu (Podunají, Čechy, labsko-sálská oblast), přičemž zanedbatelný nemůže být ani podíl autochtonního obyvatelstva.⁶² Nástup slovanského osídlení v hornofalcké a hornofranské oblasti je třeba očekávat jak z různých směrů, tak i v různých časových horizontech; tomuto řešení přidává na důležitosti i

62 Za progresivní je v tomto směru třeba pokládat úvahu A. Heidenreichové (1998, 79), podle které měl doposud nekonsolidované osídlení v kraji Flednitz ovládnout šlechtický rod (nebo jinak konstituovaná elitní skupina) přišlá z Čech.

geografická roztríštěnost sledované oblasti (viz oddíl 2.2), která se rozpadá do několika oddělených sídelních prostorů a izolovaných komor, v nichž je možno archeologicky sledovat i určité kulturní diference. Jako příklad poslouží např. komplex zřetelně západně orientovaných lokalit Kasendorf^f – Alladorf^A – Weismain^R, nebo v silně kulturně promíšená flednitzská či českým poměrům nejbližší chebská (oddíl 4.2) sídelní komora. Podstatnou překážku pochopení tohoto vývoje představuje i již zmiňovaná nejasná chronologie hrobových nálezů, které představují nejhojněji zastoupenou kategorii raně středověkých archeologických nálezů v severovýchodním Bavorsku. Protože tento problém je šířeji nastíněn v 3. kapitole této práce, postačí na tomto místě konstatovat, že dosavadní chronologické systémy vyšlé z komparace s vývojem v tzv. staré sídelní oblasti (*Schwarz 1984*, charakteristicky *Pöllath 2002*, pro oblast Korutan *Eichert 2010*) se s opuštěním řadových pohřebišť na horním Dunaji a středním Mohanu pravidelně dostávají do argumentační tísně. Oblast řadových pohřebišť v rakouském Podunají, severozápadní Panonii a na Moravě nelze ovšem zcela mechanicky použít jako další referenční oblast (s výjimkou z geografického hlediska odlišných Korutan – *Eichert 2010*), protože celá řada artefaktů původně společného podunajského původu (charakteristicky esovitá záušnice) zde mohla procházet a nepochybně i procházela odlišným typologicko-chronologickým vývojem. Synchronizace s vývojem v nejbližším regionu tohoto kulturního okruhu, tj. s oblastí Čech, tak představuje naléhavý úkol, který však není možno řešit ani prostou recepcí výsledků české archeologie (*Heidenreich 1998*; částečně *Hanning 2003*), ani jejich naprostým popřením (*Pöllath 2002*). Současný stav poznání je tedy takový, že převážnou část archeologických lokalit v severovýchodním Bavorsku je možno s přijatelnou přesností datovat do 8. - 9. století,⁶³ což je

63 Poněkud odlišná situace panuje v případě dlouho zanedbávaného studia keramiky; zatímco pro oblast Horních Franků existuje moderní zpracování většiny relevantních nálezů (*Losert 1993a*), pro oblast Horní Falce je k dispozici pouze zpracování keramického fondu z

však příliš široký interval pro studium otázek sídelní dynamiky a historického vývoje vůbec v období, pro něž písemnými prameny prakticky nedisponujeme.

Již bylo řečeno, že připojení Bavorska k říši karlovců znamenalo počátek změn v regionu, o němž je možno tvrdit, že mu na politické mapě tehdejší střední Evropy náleželo zcela marginální místo (tuto skutečnost nejlépe dokládá naprostá absence dokladů přítomnosti místních elit⁶⁴). České historické bádání však již od dob V. Novotného předpokládá, že již na konci 8. století existoval v tomto prostoru organizovaný správní útvar, tzv. Česká marka (V. Novotný 270-274; Bretholz 1912, 50-51, a po nich mnozí další). Konstrukci tohoto útvaru či historického regionu, který – třebaže nenalézá žádnou oporu v pramenech – zdomácněl v české historiografii, je třeba kategorickým způsobem odmítnout. Severovýchodní Bavorsko v kritickém období závěru 8. století sice představovalo nepochybně osídlenou oblast, jak však bylo dokázáno, správně-politickou konsolidaci regionu neprovedli ani bavorští Agilofingerové, ani Karlovcí, jejichž nástup Pomohaním lze poměrně dobře historicky sledovat. Utvoření pevnější společenské struktury nelze samozřejmě připsat ani zřejmě absentujícím lokálním elitám. Ustavení – v kontextu vývoje v karlovské a později otonské říši – již vrcholně středověkých poměrů v oblasti je spojeno s genezí jiného historického regionu, jímž je hrabství spravované Sulzbašskými hrabaty a poté Diepoldovci z Vohburgu, které převzalo tradiční označení Severní marka (*Nordgau*). Je nasnadě, že obsah tohoto termínu, který je uváděn v říšských narativních i diplomatických pramenech od roku 806, procházel v průběhu středověku podstatnými

řezenského Niedermünsteru, v němž jsou nesoustavně sledovány i paralely z jiných lokalit v regionu (*Schwarz 1971*).

64 Chybí zde jak pohřby představitelů nejvyšších společenských vrstev (bojovnické hroby z lokality Weismain^R nelze s nálezy z Želének či Kolína srovnávat), tak i písemné zmínky o nich, což je ve zřejmém protikladu např. se situací v Čechách či Korutanech (*Eichert 2010; Třeštík 2001, 38-52*).

posuny, a to nejen ve smyslu územního vymezení. Označení Severní marka je ne zcela přesné, výstižnější označení by samozřejmě byl termín *severní bavorská župa*. V původním slova smyslu znamenalo toto označení podle všeho nově podmaněné hraniční pásmo proti severobavorské slovanské eukumeně (tzv. *terra slavorum* doložená snad již k letům 793/794) a z vnitřního pohledu bylo opozitem vůči tzv. staré sídelní oblasti někdejšího bavorského agilofingerského vévodství. Teprve později, v 11. století, tj. po vzniku druhé vrstvy diecézí na jihovýchodě říše, především pražské (973), bavorské (1007) a naumburské (1028/1030), je možno hovořit o dokončení institucionální integrace⁶⁵ někdejší *terra slavorum*, s výjimkou Chebska, do otonské říše – právě jejím připojením k Vohburské *Nordgau*. S tímto procesem úzce souvisí změna obsahu pojmu Severní marka, která v 11. a 12. století svým územním vymezením odpovídá přibližně oblasti Horní Falce a kdy se z území spravovaného královskými či císařskými úředníky změnila ve velmi specifické, do značné míry autonomní hrabství ovládané nejvýznamnějšími Bavorskými šlechtickými rody, které plnilo nejen obligátně zdůrazňovanou úlohu nárazníkového území vůči nově utvořenému českému státu, ale které bylo především stěžejním nositelem kolonizace česko-bavorského pomezí.

Postup christianizace představuje v regionu severovýchodního Bavorska první historický proces, který je možno soustavněji sledovat, a to jak na základě písemných pramenů, tak i archeologicky, již od druhé poloviny 8. století. Situace se zde ovšem výrazně liší oproti vývoji v Čechách a na Moravě v 9. a v raném 10. století, kde nejstarší sakrální architektura vystupuje vesměs v kontextu centrálních sídlišť, kde je třeba očekávat – nebo je přímo doložena – přítomnost příslušníků vládnoucích rodů. V Horních Frankách a Horní Falci však v počátcích christianizace

⁶⁵ Slované v bavorské diecézi jsou naposledy zmiňováni k roku 1059 (*MB*, 497), toponomasticky lze však prokázat podíl slovansky hovořícího obyvatelstva na kolonizaci Chebska ještě hluboko ve 12. století.

podobná elitní vrstva chyběla, region tak nebyl christianizován „shora“, nýbrž prostřednictvím vnější misie, jejímž nositelem byla v západní části regionu würzburgská (po roce 1007 bamberská) diecéze, zatímco a na východě sledovaného území bylo hybnou silou tohoto procesu řezenské biskupství.

První církevní instituci v regionu představoval klášter-cela Chammünster,^D který bezprostředně (i vlastnicky) podléhal řezenskému biskupovi. Celá situace je však v mnoha aspektech výjimečná; jedná se o jediné agilofinské založení církevní instituce v regionu, které o celé půlstoletí předchází počátek soustavných misijních aktivit u severovýchodobavorských Slovanů. Nejasný je i původní účel, kvůli kterému někdy ve 40. letech 8. století vévoda Odilo usadil mnišskou komunitu a nezbytné služebnictvo (pocházející zřejmě z tzv staré sídelní oblasti) hluboko v neosídlených lesích na soutoku Kouby a Řezné. Byla-li smyslem existence (či alespoň jedním z úkolů) tohoto založení misie, měla zřejmě – s ohledem na umístění na strategickém přístupu do české kotliny – směřovat především k českým Slovanům, neboť doklady přítomnosti slovanského osídlení v okolí Chammünsteru pro 8. století chybí. Vzniklá *marca ad Cambe* však nesporně představuje pozoruhodnou kapitolu dějin osídlení česko-bavorského pomezí, kterou přibližuje oddíl 4.3 této práce.

Doklad soustavné misijní aktivity, která byla nepochybně směřována vůči „*zemi Slovanů, kteří sídlí mezi řekami Mohan a Regnitz, jenž jsou nazýváni mohanští a regnitzští Venedové*“,⁶⁶ představuje rozkaz (praeceptum - zřejmě učiněný formou nedochované listiny či aktového záznamu) Karla Velikého z let 792/793 pro würzburgského arcibiskupa Berowelfa, kterým jej pověřil vybudováním čtrnácti misijních kostelů.⁶⁷

66 “(...) *in terra sclavorum, qui sedent inter Moinum et Radentiam fluvios, qui vocantur Moinvinidi et Radanzvinidi.*” *FMKA*, 317, č. 40.

67 O této skutečnosti informuje teprve opis nedochované confirmace Ludvíka Pobožného a jeho spoluvládnoucího syna Lothara z let 826 – 830 (*FMKA*, 317, č. 40) a další confirmace a rozmnožení nadání Ludvíkem Němcem roku 845 (*DD LD*, 526-57, č. 42) a Arnuldem roku

Problém lokalizace těchto kostelů představoval od 19. století jeden z častých námětů hornofranské regionalistiky, v současné době je konsenzuálně přijímána interpretace *F. Geldnera (1986)*, který mezi 14 víceméně hypotetických lokalizací počítá i místa Seussling a Amlingstadt (obě Ldkr. Bamberg), kde byly archeologicky identifikovány pozůstatky dřevěných sakrálních staveb, které mohou pocházet z druhé poloviny 8. století (*Haberstroh 2000c*, srov. *Vencl 2004*, zde však uvedeny nepřesné údaje). Není úkolem této stati připojit se k rozsáhlé diskusi (shrnuje *Geldner 1986*, 193-203) a vyjadřovat se k necelým čtyřem desítkám zvažovaných potenciálních lokalizací. Zmínit je třeba na tomto místě pouze dvě skutečnosti, které váhu všech dosavadních hypotéz vycházejících z předpokladu více než tisícileté státnosti center farní správy, poněkud snižují.

V první řadě je nutno poukázat na skutečnost, že dřevěná sakrální architektura, která by mohla spadat do období mezi lety 793/794 a 826/830 (tj. do období, mezi vyslovením Karlova desiderátu a tvrzením v naraci confirmace Ludvíka Pobožného a Lothara, že kostely již jsou zřízeny), je známa v kontextu venkovského osídlení pomohanské krajiny východně od Würzburgu i z lokalit, o nichž dosavadní historické bádání doposud neuvažovalo (dvě fáze dřevěného sanktuaria zjištěné K. Schwarzem v Kleinlangheimu, Ldkr. Kitzingen – *Bergmann a kol. 2008*, obr. 64). Rovněž je však třeba poukázat na skutečnost, že řada confirmací majetku příslušného k těmto kostelům končí s epochou maďarských vpádů, což – zvláště v případě komunikačně exponovaného pomohání – zásadně snižuje pravděpodobnost kontinuity všech těchto kostelů až do prameny lépe podchycených mladších období. Domněnka *F. Geldnera*, že dorsální poznámky na confirmaci Ludvíka Pobožného a Lothara, resp. Arnulfa,

889 (*DD Arn*, č. 69, 103-105). Poslední písemné zmínky o svatostáncích představují vrcholně středověké dorsální poznámky na v originálech dochovaných vidimacích (*Geldner 1986*).

kteře jsou paleograficky datovány do 11., resp. 13. století (*Geldner 1986, 199*), tuto kontinuitu potvrzují, jsou nedostatečně podložené, objektivně prokazují pouze schopnost registraturních úředníků porozumět obsahu písemností.

Přestože tedy dochované prameny obsahují řadu sotva řešitelných otázek, je třeba pokládat těžiště jejich výpovědi za poměrně ucelené: dokládají, že již na přelomu 8. a 9. století započala integrace slovanského obyvatelstva západní části sledovaného regionu do církve a tedy do společnosti říše a latinského západu vůbec. O farní (a nikoliv „velkofarní“) funkci těchto svatostánků zřetelně svědčí skutečnost, že v nich mělo být umožněno naslouchat obyvatelstvu kázání, tj. účastnit se mše a tedy i přijímání. Další přímo zmiňovanou svátostí představuje křest, o dalších je třeba velmi seriózně uvažovat. Zřejmě tedy v případě 14 misijních kostelů Karla Velikého zacházíme s rozvinutou formou farní sítě, která měla poskytovat pravidelnou pastorační péči.

Další kostely, které sice nejsou pramenně doloženy, ale které je nutno předpokládat, nepochybně stály v areálu písemně doložených královských dvorců v regnitzsko-mohanské oblasti (např. v diedenhofenském kapitulárem zmiňovaných celních místech) a samozřejmě i na několika málo říšských hradech vysunutých před diedenhofenský jimit do *terry slavorum*.⁶⁸ Význam těchto svatostánků pro šíření křesťanství mezi okolním obyvatelstvem však dostupné prameny dovolují zhodnotit jen obtížně, s ohledem na kontinuitu tzv. karolinsko-otonských nekropolí v bezprostředním sousedství říšských hradů a dvorců lze usuzovat, že akulturace v jakémkoliv smyslu (tedy i christianizace) nenáležela mezi úkoly těchto center.

Situaci bližší počátkům christianizace Čech je možno zjistit od

⁶⁸ Jedno z opevněných předhradí pevnosti Kasendorf,¹ která se nalézá cca 30 km východně od regnitzského limitu, nese příznačné pomístní jméno *Kapellenacker*, o sakrální stavbě na lokalitě hovoří ještě i raně novověké prameny.

poloviny 9. a v 10. století v severovýchodní části sledovaného území. Je nasnadě, že podmínkou vzniku kostelů vázaných na říši přímo nepodléhající centrální lokality byl vznik, resp. příchod lokálních elit (opět se tedy zřetelně ukazuje, že proces christianizace zkoumaného regionu je věcně i pramenně natolik provázán s jeho celkovým historickým vývojem, že oddělené sledování těchto témat je prakticky nemožné). Nejstarší lokalitou ve sledovaném regionu, o které je možno bezpečně tvrdit, že sloužila jako trvalá rezidence vysoce postavené osoby, je hrad Sulzbach,^o konkrétně jeho druhá stavební fáze, jejíž počátek spadá do první poloviny 9. století. velmožská rodina, snad tzv. Ernestovci (blížeji se okruhu těchto otázek věnuje 5. kapitola této práce), zřetelně náležející k franské šlechtě, zde obývala s největší pravděpodobností fortifikované sídlo, jehož jádro tvořil okrsek s kamennou architekturou, konkrétně patrovou palácovou stavbou a jednolodním kostelem. Dosah přímé říšské správy se v této době zřejmě již posunul severním a východním směrem a ze strategicky i komunikačně výhodně lokalizovaného Sulzbachu byl řízen zbytek autonomního slovanského území, snad mužem honosícím se vévodským titulem, který byl jako dvořan Ludvíka Němce dosazen hornofalckým Slovanům jako vladař či alespoň strážce říšských zájmů v oblasti. Akulturační a christianizační úloha sulzbašského sídla představuje opět otázku bez jednoznačné odpovědi, jisté však je, že archeologicky doloženému kostelu není možno připsat na základě písemných pramenů či archeologických dokladů farní funkci. Drobné pohřebiště, které se přimykalo ze severní strany k sakrální stavbě, totiž jednoznačně spadá do kontextu drobných elitních pohřebišť známých z jiných oblastí Německa (shrnuje *Hensch 2005*, 244-247).

Odlišná situace panuje v případě dvou dalších lokalit na severovýchodě Horní Falce, resp. těsně za její severovýchodní hranicí, tj. na lokalitách Barbaraberg^B a Chebský hrad.^E V obou případech se jedná o

rozsáhlé kostelní nekropole přímo v areálu opevněného centra (Cheb), nebo v neoddiskutovatelném prostorovém vztahu k němu (Rauher Kulm – Barbaraberg). Vzhledem k tomu, že raně středověké osídlení tohoto prostoru se uzavíralo do nevelkých sídelních komor (viz oddíl 4.2 této práce) a nepochybně nedosahovalo příliš vysoké hustoty, lze seriózně uvažovat o tom, že kostely na Barbarabergu a Chebském hradě, které je zřejmě možno rámcově datovat na skloněk 10. věku, mohly pastoračně obsáhnout prakticky veškeré obyvatelstvo severovýchodu sledovaného regionu (tomu nasvědčuje i celkový vývoj nekropolí v obou mikroregionech. Podstatnou otázku, kterou zatím není možno rozhodnout, představuje původ elit, které tato fortifikovaná centra mj. i s farní úlohou vybudovaly. V úvahu připadají v první řadě úředníci sulzbašského vévody (původem říšští či slovanští), *A. Heidenreich (1998, 79)* pak v případě sídelní komory okolo Rauher Kulmu a Barbarabergu vyslovila názor, že vládce kraje Flednitz z 10. století pocházel z oblasti Čech.

Na konci 10. století se tedy autonomní Slované osídlená část severovýchodního Bavorska podstatně zmenšila, její někdejší západní a jižní části se staly integrálními součástmi území Říše (jednoznačným mezníkem je v tomto směru založení bamberské diecéze Jindřichem II. roku 1007). Zbývající části – oblast horního toku Náby, předhůří Šumavy a Smrčin – představovaly řídko osídlené území, které se dostávalo pod stále silnější vliv říše. V 11. století se potom zásadně proměňuje i charakter správy regionu, *terra slavorum* a Slované v severovýchodním Bavorsku mizí z písemných pramenů, které nadále hovoří pouze o Severní marce. Tento pojem však již neznamena hraniční pásmo mezi starou sídelní oblastí a slovanským federátním útvarem, nýbrž označuje hrabství, jehož držitelé (Sulzbašská hrabata, Diepoldovci z Vohburgu) patřili k nejmocnějším šlechticům německého jihovýchodu. Jejich zásluhou se doposud v mnoha ohledech periferní region stal standardní součástí říše a byla to právě

markrabata ze Severní marky, která byla nositeli její vrcholně středověké transformace. Okamžikem završení tohoto vývoje se stalo připojení Chebska k vohburským državám někdy v první čtvrtině 12. století (pro zdůvodnění tohoto data, které je dáno ukončením pohřebních aktivit na Chebském hradě, viz *Hasil /v tisku/, 35-36*).

Další osudy slovanského obyvatelstva severovýchodního Bavorska po roce 1059, kdy jsou naposledy písemně zmiňováni v protokolu synody bamberského biskupství, je možno sledovat jen obtížně. Příčinu těchto těžkostí je možno vysledovat právě v této poslední písemné zprávě, již je zápis ze synody bamberského biskupství (*MB, 497*), který upozorňuje na přetrvávající pohanství právě u slovanského obyvatelstva. Je tak možno vyslovit hypotézu, že to byla především socializace jedince či komunity v říšském prostředí (např. změna hmotné kultury a především přijetí křesťanství), která v očích současníků zakládala nárok být pokládán za plnohodnotného příslušníka říše. To, že primárním rozlišovacím znakem nebyla jazyková příslušnost (a tedy etnicita v moderním smyslu), dokládá masivní rozšíření toponym se slovanským základem v severovýchodním Bavorsku a na Chebsku (*Schwarz 1931; 1960*), která se nepochybně vztahují k vrcholněstředověké sídelní síti. Toponyma z oblasti Chebska v sobě dokonce uchovala slovanská jména mužů, kteří ve své úloze lokátorů byli nositeli tzv. německé východní kolonizace hluboko ve 12. století.⁶⁹

⁶⁹ Jde např. o lokality Hartoušov/Hartessenreuth či Vackov/Vatzgenreuth (obě okr. Cheb), pro oblast Flednitz srov též *Janka 2008, Abb. 1*

3. Otázka chronologického vztahu české a bavorské tradice esovitých záušnic

1. Úvod: severovýchodobavorský okrsek řadových pohřebišť

Předchozí kapitola se pokusila naznačit, že poměry v severovýchodním Bavorsku byly v raném středověku značně odlišné od tzv. starých sídelních oblastí, Jedním ze segmentů této odlišnosti je i vývoj pohřebního ritu; v oblasti někdejšího tzv. klasického okrsku řadových pohřebišť (osy této oblasti tvoří Rýn a Dunaj) se v karolinském období (rámcově 2. polovina 8. - 9. století) setkáváme již s kostelními pohřebišti, na kterých mrtvé nedoprovází prakticky žádná výbava, natož pak milodary. Sledovaný region je oproti tomu vývojem svých nekropolí bližší východněji položeným regionům, především Čechám.⁷⁰ V obou těchto prostorech je možno pozorovat i obdobný raně středověký vývoj pohřebního ritu, setkáváme se zde jak s fenoménem pozdních řadových pohřebišť,⁷¹ v Čechách i v severovýchodním Bavorsku sledujeme pak vznik kostelních pohřebišť a postupnou redukci až úplné vymizení pohřebních výbav; tento vývoj byl v nedávné době moderně analyzován na modelovém příkladě území Čech (*Štefan - Varadzin 2008*, zde reprezentativní přehled příslušné literatury).

Průběh těchto procesů je zřejmě v principu svázán s postupem christianizace, nikoliv však asi v přímém důsledku, jak to ilustruje např. diskuse o symbolickém významu esovité záušnice.⁷² Nevyřešenou otázkou

70 Tuto skutečně jasně konstatuje např. *A. Heidenreich (1998, 77-78)*. K terminologicko-chronologickému vymezení tohoto okruhu řadových pohřebišť viz diskusi *H. Loserta (1993b)* a *R. Pöllatha (2002, 48-49)*.

71 Otázku přítomnosti žárových nekropolí, která je svázána s problematickými počátky místního slovanského osídlení, patří k aktuálním problémům severobavorské archeologie. Lokalita Regensburg-Grossprüfening není zcela charakteristická, leží na samotné kulturní hranici a navíc představuje prozatím ojedinělý fenomén – srov. *Eichinger - Losert 2003*.

72 Srov. *Borkovský 1956, 148-158; Sommer 2001, 50-51*. Autor této práce se nedomnívá, že šíření artefaktu představovalo podřazený jev christianizace, nýbrž že se jedná o paralelní, leč nezávislé akulturační procesy vycházející ze shodného, civilizačně pokročilejšího výchozího území.

však doposud zůstává chronologická sekvence nástupu a trvání všech těchto kulturních fenoménů v jednotlivých regionech východu střední Evropy, neboť je zřejmé, že šíření christianizace a s ní spojených proměn pohřebního ritu neproběhlo nárazově, nýbrž že výskyt těchto kulturních jevů byl podmíněn dobovými kulturně-politickými i geografickými podmínkami. Naléhavost řešení tohoto úkolu se v praxi šíří projevuje v případě sídelněhistorického výzkumu dvou sousedících regionů. Při studiu raně středověkého Chebska se autor setkal s paradoxní situací, kdy ve zcela analogických sídelních situacích lemujících jedinou, historicky průběžně dobře doloženou stezku (spojnice horního Pomohání a horního Poohří) figurovaly obdobně upravené nekropole, jejichž chronologické zařazení se však v rámci konvenčního archeologického datování značně rozcházel (Hasil /v tisku/, 45-46). Na zjevnou nesrovnalost způsobenou stavem bádání, resp. odlišnými chronologickými východisky „české“ a „severobavorské“ archeologické školy, zřetelně poukazyval fakt, že rozhraní obou zdánlivých kulturních okruhů, které, jak bylo ukázáno výše, tvořily jediný kulturněhistorický celek, představovaly moderní, v raném středověku neexistující státní hranice.

Ze starších děl se český i bavorský badatelský okruh hlásí zejména k odkazu L. Niederleho, především k příslušným pasážím jeho stěžejního díla *Život starých Slovanů* (Niederle 1913). Další a prakticky poslední shodný moment ve vývoji obou škol je odmítnutí závěrů, které k dané problematice formuloval ve 20. a 30. letech P. Reinecke (např. 1927/28, 1928); po přejití tragických 40. a počátku 50. let je možno hovořit pouze o nesoustavné oboustranné registraci dosažených výsledků – charakteristickým je v tomto smyslu „ohlasový“ příspěvek Z. Váni (1958), který je reakcí na průlomovou, dodnes respektovanou (srov. Losert 2007/2008, 304) studii A. Stroha (1954). Z objektivních důvodů absentující přímé kontakty obou badatelských center suplovala alespoň do jisté míry

literatura z provenience někdejší NDR, dobrým příkladem toho je studie *S. Dušekové a H. Bacha (1971)*, z níž čerpaly podstatné informace k dané problematice jak *Z. Krumphanzlová (1974)*, tak ještě i relativně nedávno *R. Hanning (2003)*. Ilustrací smutného faktu, že odcizení až nezájem obou archeologických škol trvá, a to snad nikoliv z důvodů jazykové bariéry, je i bibliografie nejnovější syntézy slovanské archeologie v Čechách (*Beranová - Lutovský 2009*), kde absentují prakticky všechny podstatné, i monografické (sic!) tituly k raně středověkému vývoji v bavorském příhraničí, s výjimkou již zmiňované, notně archaizované a navíc nedávno novelizované (*Pöllath 2002*) práce Strohovy.

2. Teoretická východiska

Obecně je možno jmenovat čtyři hlavní faktory, které jsou využívány pro chronologické určení raně středověkých kostrových hrobových nálezů. Jedná se o celkový způsob úpravy hrobu z hlediska postupující christianizace (např. přítomnost/absence milodarů, vztah k sakrální stavbě), využití výpovědi chronologicky citlivých součástí hmotné kultury (např. ženský šperk, opaskové garnitury, keramika, mince), uplatnění specifických (stratigrafických či přírodovědných) poznávacích postupů a konečně sídelněhistorický kontext nálezů. Je třeba na tomto místě předeslat, že žádná z těchto kategorií není dostačující sama o sobě.

Již úvod předkládané stati naznačil, že šíření jednotlivých kulturních fenoménů, které je možno pozorovat na raně středověkých pohřebištích, nebyl ve všech regionech synchronní, ale že se jednalo o procesy, o jejichž dynamice je třeba uvažovat v prostoru, v čase i historickém kontextu. Z toho vyplývá, že jak nástup s křesťanstvím slučitelných či církví přímo vyžadovaných pohřebních obyčejů, tak i výskyt té které součásti hmotné kultury (a jejího určitého typu) v hrobových inventářích není v nadregionálním pohledu dokladem

paralelního chronologického vývoje.⁷³ Toto tvrzení je však platné i opačně: výskyt různých typů určitého artefaktu nemusí představovat – opět nutno zdůraznit – v nadregionálním měřítku důkaz několika chronologických stupňů, ale stejně dobře se může jednat o odraz rozdílných distribučních okrsků jednotlivých provedení, a to zvláště v tom případě, kdy eukumeny jednotlivých typů jsou od sebe geograficky výrazněji odděleny. Modelové příklady rozdílné regionální distribuce jednotlivých typů shodných artefaktů uvádí *S. Brather (2008, 244-248, Abb. 1; 2)*.

Ilustrativní příklad víceméně neúspěšné snahy o vysvětlení vývoje jednotlivých typů určitého artefaktu prostřednictvím typologie jiných, opět však na nesynchronním vývoji pohřebních výbav závislých předmětů, představuje rozsáhlá literatura věnovaná problematice vývoje esovitých záušnic. V zásadě vyčerpávající výčet starší zahraniční literatury podává práce *S. Duškové a H. Bacha (1971, 22–24)*, literaturu vzniklou v německém prostředí od počátku 70. let shrnuje příspěvek *R. Hanningové (2003)* a především disertační práce *R. Pöllatha (2002, 93-97)*. Starší českou literaturu uvádí dodnes hojně citovaná studie *Z. Krumphanzlové (1974, 49-50)*, relevantní mladší české i zahraniční tituly uvádí *I. Štefan /v tisku/*; z hlediska zaměření této práce je třeba zvlášť upozornit na příslušnou pasáž v textu *Z. Váni (1958, 194–197)*.

Souhrnně je možno konstatovat, že zhruba v průběhu tří poválečných dekád vzniklo v rámci střední Evropy několik regionálních systémů chronologie esovitých záušnic a raně středověkých kostrových nekropolí obecně. Vedle výše uvedených prací, které se soustřeďují na oblast Čech, Bavorska a Durynska je na tomto místě nutno připomenout obdobnou studii věnovanou oblasti Moravy (*Šikulová 1958/1959*), Polska (*Musianowicz 1949*) a Dolního Rakouska (*Friesinger 1971; 100, 103*); tyto

⁷³ Popření možnosti různého chronologického zařazení z morfologického hlediska shodného typu artefaktu v různých regionech může vést až k nemožným závěrům, srov. *Pöllath 2002, Abb. 32, 36*.

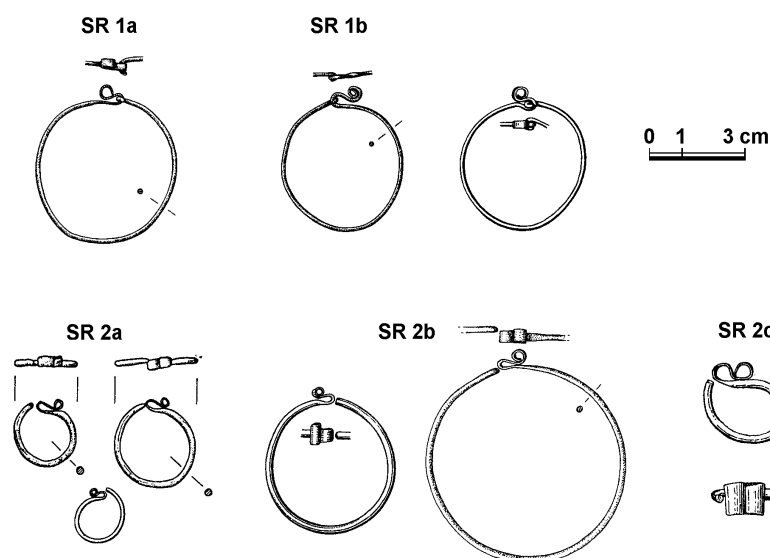
práce byly a jsou průběžně revidovány a precizovány (z mnoha titulů např. *Měřínský 1997*), resp. na ně navazují studie zaměřené na specifické otázky (např. situace na rakousko-uherském pomezí – *Obenaus 2006*) či doposud souborně nezpracované regiony (např. Korutany – *Eichert 2010*).

V přímé návaznosti na tyto regionálně zaměřené studie vzniklo též několik typologicko-chronologických schémat vývoje záušnice s esovitou kličkou, tedy artefaktu, který se v obou sledovaných regionech vyskytuje nejhojněji a kterému je pravidelně přiznávána vysoká míra chronologické citlivosti. Z hlediska zaměření tohoto příspěvku je nezbytné na tomto místě shrnout alespoň nejdůležitější chronologické modely vypracované pro oblast severovýchodního Bavorska a Čech, k nimž je nutno připojit i několik poznámek k situaci v Durynsku, přičemž je nutno již na tomto místě upozornit na skutečnost, že žádné z těchto řešení není možno do budoucna pokládat za uspokojivé. Jsou totiž vesměs orientovány pouze na materiál z jediného, pouze výjimečně (*Hanning 2003*) ze dvou kulturních okruhů a zároveň vycházejí z jednotlivých konkrétních nálezů, které vkládají do příslušných schémat (charakteristicky *Krumphanzlová 1974*, Obr. 1). To sice přináší určité výhody při analytické práci s materiálem (včetně náležitého terminologicko-klasifikačního aparátu), absentující zohlednění četnosti výskytu těchto jednotlivých typů však stírá rozdíly mezi hlavními trendy vývoje esovité záušnice a příležitostnými, pouze jedním či několika málo nálezy dokumenovanými odchylkami od těchto základních typů.⁷⁴ K zřetelnému prohloubení poznání této problematiky nevede ani detailní morfologicky popisný systém vyvinutý v 80. letech K. Schwarzem a nově upravený R. Pöllathem (*Schwarz 1984*, 38–46; *Pöllath 2002*, 97–106, Abb. 8), který je však vypracován pouze pro jediný z hlavních typů esovité záušnice, tj. opět je zaměřen veskrze analyticky (otázkou, kterou si R. Pöllath neklade, je reálný přínos takto

74 I těm je však nutno věnovat pozornost, jak to učinil v ojediné studii *J. Sláma (1957)*.

jemného typového členění šperku, který byl masově produkován zřejmě i nespecializovanými řemeslníky).

Pro účely nadregionálního česko-bavorského studia je momentálně zřetelně nejefektivnější systém vypracovaný *R. Hanningovou* (2003, Abb. 1). Autorka v něm rozlišila dva základní typy závěsného kruhu ukončeného esovitou kličkou, a sice SR („*Schläfenring*“) 1, který je vybaven funkčním háčkem zaklesnutým pod esovitou kličku, a SR 2, jenž tento háček postrádá. Zatímco vnitřní členění typu SR 1 není nutno na tomto místě dále sledovat (vyskytuje se výhradně v severovýchodním Bavorsku a Horním Rakousku, nálezy mimo tuto oblast jsou velmi sporadické), významnou roli sehrává vnitřní členění v rámci typu SR 2. Pro tabelaci a databázové zpracování praktický systém kódů SR 2a a SR 2b rozlišuje esovité záušnice nízkých a vysokých průměrů, za rozhraní je třeba pokládat hodnotu 45mm. Jak již bylo řečeno, vycházela *R. Hanningová* ve své typologii z nálezů z Čech a Bavorska. Pro účely tohoto textu bude praktické dodefinovat na tomto místě ještě subtyp SR 2c, který je rozšířen především v Durynsku a odpovídá variantě SR 2a, od níž se však odlišuje zřetelně široce (na dvoj- až trojnásobek průměru drátu) roztepanou esovitou kličkou. Definice této varianty označené jako „Typ C“ je obsažena ve studii *S. Duškové* a *H. Bacha* (1971, 22). Pro doplněnou typologii *R. Hanningové* viz obr. 1.

Obrázek 1: Upravená typologie esovité záušnice podle *R. Hanning* (2003), doplněno podle *S. Dušekové* a *H. Bacha* (1971)

Chronologické zařazení jednotlivých typů je v současné době chápáno následovně: SR 1 (ve všech svých variantách) odpovídá zhruba 8. - 9. století. Komplikovaná je situace variant SR 2a a SR 2b, které se vyskytují jak v severovýchodním Bavorsku, tak i v Čechách, v obou regionech ovšem dosavadní literatura hovoří o zcela odlišných časových intervalech. Nejprve se v severovýchodním Bavorsku objevuje SR 2b, který v zásadě doprovází svými rozměry obdobný typ SR 1, je tedy pouze jeho obměnou. V průběhu tohoto vývoje nastupuje typ SR 2a, který je možno pozorovat zejména na poměrně pozdních lokalitách, které nepochybně vyznívaly až v 10. století; průměry tohoto artefaktu jsou spíše vyšší, okolo 20–25 mm. SR 2a se v polovině 10. věku má poprvé objevit v Čechách, ovšem v nejmenších možných průměrech, okolo 15 mm, ne však přes 20 mm. Nejdéle tímto okamžikem, spíše dříve, končí výskyt esovitých záušnic v severovýchodním Bavorsku.⁷⁵ Postupný nárůst SR 2a až do

⁷⁵ Většina badatelů se však kloní k vyznění severobavorských řadových pohřebišť již na přelomu 9. a 10. století; *H. Losert* (1993b) odmítl jejich spojování s otonskou epochou, *R. Pöllath* (2002, ilustrativně Abb. 36) je ještě radikálnější a s výjimkou své pozdní skupiny “Rauher Kulm” (jde však o nešťastný konstrukt nepostihující chronologicky správně vývoj funerálních aktivit ve flednitzské sídelní komoře – srov. oddíly 3.3 a 4.2 této práce) klade konec fenoménu řadových pohřebišť v regionu dokonce do poloviny 9. století.

průměrů typických pro SR 2b má být výsledkem postupného vývoje 11. a 12. století. Vzniká tak málo pravděpodobný model, který charakterizuje dvojice navzájem protichůdných lineárních vývoju a dva striktně vymezené distribuční okruhy – obojí odděleno momentem diskontinuity v první polovině 10. století. Zdánlivě snažší situace je tak pouze u subvarianty SR 2c, která má nastoupit v průběhu 10. století a bez výrazných proměn trvat až do 12. století.

Pomineme-li na tomto místě málo přesvědčivý pokus R. Pöllatha o revizi situace v Čechách provedenou *in margine* a v náznacích v rámci jeho obsáhlého díla věnovaného severovýchodnímu Bavorsku (*Pöllath 2002*, ilustrativně např. Abb. 32, 36), daří se podobné, lokálně zpravidla konsenzuálně přijímané vývojové modely z různých středoevropských regionů uvést v soulad pouze tehdy, jsou-li navázány na absolutní chronologii. K tomu zpravidla slouží nálezové celky datované mincemi, což však v sobě skrývá dva nemalé problémy. Období, kdy docházelo ke vkládání mincí do hrobů, je dostatečně datováno právě těmito mincemi samotnými (viz *Štefan /v tisku/*, tab. 3, 4, 5), v mnoha regionech (charakteristickým příkladem je právě situace v severovýchodním Bavorsku) však nekropole vybavené esovitými záušnicemi vyznívají ještě před nástupem tohoto fenoménu, popř. se do těchto regionů zvyk obolu mrtvých nerozšířil. V těchto regionech tak mohlo dosavadní bádání doposud nejvýše konstatovat vzniklou chronologickou diskrepanci (*Hanning 2003, Heidenreich 1997*). Zažitým chronologickým schématům sekundující, relativně homogenní soubor esovitých záušnic datovaných mincemi (*Štefan /v tisku/*, tab. 3, 4) pak také vybízí k úvaze, zda archeologizovaná část hmotné kultury figurující v hrobových celcích představuje skutečně objektivní výseč dobové reality, tj. zda se k určitému sociálnímu statutu, k němuž v jasně daném období náležel nárok na pohřbení s mincí, nevázal i určitý typ (průměr) esovité záušnice, jehož

vývoj se mohl odehrávat ve zcela odlišném časovém intervalu.

Doklad chronologického souběhu různých regionálních typů jediného artefaktu, resp. formálně odlišného či shodného způsobu ritu obecně, je třeba očekávat od třetí a za příhodných okolností i čtvrté skupiny faktorů, které byly jmenovány na počátku tohoto oddílu. Optimální situaci samozřejmě představuje navázání nálezů na známý historický vývoj konkrétní lokality či stavby, řešení by mohlo přinést i přírodovědné datum, jak se o to pokusil J. Haberstroh na vybraných lokalitách severovýchodního Bavorska.⁷⁶ Spojení konkrétního nálezů s absolutním datem však představuje poměrně vzácnou situaci, která je závislá na kvalitě provedení a dokumentace terénního výzkumu (nelze ji tedy očekávat v případě starších nálezů), a u níž rozhodující měrou záleží na příhodných nálezových okolnostech. Je možno předeslat, že uspokojivě datovatelný nálezový celek (celky), který by řešil otázku chronologického vztahu raně středověkých pohřebišť v Čechách a v severovýchodním Bavorsku, není na základě současného stavu poznání k dispozici;⁷⁷ proto na tomto místě není

76 Haberstroh J. 2004, zejm. Abb. 3; 4. K diskusi o významu radiokarbonového datování raně středověkých hrobů viz příslušnou recenzi – Ungerman 2005.

77 Vysoce problematickou výjimku představuje dvojhrob 2/3 z lokality Matzhausen, Ldkr. Neumarkt/Oberpfalz (Pöllath 2002, 53-61; Stroh 1954, 29-33), který byl prokopán na konci 30. let v rámci výzkumu zaštiťovaného SS Ahnenerbe (k poslání a metodám práce této pseudovědecké organizace viz Cornwell 2005, 187-189). Vykopávky ovšem na místě prováděl Baptist Dechant, mj. svobodný zednář, který byl již krátce před tím, roku 1936 při výzkumu pravěké situace u Burgenlagenfeldu, odhalen A. Langsdorffem, příslušníkem SS Ahnenerbe, který zodpovídal i za výzkum v Matzhausenu, při záměrném pozměňování nálezové situace (Pöllath 2002, 54).

Inventář matzhausenského hrobu 2/3 by však zřejmě vzbuzoval pochyby i bez těchto vysoce podezřelých okolností. Mrtvé mělo doprovázet na jejich poslední cestě celkem 13 stříbrných artefaktů, jejichž samotná gramáž by zajišťovala hrobovému celku mimořádné postavení v rámci severobavorských nekropolí. Konkrétně se jednalo o 6 kusů esovitých záušnic SR 1, 2 kusy esovitých záušnic SR 2a, 2 gombíky pozdního typu, 2 lunicovité náušnice se závěsky a stříbrnou granulovanou apliku ve tvaru koníčka (vyobrazení uvádí např. Losert 2007/2008, Abb. 15-16). Původ všech těchto předmětů je třeba hledat v kontextu bavorských pohřebišť 8. - počátku 10. století (záušnice typu SR 1), Čech počátku 10. století (záušnice typu SR 2a a snad i zoomorfni aplika, nejbližší paralely nachází tato součást hrobové výbavy na pohřebišti v Lumbeho zahradě Pražského hradu – srov. Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974), pokročilé velkomoravské šperkařské tradice závěru 9. století (gombíky, lunicovité náušnice) a možná dokonce i v kontextu polského horizontu pokladů zlomkového stříbra (stříbrná aplika).

Třebaže je tedy možné najít velmi úzký časový interval (počátek 10. století) současné

možno otázku absolutní chronologie řešit jinak než hypoteticky.

Z hlediska relativního chronologického vztahu nabízí určité řešení sídelněhistorické vyhodnocení starších nálezů z oblasti Chebska a hornofalckého kraje Flednitz, kdy relativně bezpečný doklad synchronního vývoje pohřebišť v nadregionálním měřítku (resp. v kontaktním regionu) představuje jejich vztah ke konkrétnímu, po určité období trvajícimu strukturnímu jevu, kterým je trasa stezky z horního Pomohani do Poohří. Tím je eliminován vliv kulturního pokroku, resp. kulturní retardace, jednotlivých regionů. Vzniká určitý relativní časový rámeček (nikoliv však ve smyslu historického data) souběhu určitých typů artefaktů a rituálních zvyklostí, který by byl jinak z hlediska regionálních vývojových (a tedy i chronologických) modelů krajně nepravděpodobný či vyloučený. Jako příklad uvedeného tvrzení poslouží výsledky komparace vývoje pohřebišť v sídelních komorách, které vznikly v první polovině 9. století v krajině, do té doby víceméně neosídlené, podél stezky spojující východní hranici přímého výkonu franské správy (*limes sorabicus*) se severozápadočeskou sídelní eukumenou a tak i s centrem vznikajícího českého státu.

3.3 Vývoj pohřebního ritu v mikroregionech Chebska a kraje Flednitz

Oblast Chebska a kraje Flednitz (severovýchod Horní Falce na

produkce všech uvedených předmětů a je možno pracovat i s delším oběhem části této výbavy v živé kultuře, představuje nálezy všech těchto artefaktů, které často nemají v severovýchodním Bavorsku období (gombíky, lunicovité záušnice, plastika koníčka) v jediném hrobovém celku mimořádně podezřelou okolnost. Uvážit je třeba i tendence mnoha nacisticky či alespoň nacionalisticky orientovaných německých badatelů popírat slavinitu nálezů z celé řady středoevropských regionů (severovýchodní Bavorsko, Chebsko, Horní a Dolní Rakousko – srov. oddíl 2.1 této práce), které kulminovaly právě v době matzhausenského nálezů (do úvahy je třeba vzít i fakt, že archeologie Velké Moravy se rozvinula až v poválečném období, takže zařazení zcela zřetelně velkomoravské složky do falšovaného celku nepůsobí v kontextu konce 30. let tak naivně jako dnes). Na základě všech uvedených skutečností je třeba tento pozoruhodný pramen, v jehož kritice se musí prolínat metody a znalosti historika soudobých dějin i archeologa, z dalších úvah vyloučit.

horním toku Náby) se po roce 2005 stala předmětem zájmu dvou vzájemně úzce kooperujících výzkumných projektů, jimiž byly projekty „Středověké osídlení Chebska“ Ústavu pro pravěk a ranou dobu dějinnou Univerzity Karlovy v Praze a „Flednitz und seine Nachbarregionen im Mittelalter“ řešený Lehrstuhl für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit Otto-Friedrich-Universität Bamberg. Značná pozornost byla věnována i raně středověkému osídlení v obou těchto historicky úzce spjatých regionech, přičemž došlo na nové zpracování výsledků starších výzkumů (*Hasil /v tisku/*) a i na terénní revizi starších výzkumů (*Brundke 2009*). Výsledkem tohoto úsilí se stal nový pohled na význam raně středověkého osídlení v tomto prostoru; to se mělo soustřeďovat do nevelkých sídelních komor, které představují bezprostřední zázemí mohutně fortifikovaných centrálních lokalit – Rauher Kulmu a Chebu (*Losert 2007/2008; Hasil /v tisku/,* předběžně *Hasil 2008a*). Obě tyto lokality je třeba vnímat jako etapní stanice na dálkové stezce mezi horním Pomoháním a horním Poohřím, přesněji řečeno mezi franskými celními místy pro obchod se Slovany a Avary Forchheimem a Hallstadtem na Regnitzu (srov. *Hübener 1989*) a právě západními Slovany.

Zmiňované sídelní komory jsou zřetelné především díky řadovým pohřebištím, nálezy prokazující sídelní aktivity jsou velmi vzácné a vesměs mají podobu ojedinělých nálezů keramiky.⁷⁸ Pohřebiště v obou mikroregionech je možno rozdělit do dvou horizontů; první z nich představují nevelká řadová pohřebiště na okraji sídelní oikumeny (Horní Lomany^G, Třebeň^Q a Jindřichov^H na Chebsku, resp. Eichelberg^F, Mockersdorf^J a Wirbenz^S ve Flednitz), druhý z nich potom poměrně rozsáhlá, zřejmě kostelní pohřebiště (Barbaraberg^B a Chebský hrad^E) s

⁷⁸ V případě Rauher Kulmu takovéto nálezy v principu absentují (výjimku tvoří ojedinělé nálezy z plochy kostelního hřbitova Barbaraberg^B), v případě Chebska je reprezentují nálezy z lokalit Dlouhé Mosty, Dolní Lomany a Střížov, (souhrnně *Hejna 1971*, 504-509; nově *Hasil /v tisku/*), kat. č. 2, 3, 17.

úzkou vazbou na centrální lokalitu. V případě starší kategorie pohřebišť se pravidelně setkáváme s milodary, mrtvé z mladších hřbitovů doprovázejí pouze takové artefakty, které je nutno pokládat za součást kroje.⁷⁹ Třebaže celková skladba artefaktů, které z těchto nekropolí pocházejí, je poměrně dosti pestrá, drtivou převahu mají závěsné kruhy s esovitou kličkou, které reprezentují v nestejně míře všechny výše uvedené subtypy; přehled situace podává následující tabulka:

lokality	počet hrobů	záušnice - převažující	záušnice - intruzní	milodary	militária
starší fáze pohřbívání – řadová venkovská pohřebiště					
Eichelberg	13	SR 2a (větší)	-	nůž (2x) nádobka	ostruhy (1 pár)
Horní Lomany	27	SR 2a	SR 1; SR 2c	nůž	meč
Jindřichov	1 (?)	-	-	nádobka ocílka	meč kování pochvy
Mockersdorf	42	SR 1	-	nůž	sekera (2x) kopí
Třebeň	?	SR 2a	SR 1	nádobka	-
Wirbenz	30	SR 1		vědro (3x) nůž (13x) ocílka	hroty šípů sekera
mladší fáze pohřbívání – etážová kostelní pohřebiště					
Barbaraberg	cca 300	SR 2a; SR 2b	SR 1a; SR 2c	-	hroty šípů
Chebský hrad	cca 500	SR 2a	-	-	ostruhy (1 pár)

Tabulka 2: srovnávací přehled raně středověkých nekropolí na Chebsku a v kraji Flednitz

Z uvedené situace je možno vyvodit tyto závěry: obě centrální lokality jsou v zásadě současné (v případě Rauher Kulmu se uvažuje o osídlení již v osmém století, nejstarší přírodovědné datum z Chebského hradu se hlásí před polovinu 9. století – viz *Šebesta 1999*), takže podobný vztah lze očekávat i v případě sídelních komor v jejich okolí. Formálně obdobné horizonty pohřbívání lze pokládat za zřejmý doklad toho, že dosavadní archeologické poznání podchytilo v zásadě všechny podstatné aspekty pohřebních aktivit ve sledovaném regionu; tomu nasvědčuje jak

⁷⁹ Výjimku představuje hrot šípů z lokality Barbaraberg, původně zřejmě zabalený v textilní tkanině – *Heidenreich 1998*, Taf. 5.

plynulý přechod řadových pohřebišť na Chebsku v kostelní pohřebišťě na Chebském hradě, tak i nejstarší pohřby doložené na lokalitě Barbaraberg (konkrétně hrob 147 - srov. *Heidenreich 1998*, Taf. 16.1; 16.2). Otevřenou otázkou samozřejmě představuje absolutní datování nástupu mladšího typu nekropolí. To však nebrání tomu, aby nastíněná situace neosvětlila relativní chronologické vztahy těch typů esovitých záušnic, které jsou z nekropolí regionu Flednitz-Chebsko známy.

Je možno vyjít z předpokladu, že založení nejstarších kostelů v obou sídelních komorách buď proběhlo formou jednorázového aktu (např. obdobou založení čtrnácti misijních kostelů u regnitzských a nábských Slovanů Karlem Velikým v roce 793 či 794), nebo došlo ke vzniku těchto sakrálních staveb a na ně navázaných pohřebišť v nevelkém intervalu, který sotva překročí čas vymezený jediné lidské generaci – dokladem pro tuto tezi je jednak způsob úpravy a výbava nejarchaičtějších hrobů na těchto lokalitách (srov. *Šebesta 2000*, 12; výše citovaný hrob 147 z Barbarabergu), jednak geografická blízkost a zřetelná historická spřízněnost obou mikroregionů. Pro úvahy o relativním chronologickém vztahu – konkrétně současnosti – klíčových typů SR 1 a SR 2a jsou potom důležité lokality Horní Lomany^G a Třebeň^Q, které náležejí staršímu stupni pohřbívání, a k mladším hřbitovům náležející Barbaraberg. Přítomnost typu SR 1 na progresivním Barbarabergu by mohla být chápána jako doklad tzv. „dlouhé chronologie“, tj. i několik generací trvajících přetrvávání artefaktu v živé kultuře před jeho vstupem do archeologické situace. Tato námitka však zřejmě neobstojí, neboť i ostatní součásti hrobové výbavy (skleněné korálky) řadí tento nálezový celek do kontextu starších nekropolí v regionu, nález dokonale odpovídá souborům získaným na lokalitě Wirbenz (*Haberstroh, C. 2004*, Taf. 1; 2; 4; 5; 7). Neméně přesvědčivým argumentem je i masivní přítomnost typu SR 2b v barbaraberských hrobových celcích, který v tomto kontextu jasně představuje pouze

morfologickou obměnu SR 1 a nikoliv mladší „české“ vývojové stupně typu SR 2a. Korunním důkazem je však situace na venkovských řadových nekropolích z Chebska, z nichž je převážně doložen materiál náležející k SR 2a, ale pravidelně i typ SR 1.⁸⁰ Zvláště výmluvná je hornolomanská situace, kde vedle obou klíčových typů figuruje i zástupce „durynské“ varianty SR 2c, která je ve dvou případech doložena i na Barbarabergu (*Heidenreich 1998*, Taf. 1.4; 12.4); tato skutečnost uzavírá kruh důkazů současnosti typů SR 1 (a severobavorské produkce SR 2b) s variantou SR 2a, což závěry dosavadního bádání nepřipouštěly.

4. Závěr: kulturněhistorický význam esovité záušnice pro česko-bavorské kontakty v raném středověku

Jak již bylo řečeno, současný stav pramenné báze nedovoluje řešení rozporu mezi českým a „severobavorským“ modelem absolutní chronologie raně středověkých nekropolí a na nich nejhojněji zastoupené komponenty hrobové výbavy, záušnic s esovitou kličkou. Víceméně nesporné, ale pouze teoretické řešení nabízí na tomto místě fikce nálezového souboru datovaného *ante quem* či *ad quem*, v němž by byly zastoupeny oba stěžejní typy závěsných kruhů, přičemž by muselo být – podobně jako v případě hrobu 147 z Barbarabergu – minimalizováno riziko „dlouhé chronologie“. Podobné úvahy na hraně spekulativní historie a následné doufání, že múze *Clio* v dohledné době přispěchá na pomoc bohyně *Fortuna*, však zdaleka nepředstavuje jediný možný směr poznání, vztah české a bavorské tradice esovitých záušnic představuje i svébytný kulturně-historický problém. Poměrně hodnověrnou hypotézu o absolutní

80 Na základě dochované terénní informace není možno toto tvrzení konkrétněji rozvést; třebeňská nekropole nebyla prokopána v úplnosti a hornolomanská kolekce utrpěla před svým prvním zdokumentováním zřejmě podstatné ztráty (blíže viz příslušné pasáže v glosáři lokalit na konci této práce), takže nelze říci, zda doklady typu SR 1 v rámci hrobových výbav těchto nekropolí (vždy po jediném kusu) představují pouze ojedinělý jev, nebo zda se jednalo o typ šperku rozšířený na raně středověkém Chebsku masivněji.

dataci souběhu esovitých záušnic (a tedy konce produkce Bavorské a počátku české) obou těchto okruhů lze vyslovit právě na základě širšího pohledu na středoevropské kulturní poměry 9. a 10. století.

Otázka původu esovité záušnice se již celá desetiletí vrací na stránky českých archeologických odborných publikací, aniž by však byla uspokojivě vyřešena (*Štefan/v tisku*). Obecně je možno hovořit o tezích odvozující původ tohoto šperku právě ze západního prostředí (k tomuto názoru se hlásí především zastánci explicitní křesťanské symboliky artefaktu, z německých badatelů *K. Schwarz (1984)* a jeho následovníci), konkurenční diskurz usiluje o doložení vztahu české esovité záušnice raného typu a velkomoravské šperkařské tradice (typicky *Z. Krumphanzlová (1974)*, obr. 1); motiv esa pak má pocházet z byzantského prostředí a za důkaz tohoto tvrzení má platit přítomnost typů SR 2a v severozápadopanonské bielobrdské kultuře.⁸¹ Uvedená diskuse však v jádru nezkrývá rozpor, alespoň ne v otázce původu šperkařského motivu esa. To je skutečně možno odvodit z byzantské tradice, jak nově doložila *N. Brundke (2009, 55-59)*. V případě všech prototypů, na které se *N. Brundke* odvolává, stejně jako v případě typu SR 1, je motiv esa doplněn protilehlým háčkem, tj. není primárně dekorativní,⁸² nýbrž funkční. Funkčním způsobem, očkem a háčkem či pouze stočením obou konců, jsou pravidelně uzavírány i tzv. závěsné kruhy větších průměrů (německý termín *Haarringe* – typologii rovněž podává *Hanning 2003*) známé i z tzv. staré sídelní oblasti, na které se – zřejmě oprávněně – odvolávají při

81 Situaci na rakousko-maďarském pomezí na přelomu 9. a 10. století se nejnověji zabýval *M. Obenaus (2006)*, jehož přesvědčivé závěry je nutno pokládat za v mnohém neslučitelné s představami většiny starší české literatury.

82 Tuto úlohu plní na uvedených špercích jiné, vesměs technologicky náročnější prvky: košíček-kovový korálek, lunicovitá destička či granulovaný sloupeček (*Brundke 2009*, Abb. 19). V případě nikoliv nepodstatného množství záušnic typu SR 1 je doloženo navlečení kovových (*Pöllath 2002*, Taf. 1, 3-10; Taf. 51, 7 + 8, 9 + 10), skleněných (*Pöllath 2002*, Taf. 45, 5, 6) i dřevěných (*Losert 2008*, Abb. 9) korálků, popřípadě je tělo záušnice dekorováno opakovanými smyčkami (*Pöllath 2002*, Taf. 25, 10-12; Taf. 38, 8, 10). Funkčním esovitým ukončením je vybaveny i nápodoby lunicových náušnic se závěsky z lokality Weismain, Ldkr. Lichtenfels (*Pöllath 2002*, Taf. 71, 6-9).

hledání původního účelu severobavorských záušnic *K. Schwarz (1984)* a po něm i *R. Pöllath (2002)*. Z těchto skutečností lze dovodit, že funkční esa na šperku velkomoravské tradice i bavorských dekorovaných záušnicích pocházejí z jediného inspiračního zdroje, zprostředkovaného zřejmě v obou případech Podunajím.

Oba tyto kulturní okruhy se však zásadním způsobem diferenciovaly již dříve, nejpozději v 8. století, kdy dnešní severovýchodní Bavorsko, Horní Rakousy (*Tovornik 1983*) a Korutany (*Eichert 2010*) byly pod vlivem doznívajícího západního okruhu řadových pohřebišť. Severovýchodně od této oblasti, tj. na Moravě, jihozápadním Slovensku, Dolních Rakousích (*Freisinger 1971/1974*) a v severozápadní Panonii (*Obenaus 2006*) směřoval vývoj pod podunajským a pozdněavarským (*Daim - Lippert (Hrsg.) 1984*, zřetelně např. Abb. 8) vlivem ke vzniku velkomoravské šperkařské tradice. Pro tento příspěvek je však zásadní, že k vývoji esovité záušnice docházelo pouze v západnější z těchto kulturních provincií, kde vedle typu SR 1 a jeho bohatěji dekorovaných derivátů vznikají i oba hlavní subtypy varianty SR 2, a i b, které již nesou esovitou kličku s ozdobnou funkcí. Průběh tohoto procesu není doposud absolutně datován, ukončen však byl zřejmě nejpozději okolo poloviny 9. století, kam někteří badatelé kladou i úplné vyznění severobavorských řadových pohřebišť. Nic podobného nelze ve velkomoravském šperkařském okruhu sledovat, neboť závěsné kruhy (Haarringe) velkomoravský ženský kroj neznal, což platí i pro ostatní regiony velkomoravským šperkem ovlivněné, především tedy pro Čechy. Schéma prezentované *Z. Krumphanzlovou (1974, obr. 1)* je tedy nutno pokládat za příliš násilné, neboť postrádá logickou mezifázi funkčního esovitého závěru na jinak nedekorovaném závěsném kruhu. Esovité záušnice typu SR 2a je tak nutno pokládat v někdejší oblasti velkomoravského šperku za doklad akulturace z franského Podunají, otázkou je, kdy a proč k recepci tohoto typu šperku došlo.

Dostupným faktům nejlépe vyhovuje následující hypotéza:

Obě provincie výskytu esovitých záušnic od sebe odděluje stejná kulturní isoglosa, která dělila již severobavorsko-podunajská řadová pohřebiště a velkomoravský kulturní okruh. Fakt, že typ SR 1 a od něho odvozený SR 2b⁸³ striktně tuto kulturní hranici respektuje,⁸⁴ lze vysvětlit absencí tradice závěsných kruhů ve velkomoravském kulturním prostoru, typ SR 2a zde tak zřejmě suploval v rámci kroje úlohu, která původně náležela jiným kategoriím šperku.⁸⁵ Kontakt velkomoravského šperku a raných záušnic typu SR 2a dokládá z českých lokalit nejlépe pohřebiště v Lumbeho zahradě Pražského hradu (*Smetánka - Hrdlička - Blajerová 1974*), morfologicky poněkud odlišný artefakt (záušnice s očkem) potom doprovází hrozníčkovité náušnice i v hrobě připisovaném manželce knížete Sptyhněva (+ asi 915) neznámého jména (*Borkovský 1953*, obr. 17). Tyto lokality však pocházejí ze samotného centra středních Čech, přijmeme-li jejich chronologické zařazení uváděné v literatuře, mají tyto datace pro česko-bavorské pohraničí nejvýše hodnotu data *ante quem*. Za konec mocenské (a tedy i kulturní) expanze Velké Moravy je třeba pokládat smrt Svatoplukovu, po které bezprostředně následovalo poddání se Čechů Bavorsku (srov. oddíl 1.3 této práce) roku 895. V této době již byl morfologický vývoj typu SR 2a v severovýchodním Bavorsku a Podunají již bezpečně završen, takže jeho recepci českým prostředím nestálo nic v

83 Toto tvrzení platí pro období 9. a 10. století. Pozdější růst typu SR 2a k průměru charakteristickým pro SR 2b v 11. a 12. století není na tomto místě podstatný.

84 Čechách byl typ SR 1 bezpečně zjištěn jen v oblasti Chebska^{GO}, podle ústního tvrzení R. Turka, které autorovi této práce zprostředkoval prof. Jiří Sláma, měl jeden exemplář tohoto typu obsahovat i tzv. žatecký poklad. Raný typ SR 2b je od pozdních českých forem vývoje SR 2a velmi těžké rozlišit, v úvahu padají snad jen nálezy z archaicky upravených hrobů zjištěných na počátku 30. let 20. století v Jelení ulici nad Pražským hradem (*Borkovský 1969*, obr. 10:4).

85 Pravděpodobně tzv. náušnice. Ke způsobu nošení esovité záušnice viz *Štefan /v tiskul/*, a rekonstrukci, kterou uvádí na základě nálezu organických materiálů *Haberstroh, C. 2004*, Taf. 20 (uchycení esovité záušnice do kožené čelenky se podařilo zjistit I na lokalitě Barbaraberg – Heidenreich 1998, Taf 4:5. Schéma uváděné *Z. Krumphanzlovou (1974*, obr. 1) tak je možno rehabilitovat alespoň jako relativní sekvenci ženského šperku v rámci kroje českých Slovanů.

cestě, pakliže k ní nedocházelo v periferních oblastech Čech již dříve.⁸⁶ Nejstarší záušnice typu SR 2a v Čechách tak mohou pocházet již ze závěru 9. století (včetně nálezů ze středních Čech), nejpozději z přelomu 9. a 10. století, což koresponduje i s vývojem na severozápadě Panonie, která rovněž leží na výše definovaném kulturním rozhraní. Na základě této úvahy je také možno posunout horní mez chronologie severobavorských řadových pohřebišť až do počátku 9. a 10. století, s čímž koresponduje vývoj těchto tamních lokalit, které byly doposud pokládány za anomální.⁸⁷

86 V tomto směru by bylo třeba zrevidovat nálezové soubory s esovitými záušnicemi pocházející z mohylových pohřebišť, např. z lokality Hlohovičky, okr. Rokycany (*Lutovský - Tomková 1994*).

87 Vedle lokality Barbaraberg^B se jedná o doposud nepublikované pohřebišť z Nabburgu, zkoumané v závěru 90. let řezenským ústavem památkové péče.

4. Raně středověké osídlení v prostoru přirozené česko-bavorské hranice

4.1 Vymezení problematiky

Úkolem následujících řádků bude ilustrovat na základě dvou komunikačně významných historických mikroregionů, Chebska a Flednitz, resp. Domažlicka a chamské marky, raně středověké poměry na přirozené česko-bavorské hranici. Pozornost bude věnována poznání rozsahu raně středověkého osídlení v těchto regionech, který je často přeceňován (koncepte tzv. historického Chebska, resp. otázka Tuhošti, která je řazena bezmála na úroveň hradskeho okrsku), a především potom funkčnímu poslání těchto sídelních komor a jejich státně-politické příslušnosti v 8. - 11. století.

4.2 Chebská a flednitzská raně středověká sídelní komora

Již oddíl 3.3 se dotkl problematiky z hlediska této práce mimořádně pozoruhodného regionu, resp. dvou mikroregionů, a sice Chebska na západě dnešního území České republiky a kraje Flednitz na severovýchodě Horní Falce. Úkolem následujících řádků bude přiblížit vývoj těchto oblastí v raném středověku poněkud podrobněji.

Poznávání nejstarších dějin Chebska má poměrně dlouhou tradici, která sahá již do přelomu 70. a 80. let 19. století, kdy továrník A. Czernický spolu s františkolázeňským starostou G. Widermanem prozkoumali první tamní raně středověkou lokalitu, pohřebiště v Horních Lomanech (*John 1911*), přičemž jej však řadili do pravěkého období. Prvním, kdo rozeznal na základě výzkumů J. E. Jonase na Chebském hradě v roce 1911 raně středověkou komponentu v nálezech z Chebska (a zároveň ji přiřadil i slovanskému kulturnímu prostředí), byl vídeňský

prehistorik J. Szombathy. Ve zkoumání Chebského hradu pokračovali na počátku 30. let O. Schürer a A. Gnirs, náhlá Gnirsova smrt na konci roku 1933 však vedla k tomu, že tato kampaň zůstala bez náležité dokumentace a publikace.⁸⁸ 20. a 30. léta 20. století se však nesla především ve znamení formování chebské amatérské regionalistiky okolo profesora místní reálky J. G. Hierscheho, který ve své soukromé sbírce shromáždil materiál z pěti, tj. více než poloviny dodnes známých raně středověkých lokalit v Chebské pánvi. Jejich interpretace se však ujali až profesionální němečtí prehistorikové L. Franz a K. Dinklage, kteří v souladu s dobovým politicky podmíněným konfrontačním diskursem usilovali o marginalizaci významu slovanského osídlení Chebska a legitimizaci německých nároků na toto území (*Dinklage 1938; 1940; Franz 1939; 1940; 1941*).

Po druhé světové válce odmítla československá věda ideologicky tendenční závěry poslední německé generace a vrátila se zejména k dílu zakladatele chebské kritické historiografie, H. Gradla, zejména k jeho konceptu tzv. historického Chebska. Historické Chebsko bylo českými poválečnými prehistoriky díky své prostorové korelaci s rozšířením toponym slovanského původu prohlášeno za Chebsko slovanské (*Šimek 1955; Turek 1950*), přičemž počátky jeho raně středověkého osídlení měly sahat až do časněslovanského období. Tento nepokrytě nacionalistický pohled, který úplně ignoroval situaci v severovýchodním Bavorsku a který se snažil spatřovat v nikdy neexistujícím tzv. slovanském Chebsku (cca jedenáctkrát větším než území, v němž lze raně středověké osídlení skutečně doložit) baštu proti postupující německé kolonizaci (*Turek 1950, 419*), erodoval jen velmi pozvolna. Překročit jeho rámec se nepodařilo ani *A. Hejnovi (1967a; 1967b; 1971)*, autorovi doposud nejrozsáhlejších výzkumů v historickém jádru Chebu, přihlásili se k němu i příslušníci soudobé badatelské generace *P. Šebesta (např. 2002)* a *F. Kubů (1997, 19)*.

⁸⁸ Jediným dostupným pramenem k výsledkům těchto kampaně je nálezová zpráva, kterou vyhotovil A. Knor (*Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 2547/33*).

Od roku 2005 se regionem intenzivně zabývá projekt *Středověké osídlení Chebska* UK FF (vedoucí Tomáš Klír), v jehož rámci raně středověký vývoj oblasti revidoval a nově zpracoval autor této práce (*Hasil 2008b; /v tisku/*).

Vývoj Chebska v období jeho nejstarších dějin lze rozdělit do tří fází. V první z nich není možno o Chebsku v pravém slova smyslu hovořit, nejvýše o něm lze uvažovat v kategoriích fyzickogeografických, neboť nejsou známy žádné doklady stabilního osídlení v regionu. Ojedinelé nálezy, které se do tohoto období hlásí (pocházejí z lokalit Cetnov⁸⁹ a Dlouhé Mosty⁹⁰), dokládají komunikační význam oblasti a zároveň poukazují na kontakty horního Poohří a horního Pomohání. V žádném případě tedy není možno pokládat tyto nálezy za nejstarší stopy kolonizace v tom smyslu, v jakém je tento pojem obecně chápán (srov. Šebesta 2002).

Další významnou fází vývoje Chebska je možno ztotožnit s obdobím, z něhož disponujeme archeologickými doklady raně středověkého osídlení trvalého charakteru, tj. Chebsko již je možno chápat jako antropogeografický celek, jehož centrem byl Cheb. Počátek tohoto období je třeba jednoznačně spojovat s vybudováním opevněného sídliště na ostrožně Chebského hradu,^E rámcově tak lze uvažovat zhruba o druhé polovině 9. století (P. Šebestou získaná kvalitní radiokarbonová data se

89 Šebesta 1995; 2002; vyobrazení *Hasil /v tisku/*, obr. 4/1. Jedná se o silně omlitou dvojkónickou nádobku nalezenou v upuštěné nádrži Skalka (uložena v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu, inv. č. A 6552), která působí v kontextu západoslovanské hmotné kultury značně atypicky. Nejbližší analogie je možno nalézt v inventáři kostrových pohřebišť merovejského období v oblasti Spessartu (srov. *Haberstroh 2000b*, 248, 252). Nález chronologicky zřetelně předchází doložitelné trvalé osídlení Chebské kotliny, snad pochází z hrobového kontextu.

90 Hejna 1971, 504-506; Šebesta 2002; *Archiv nálezových zpráv ARUP*, č. j. 1492/61, vyobrazení *Hasil/v tisku/*, obr. 5/1, 2. Nález dvou keramických nádobek malých rozměrů učinili stavební dělníci při melioraci Slatinného potoka. Oba keramické kusy (uoženy v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu, inv. č. A 1700 a A 1701) jsou technologicky velmi vyspělé a s vysokou pravděpodobností pocházejí ze západně položených oblastí, snad až z Porýní (A. Hejna v případě nádobky zdobené hřebenovým kolkováním uvažuje o příslušnosti k pingsdorfsko-badorfskému okruhu). Dosavadní bádání je shodně datuje do 8. století, jedná se tedy nejspíše o další doklad komunikačního významu Chebské kotliny v období před nástupem trvalého osídlení regionu.

hlásí do poloviny 9. století, A. Hejna klade vznik jím zkoumané pasáže opevnění do počátku 10. století – srov. *Hejna 1965; Šebesta 2001*). S tím může korespondovat i počátek pohřebních aktivit na venkovských nekropolích v Chebské kotlině. Ty vykazují archaičtější znaky ritu než pohřebiště na centrální lokalitě. Neexistují zde doklady etážového pohřbívání, v obou případech se setkáváme s milodary.

Pohřbení z Třebně^Q patrně začali být ukládáni do země okolo roku 900, toto datum je však pouze orientační, neboť terénní zásah (o výzkumu nelze hovořit) odkryl jen malý vzorek hrobů. Pro starší tradici ritu hovoří zejména přítomnost nádoby a korálků, stejně jako skladba souboru drobného šperku. Určitý rozpor panuje v případě hornolomanského pohřebiště.^G Výskyt uhlíků pod hlavou některých pohřbených jedinců a poměrně bohatá výbava (meč, nožovitý předmět, korále) představují archaizující faktory, v každém případě se díky těmto nálezům datace nejstarších pohřbů z Horních Loman dostává na úroveň trebeňského pohřebiště, jestliže není ještě starší. V přímém sporu s touto skutečností je ovšem dochovaný soubor záušnic, který má blíže ke kolekci z Chebského hradu, než ke šperkům trebeňským.

Autor této práce se domnívá, že s ohledem na nereprezentativnost hornolomanského souboru drobného šperku a jen dílčí probádanost Trebeňské nekropole je nutno přistoupit k problému tak, že budeme chápat venkovská pohřebiště Chebska následovně: počátek pohřbívání zde spadá do závěru 9. století a trvá pak dále do 10. století.

V pokročilém 10. století potom dochází ke zřetelné proměně funerálních aktivit v regionu. Venkovská pohřebiště končí, zatímco začínají či početně prudce narůstají pohřby na plošině Chebského hradu^{E, 91} (většina záušnic z Chebského hradu odpovídá typům 11. století a vzájemná superpozice dvou hrobů se staršími typy záušnic zde není doložena). S

91 Na tuto skutečnost poukázala již O. Pospíchalová (*Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 3224/70*).

poměrně vysokou mírou pravděpodobnosti je možno klást tento proces do souvislosti se vznikem některé starší fáze hradní kaple, což ovšem nutně nemusí znamenat, že i venkovské obyvatelstvo začalo pohřbívat právě na nejvýznačnější části ostrožny, v úvahu samozřejmě připadají i složitější modely. V principu je však možno předpokládat obdobnou transformaci, jakou pro pozdější období v Čechách doložili I. Štefan a L. Varadzin (2008). Přelom raně středověké a kolonizační periody je archeologicky opět možno vymezit na základě chebské nekropole, konkrétně závěrem pohřbívání v jejím areálu, který spadá do období okolo první čtvrtiny 12. století. Tak je možno zpřesnit historické konvenční datum ovládnutí Chebu a Chebska markrabími Severní marky Diepoldovci z Vohburgu, kladené bez hlubších podkladů zpravidla k roku 1100.

Prostorový vztah mezi centrální lokalitou a venkovskými pohřebišti naznačuje přibližný rozsah raně středověkého osídlení Chebska. Nekropole Třebeň a Horní Lomany leží na obvodu kružnice o poloměru cca 5,8 km, jejíž střed leží na ostrožně Chebského hradu. Přibližně do severovýchodního kvadrantu této kružnice se soustřeďují všechny doposud známé nesporné raně středověké lokality na Chebsku (jde o lokality Jindřichov^H, Střížov, Dolní Lomany⁹² a Chocovice⁹³), které je možno

92 *Hejna 1967b*, 207-208; *1971*, 507-508; *Šimek 1955*, 205-207; *Turek 1950*, 419, 427-428; vyobrazení *Hasil /v tisku/*, obr. 4/2, 3. V J. G. Hierschem získaném fondu z polykulturní lokality lze rozlišit na základě nejnovějších restaurátorských zásahů zlomky dvou středohradištních keramických jedinců (uloženy v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu, jedná se o konvoluty inv. č. A 1493, A 1497, A 1499, A 1500, A 1505, A 1506, A 1509, snad i A 1508, resp. A 1495, A 1501 a patrně též 1504).

93 *Dinklage 1940*; *Franz 1939*; *1940*; *Hejna 1971*, 509-510; *Šimek 1955*, 223-229; *Turek 1950*, 423; vyobrazení *Hasil /v tisku/*, obr. 4/5. Do své sbírky získal od stavebních dělníků J. G. Hiersche vedle raně středověké nádobky jeden kus hlazené a jeden vrtané industrie, zjevně pocházející z období zemědělského pravěku. Nádobka byla z hlediska etnické příslušnosti diskutována německými i českými nacionalisty (spor se prolíná s diskusí o nález z Jindřichova), konečný rezultat vynesl A. Hejna, který ji na základě své znalosti tamnějšího materiálu zařadil do kontextu středohradištního horizontu Chebského hradu. Žádný ze starších badatelů však doposud nevystoupil s podezřením, které vyvolávají okolnosti nález v autorovi této práce, kdy se nález může snadno jevit jako zpadělaný v tom smyslu, že nálezce zneužil Hierscheho ochoty finančně honorovat předání podobných předmětů, tj. že prodal chebskému badateli soubor nesouvislých nálezů z různých míst (laická nápodoba jindřichovského inventáře se nabízí zcela nepokrytě), což dokládá i nejistota nálezce v otázce, zda předměty ležely pospolu, a nebo zvlášť. Nádobka se však

chronologicky zařadit do období prokazatelného raně středověkého osídlení stabilního charakteru. V této souvislosti jistě nepřekvapí, že prakticky tentýž prostor vykazuje v rámci Chebské kotliny z hlediska osídlení neoptimálnější podmínky. Hmotné doklady raně středověké sídelní aktivity na Chebsku se váží výhradně na říční nivu Ohře⁹⁴ a převážně jižní svahy nad ní. V žádném případě se nevyskytují v oblastech s vyšší nadmořskou výškou, než je 450 m. n. m., a ve větší než šestisetmetrové vzdálenosti od dnešních vodních toků.⁹⁵ Specifikum představuje samozřejmě centrální lokalita, jež je jednak vázána na krajinně dominantní polohu kontrolující všechny důležité komunikace procházející Chebskou kotlinou (tok Ohře, předpokládáný brod přes něj v bezprostřední blízkosti opevněného sídliště – srov. *Neubauer - Thieser 2001*, jihozápadní vstupy do údolí Ohře), jednak na terénní útvar přirozeně posilující umělou fortifikaci.

Na základě výše řečeného je možno konstatovat, že prokazatelná raně středověká sídelní aktivita v oblasti tzv. historického Chebska se soustřeďuje výhradně do prostoru Chebské pánve, a sice její jihozápadní části vymezené soutokem Roslavy a Ohře na západě, tokem potoku Sázek na severu, soutokem Odry a Ohře na východě a zvlněným terénem Chebské pahorkatiny na jihu.⁹⁶ Raně středověké osídlení tzv. historického (předštaufského) Chebska je možno na základě souhrnu dosavadních znalostí odmítnout, neboť výskyt toponym slovanského původu není – alespoň v této části střední Evropy – jeho bezpečným dokladem, stejně jako

nikterak nevymyká dobové hmotné kultuře Chebska, falešná tedy může být pouze přesná a nikoliv rámcová lokalizace jejího nálezu.

94 Sídelní a ojedinělé keramické nálezy se nevyskytují ve vyšší vzdálenosti od hranice nivního gleje (srov. Půdní mapa ČR : List 11 – 14 Cheb) než 0,3 km.

95 To se týká i třebeňské nekropole, která dnes toto kritérium již neplní. V jihozápadním směru od ostrožny se však nalézá někdejší slepé rameno či snad koryto Ohře, dodnes zřetelně podmáčené, které v současné době protíná lokální železniční trať Františkovy Lázně – Skalná.

96 V tomto prostoru se soustřeďují i zemědělsky nejkvalitnější půdy v regionu – srov. Půdně interpretační mapa ČR : List 11 – 14 Cheb.

jím nejsou ojedinělé archeologické nálezy z lokalit Gross – Waldstein, Ldkr. Hof,⁹⁷ Hohenberg an der Eger, Ldkr. Arzberg,⁹⁸ Reichsforst – Pechbrunn, Ldkr. Tirschenreuth⁹⁹ a ani Neudürlass – Burgstall, Ldkr. Wunsiedel;¹⁰⁰ v tomto směru je třeba zásadně poopravit závěry českého poválečného bádání. Autor této studie proto navrhl označovat zázemí chebského centra v období raného středověku a nástupu kolonizace jako *chebskou raně středověkou sídelní komoru (Hasil 2008a)*; tím zároveň padá

97 *Dietel 1965; 1966; Hejna 1971, 511-512; Losert 1993a, 21-203; Zapf 1885/1886; 1887.* lokalita v žádném případě nepředstavuje slovanské hradiště, jak se pod nekriticky přijímaným vlivem díla P. J. Šafaříka domníval romantizující L. Zapf ještě v 80. letech 19. století, ani opěrný bod Chebanů proti postupující německé kolonizaci, za který jej pokládal R. Turek (1950, 419). Nejnovější revize materiálu z kampaní L. Zapfa, kterou provedl H. Losert (1993a, 201, 203), zjistila v souboru pouze marginální množství předkolonizačního materiálu, z čehož vyplývá, že není možno v souvislosti s Gross Waldsteiem hovořit o stabilním raně středověkém osídlení. Tomu sekunduje jak samotná fyzickogeografická podstata a odlehlá poloha lokality (obojí by jí odsoudilo nejvýše k úloze refugia pro nepřilíš početnou komunitu), tak především písemné prameny, důsledně excerpované K. Dietlem (1966, 2-9). Ty dokládají, že ještě před, či nejpozději v období pontifikátu bamberského biskupa Oty I. (v úřadě 1102 – 1139) zde fungovala poustevna, jejíhož návratu pod svou pravomoc se bamberská diecéze domáhala.

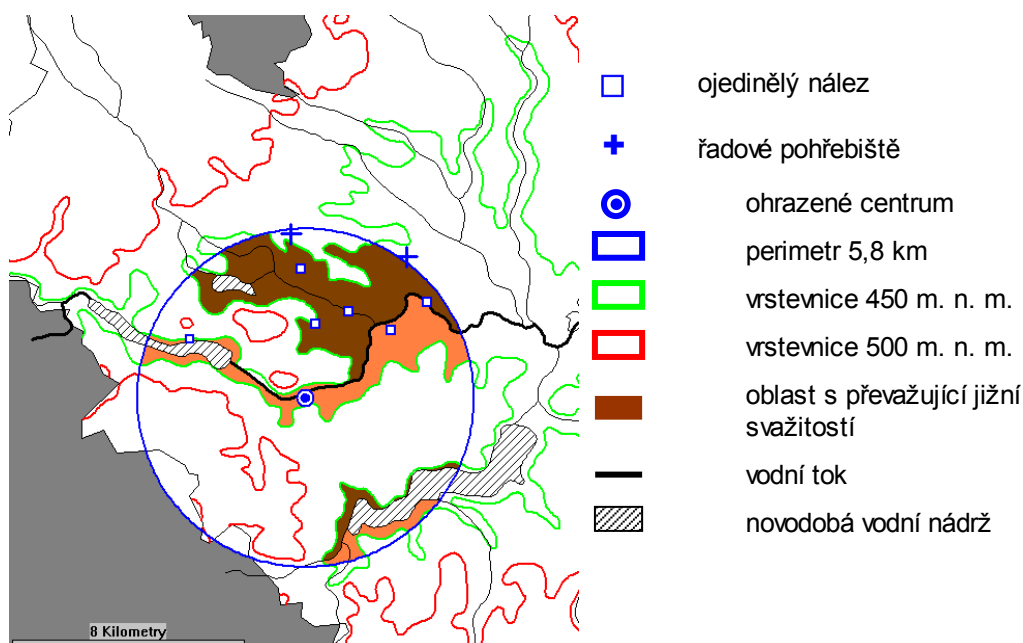
Úzké vazby mezi Gross Waldsteinem a Chebem je naopak možno zjistit v období kolonizačním. Keramická náplň tohoto horizontu je na obou lokalitách prakticky totožná (srov. *Losert 1993, Abb. 67*), a to včetně specifického keramického artefaktu, jímž jsou bohatě ornamentálně zdobené poklice s širokým okrajem (blíže k této problematice *Hejna 1971, 532, 535*). Pozoruhodnou paralelou nepochybně jsou i kovaná železná zvířátka, která byla zjištěna v kontextu sakrálních staveb (*Dietel 1966, 38-39, Abb. 14; Šebesta 2000, 12, obr. 4*). O dějinné spřízněnosti Gross Waldsteinu a Chebu v kolonizačním období není třeba pochybovat, vždyť jeho první známý majitel, vohburský ministeriál Getto von Waldstein (zmiňován 1168), byl příslušníkem rodu, který záhy rozšířil své aktivity i na Chebsko, kde se pod přídomkem von Sparneck zařadil na špici místní nobility (srov. *Kubů 1997, 78-79*). Tyto úzké kontakty však nelze extrapolovat do raně středověkého období, kulturní sjednocení oblasti je možno bezpečně spojit až s procesem kolonizace.

98 *Abels 1986, 100; Hejna 1971, 514; Pöllath 2002, Bd. III, 52-53; Singer 1958, 97-99; 1965, 133.* Ojedinělý nález z roku 1941, který patrně pochází z hrobového kontextu, představuje zlatou emailovanou aplikaci ve tvaru šesticípé hvězdice-rosety; ta se v současné době se nalézá v soukromém držení. Dosavadní bádání se v zásadě shoduje v dataci tohoto šperku-ozdoby zřetelně západní proveniencí do 10. století.

99 *Hejna 1971, 512; Singer 1965, 126-127.* Při výzkumu polykulturní lokality s bezpečně doloženou pravěkou a vrcholněstředověkou fází osídlení zjistil roku 1960 F. W. Singer i zbytky keramických nádob, o nichž soudil, že mohou náležet raně středověkému období. Tuto myšlenku s jistou rezervovaností převzal A. Hejna. Nejnovější literatura zaměřená na raně středověké období lokalitu nereflektuje.

100 *Losert 1993, 138; Hejna 1971, 514; Singer 1965, 127-128.* V areálu ohrazené polohy kolonizačního stáří byly v 60. letech nalezeny fragmenty dvojkónické, vlnicí zdobené nádoby, kterou F. W. Singer připsal 10. století a A. Hejna slovanskému obyvatelstvu. Nejnovější revize nálezu, kterou provedl H. Losert však zjistila, že s jedná naopak až o pozdněstředověký materiál, takže rozhodně neplatí, že *lokalita Burgstall v Neudürlass byla jedním ze slovanských hradišť na území historického Chebska (Hejna 1971, 514).*

pro období raného středověku platnost termínu *historické Chebsko*, jehož věcná opodstatněnost v územním vymezení, které zkonstruovala patriotická chebská historiografie druhé poloviny 19. století, ostatně stojí před nutností hlubší revize.¹⁰¹ Model Chebské sídelní komory přináší obr. 2:

Obrázek 2: Model chebské raně středověké sídelní komory (podle *Hasil 2008b*, obr. 20)

Problematická patrně zůstane otázka poodravské větve osídlení. Pro jeho existenci je možno uvést celou řadu indicií: značná část toku Odavy probíhá v nižší vzdálenosti od chebského opevněného sídla, než je 5,8 km, s výjimkou jižní svažitosti by byly naplněny i rámcové přírodní podmínky (včetně přítomnosti říční nivy¹⁰²) a nepřímým svědectvím by snad mohl být i nález münchenreuthských nádobek.¹⁰³ Bezpečné doklady

101 Na tuto skutečnost reagoval ve svých klíčových studiích věnovaných Chebsku *F. Kubů* (1997; 2005) tím, že s inkriminovaným termínem v zásadě neoperuje. Nejnověji poukázal na omezený význam hranic historického Chebska sídelněhistorický výzkum jeho východního pomezí vedený v rámci specifického výzkumu UK FF “Středověké osídlení Chebska” T. Klírem.

102 Půdní mapa ČR : List 11 – 14 Cheb.

103 *Hejna 1971*, 512; *Singer 1965*, 122-124. V kontextu zaniklého kolonizačního či vrcholněstředověkého rurálního sídliště u obce Münchenreuth, Ldkr. Tirschenreuth, zjistil F. W. Singer pozůstatky dvou keramických jedinců s výzdobným motivem vlnice. To zavdalo A. Hejnovi příčinu ke spekulacím o slavnitě těchto nálezů a potažmo i o jejich příslušnosti do raného středověku. Technologické zpracování však spíše poukazuje pouze na slovanskou morfologickou tradici, čemuž sekunduje i fyzickogeografická charakteristika lokality a zřetelný kolonizační, resp. vrcholně středověký kontext nálezů.

však nelze v dohledné době očekávat, neboť převažující část stěžejní pasáže svahů nad původním korytem Odavy je od 60. let 20. století zneprístupněna pro jakékoliv zkoumání stavbou Jesenické vodní nádrže, zatímco od Chebu vzdálenější části toku jsou do značné míry kryty lesním porostem.

Třetí, závěrečnou a přechodovou fází vývoje raně středověkého Chebska představuje období, kdy osídlení překračuje hranice dosavadní sídelní komory a procesem kolonizace se začíná ustavovat vrcholně středověká sídelní síť. Přestože toto téma již překračuje rámec této práce, bude účelné poukázat na tomto místě na některé obecné skutečnosti, které dokumentují právě vztah raně a vrcholně středověké sídelní struktury v oblasti vnitřního Chebska.

F. Kubů (1997, 39-46) ve své studii věnované štaufské ministerialitě na Chebsku poukazuje na klíčový podíl této společenské skupiny na kolonizaci oblasti. Jeho líčení však vůbec nepostihuje mechanismus vzniku vrcholně středověké sídelní sítě vnitřního Chebska (otázku vnějšího Chebska je na tomto místě možno pominout, protože ze zjevných důvodů je otázka raně až vrcholně středověké sídelní kontinuity v tomto prostoru bezpředmětná), neboť písemné prameny samy o sobě neumožňují dynamiku tohoto procesu postihnout. Překlenout tento nedostatek do jisté míry umožňuje sledování sídelních a plužinných forem. V meziválečném období byly této problematice věnovány dvě disertační práce, studie R. Käublera¹⁰⁴ a E. Ettela,¹⁰⁵ ale výsledek tohoto bádání však není zcela jednoznačný. Centrální oblast Chebské kotliny má zaplňovat oblast blokových plužin, kterým je přiznáván vztah k osídlení slovanskému (*Ettel 2004, 28*), zatímco původ okolních pásem plužin pásových a

Nálezy jsou uloženy ve Fichtelgebirgesmuseum Wunsiedel.

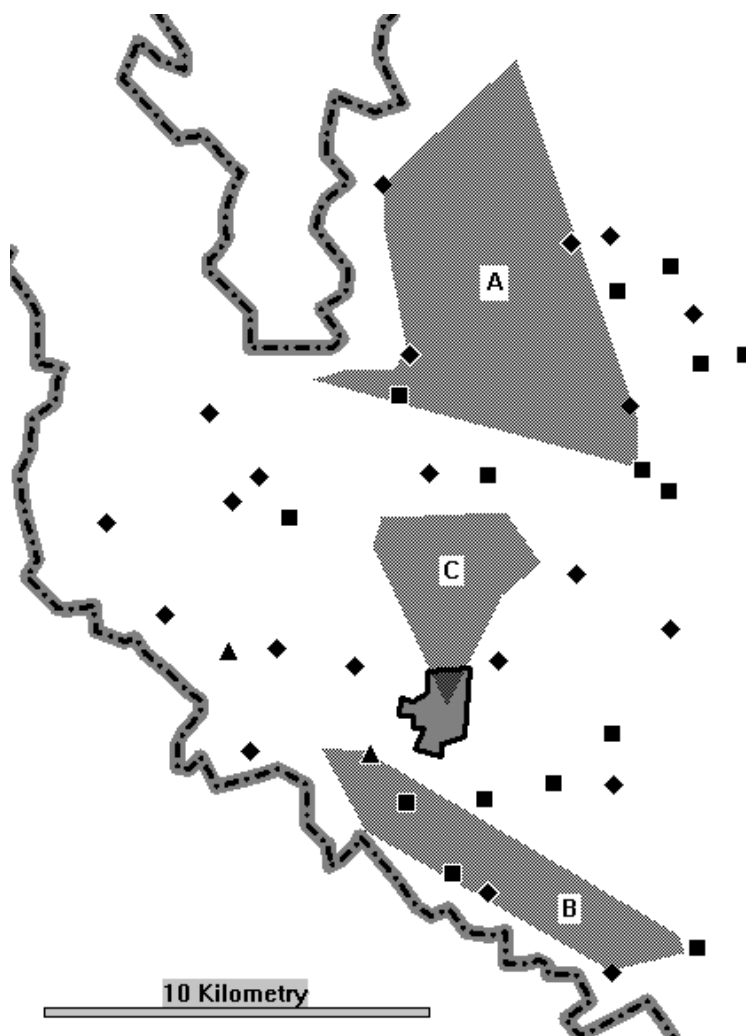
104 *Käubler 1935*. Závěry této práce reflektuje a do širšího kontextu zařazuje další publikovaná disertace, jejímž autorem je *R. Krüger (1967)*.

105 *Ettel 2004*. Rukopis disertace vedené J. Pfitznerem, obhájené již r. 1940, je uložen Archivu UK v Praze.

lánových hledají tito autoři v souvislosti s procesem kolonizace. Odhlédneme-li od dobově poplatné etnické interpretace, zjistíme, že blokové plužiny skutečně do značné míry kopírují rozsah chebské raně středověké sídelní komory, zatímco pásové plužiny vyplňují celý zbytek Chebské kotliny až po jeho hornaté okraje, tj. cca do výše 500 m. n. m., čemuž v zásadě odpovídá i rozsah slovanských toponym, jimž je nutno přiznat kolonizační původ. Problematické ovšem je navázání této skutečnosti, jež je objektivně daná (ovšem na základě pramenů 18. a 19. století), na konkrétní historický proces; stejně dobře je možno uvažovat např. o korelaci těchto plužinných forem např. s přírodními podmínkami.

Alternativu tomuto postupu nabízí sledování sídel pozemkové šlechty a „sídel mocných“ vázaných na ministeriální služební léna (souhrnně *Úlovec 1998*), resp. výskytu šlechtických a ministeriálních predikátů na ně vázaných (katalog *Kubů 1997*, 69-81). Vznik prvních drobných fortifikovaných sídel na Chebsku, která se nalézají výhradně v bezprostřední blízkosti raně středověké sídelní komory, je předpokládán již okolo r. 1150 (*Úlovec 1998*, 24, 34-35). Výraznou kvalitativní změnu je možno zaznamenat na přelomu 12. a 13. století, kdy vznikají na perimetru rodící se vrcholněstředověké sídelní eukumeny, tj. zhruba podél vrstevnice 500 m. n. m., nejstarší hrady vnitřního Chebska – na západě Seeberg, na jihu dnešní Starý Hrozňatov, na Severu Skalná – Vildštejn a Plesná, na západě Kynšperk nad Ohří. V této době je tedy možno zcela bezpečně hovořit minimálně o počátcích sídelního využívání prakticky celé Chebské pánve, což dokládá i bezprostředně následující zahušťování sítě tvrzí a hrádků, ke kterému dochází v průběhu 1. poloviny 13. století. Zároveň začala vznikat drobná opevněná sídla okolo Chebu, která byla ovládána osobami spjatými s městem či hradem (Hradiště, Vokov, Skalka). „Sídla mocných“ vzniklá do poloviny 13. století potom vymezují tři prostory, jimž se důsledně vyhýbaly, v prvních dvou případech (obr. 3, plochy A a B) jde

o území, do nichž jsou lokalizovány zaniklé středověké vsi (podle *Ettel 2004*, 99-112), resp. do nichž se soustřeďují raně středověké nálezy (obr. 3, plocha C¹⁰⁶). Tuto skutečnost lze interpretovat následovně: plochy A a B se nalézají ve značně členité krajině, vyšších polohách a v oblasti s „nižším až nízkým produkčním potenciálem zemědělských půd“ (*Půdně interpretační mapa ČR : List 11 – 14 Cheb*), tj. v rámci Chebské kotliny z hlediska osídlení ve zdaleka nejméně vhodném prostoru; sídla zde patrně vznikala značně opožděně a byla nejnáchylnější vůči vlivům, které osídlení negativně ovlivňují (srov. *Ettel 2004*, 99-112). Plocha C potom naopak – patrně kontinuálně od vzniku opevněného sídla na chebské ostrožně – představuje i v tomto období přímé zázemí chebského centra.

Obrázek 3: nejstarší sídla drobné pozemkové šlechty a ministeriálů v Chebské kotlině (podle *Hasil /v tiskul*, obr. 7)

106 Ze zjevných důvodů nebyl zahrnut nález z k. ú. Cetnov.

K dotvoření vrcholně středověké sídelní sítě potom na Chebsku dochází v druhé polovině 13. až prvních dvou třetinách 14. století, což bezpečně dokládají písemné prameny (srov. *ME*; *NLB*; *LLB*). Takto nastíněný vývoj osídlení vnitřního Chebska v kolonizačním období a na počátku vrcholného středověku je ovšem třeba pokládat za víceméně hypotetický, za určité předpoznání pro řešení sídelněhistorických problémů, které chronologicky přesahují rámec této práce.

V mnoha ohledech analogickou situaci lze sledovat v oblasti hornofalcké Flednitz.¹⁰⁷ Poznávání nejstarší minulosti tohoto kraje nemá tak dlouhou tradici,¹⁰⁸ již se může pochlubit Chebsko, intenzivní pozornost věnovaná tomuto regionu v posledních desetiletích ze strany hned několika archeologických pracovišť,¹⁰⁹ která byla navíc korunována třemi moderními monografiemi (*Heidenreich 1998*; *Haberstroh, C. 2004*; *Brundke 2009*) a řadou časopiseckých statí, však tento deficit více než vyrovnává.

K raně středověkému osídlení kraje se snad váže nejstarší vrstva lokální mytologie, konkrétně pověst o zaniklém městě se zlatými střechami jménem *Mirga*, která sice byla poprvé zaznamenána až v novověku (*Heidenreich 1998*, 18-19), jazykovým rozborem se však její vznik podařilo datovat již do vrcholně středověkého období (*Janka 2008*, 102-103). Pomístní jména, která bývají s *Mirgou* spojována, se koncentrují do oblasti terénního hřbetu jižně od centra regionu, Rauher Kulmu^L (viz např. *Janka 2008*, Abb. 1).

Významnou pramennou kategorií, která ještě před prvními

107 Nejstarší písemný doklad označení *Flednitz* je poměrně pozdní, pochází až z roku 1420 (*Neubauer - Thieser 2007*), s ohledem na jeho slovanský základ je však třeba jeho původ klást již do raného středověku, nejpozději do 12. století (*Janka 2008*, 98).

108 Odhlédneme-li od ojedinelého a co do kvality dokumentace i publikace rovněž jedinečného výzkumu majora Adalberta Neischla na lokalitě Rauher Kulm v letech 1908 – 1910 (*Neischl 1912*), datují se počátky pravidelného archeologického poznávání minulosti flednitzského mikroregionu až do 50. let (první odborně vedená kampaň na nekropoli Eichelberg^f).

109 Jedná se o Landesamt für Bodendenkmalpflege Regensburg, Lehrstuhl für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit Otto-Friedrich-Universität Bamberg a Institut für Ur- und Frühgeschichte Universität Wien.

výsledky archeologického bádání doložila slovanské osídlení Fledniz (*Bachmann 1925; Schwarz 1960*), je toponomastické svědectví. Historické zprávy – podobně jako v případě Chebu – pro raný středověk zcela absentují, raně středověká centrální lokalita, Rauher Kulm, vstupuje do jejich světla s jistou dávkou pravděpodobnosti až roku 1119, s jistotou dokonce teprve roku 1281 (*Losert 2008*, 68). Určitou podobu s historickým vývojem Flednitz a tzv. historického Chebska lze spatřovat v úloze klášterů v oblasti; paralelu k působení Waldsassenu v tzv. Stifflandu a Lubském újezdu (*Kubů 2005*, 33-34) představuje přítomnost premonstrátského kláštera Speinshart, který zřejmě záhy po svém založení okolo poloviny 12. století¹¹⁰ převzal úlohu kulturního a hospodářského centra regionu.¹¹¹ Raně středověké dějiny kraje tak z podstatné části přibližují pouze prameny hmotné.

Počátky středověkého osídlení v oblasti nelze datovat hlouběji než do 8. století (*Losert 2007*), a to spíše do jeho pokročilé fáze. V tomto období by měla vzniknout první středověká fortifikace Rauher Kulmu (zřejmě za masivního využití reliktních pravěkých opevnění), klást sem hypoteticky lze i počátky řadových nekrolí v regionu, zejména nejarchaičtějšího pohřebiště Mockersdorf^f (v případě obou dalších lokalit Eichelberg^f a Wirbenz^s existují vážné indicie, které jejich užívání kladou spíše do mladších období, snad až na přelom 9. a 10. století). Pohřební areály pro období 8. a především 9. století – podobně jako na raně středověkém Chebsku – jako jediné vymezují flednitzskou sídelní oikumenu, která podle všeho kopírovala inundaci říčky Heidennaab; přesně podle pomyslného vzoru Chebska, i ve Flednitz se raně středověká pohřebiště vyskytují přibližně v nadmořské výšce 450 m, která i zde

110 Fundace byla zpětně potvrzena Fridrichem Barbarossou - *DD F I*, 266-267, č. 393; srov. názor *P. Segla (1996, 23)*.

111 Významné množství lén držel v oblasti Flednitz i benediktinský klášter Reichenbach, založený roku 1118 Diepoldovci z Vohburgu – přehled jeho držav v oblasti mapují *M. Neubauer a B. Thieser 2007*, Abb. 2.

vymezuje relativně nejpříhodnější sídelní plochy. Dnes známou pramennou bázi však – na rozdíl od Chebska – neobohacují žádné ojedinělé nálezy z těchto poloh.

Ke zřejmým změnám v regionu došlo na přelomu 9. a 10. století. Rauher Kulm byl vybaven novou fortifikací poměrně unikátní konstrukce (srov. *Kos 2009*, 94), která důsledně využívá na lokalitě všeobecně dostupného basaltu; před nasucho kladenou zdí, která byla zpevněna pouze mohutnými kůly (zemní val zde – opět s ohledem na výjimečné geologické poměry – zřejmě absentoval), byly vytvořeny jedna až dvě terasy tvořené opět basaltovými úlomky o váze až několika desítek kilogramů (*Losert 2008*). Již samotná povaha tohoto opevnění evokuje souvislost s obranou proti jízdním bojovníkům – Maďarům, jejichž nebezpečí vyvstalo právě v době vzniku této fortifikace. Proměnou, která opět sekunduje vývoji Chebska, prošly v 10. století i funerální aktivity v mikroregionu. Řadová pohřebiště vyznívají a jejich úlohu přebírá rozsáhlý kostelní hřbitov, který byl v případě Flednitz zjištěn cca 1,5 km jižně od centra na Rauher Kulmu, na krajinně „subdominantním“ návrší Barbaraberg.^B

Rovněž v případě Flednitz představuje nejproblematictější část středověkých dějin 11. a 12. století, tj. doba vrcholně středověké transformace; ze sídelněhistorického hlediska se tedy jedná především o problém ustavení vrcholně středověké sídelní sítě. Potenciál poznávacích možností archeologie je v tomto bodě ve Flednitz příznivější než v případě Chebska, neboť ve 14. století došlo v této oblasti ke zřetelné modifikaci sídelního využití krajiny na bázi tzv. *Verdörfung*, tj. koncentrace roztráštěného osídlení do sídel s pravidelnou právní i sídelní strukturou. Drobná rurální sídliště vzniklá v průběhu geneze vrcholně středověké kulturní krajiny, která již stačila být zaznamenána i písemnými prameny, tehdy zanikala v relativně dobře datovatelném časovém horizontu i vcelku zřejmém historickém kontextu. Bylo-li však výše hovořeno o nadějném

potenciálu, je třeba zdůraznit, že dosavadní bádání učinilo minimum praktických kroků k archeologickému poznání tohoto procesu; výjimku tak představuje pouze magnetometrická prospekce na ploše ztotožňované se zaniklou osadou Denhof/Dennhof cca 1 km severně od masivu Rauher Kulmu, kterou provedl PD Dr. Hauke Kenzler, specialistka Brita Ziegler a autor této práce v listopadu 2009, při níž byly na základě hlášení místního rolníka o vegetačních příznacích ve zrajícím obilí skutečně identifikovány pravoúhlé kamenné struktury. Přípravovaná terénní praxe studentů bavorské univerzity by v následujících sezónách mohla přinést pozoruhodné poznatky o podobě venkovských sídel nastupujícího vrcholného středověku platné nejen pro oblast Flednitz a severovýchodu Horní Falce, ale i Chebska.

Problematika státní příslušnosti raně středověkého („slovanského“) Chebska byla již mnohokrát otevřena, aniž by však byla náležitým způsobem vyřešena. Jak je naznačeno výše, sklouzával tento problém zpravidla do roviny diskuse o povšechné etnicitě osídlení,¹¹² neboť až do první čtvrtiny 12. století trpíme naprostým nedostatkem přímých pramenů pro řešení této otázky. Díky tomu, že poznávání raně středověkých dějin kraje Flednitz není zatíženo nacionalistickým balastem, nepanovaly a nepanují o tamní přítomnosti zřetelných dokladů západoslovanské kultury i jazyka v raném středověku pochybnosti, což však v kontextu současného pohledu na dějiny širšího regionu *terra slavorum* jako federátního říšského útvaru výše uvedený problém – stejně jako v případě Chebska – neřeší. Nezbyvá tedy, než odsunout svou samotnou podstatou problematickou otázku do pozadí a soustředit se na historický, resp. funkčním výnam obou sídelních komor.

Jejich určitou paralelu představuje již zmiňovaný raně středověký

112 Nejdále v tomto ohledu zašel E. Šimek, který obyvatelstvo Chebska jednoznačně přiřadil ke kmeni Sedličanů a Chebsko se tak pro něho stalo součástí jedného z českých kmenových území.

hrad Kasendorf,¹ jehož sídelní komora je opět vymezena pohřebišti s hmotnou náplní převážně náležející západoslovanskému kulturnímu prostředí. Tyto dvě lokality, Alladorf^A a Weismain,^R doplňuje – jako v případě Chebu - ještě několik ojedinělých nálezů.¹¹³ Jak již však bylo naznačeno výše a jak je zdůrazněno v glosárii lokalit, centrální lokalitu této sídelní komory je možno nejspíše interpretovat jako franský vojenský opěrný bod vysunutý za politickou a správní hranici, *limit sorabicus*. Poměry na dotyku Franských Alp a Franského lesa tak nejspíše a zdaleka nejlépe dokumentují i každodenní¹¹⁴ poměry federátního uspořádání. Obdobné situace lze ale zjistit i přímo v bezprostředním okolí písemně doložených franských celních míst na diedenhofenském limitu.

V intravilánu dnešního bamberského předměstí Hallstadtu proběhl doposud jediný archeologický výzkum raně středověké situace, a sice na lokalitě Hallstadt-Pfarrgarten; ten odhalil dva zahloubené obytné objekty náležející 8. - 9. století. Nejpozoruhodnějším zjištěním jsou ovšem výsledky analýzy keramického materiálu provedené vedoucím výzkumu H. Losertem, který se domnívá, že poměr keramického zboží raněněmeckého a slovanského původu je cca 2 : 8, resp. 1 : 9 (*Losert 1993a*, 160-161). Obdobná situace byla zjištěna i ve Forchheimu; drobný archeologický výzkum z roku 1990, jenž vedla katedra pro archeologii středověku a novověku univerzity v Bamberku, měl za cíl připravit větší terénní akci,

113 Podobně jako v případě chebském, i zde je možno hovořit o poměrně úzkém perimetru (o poloměru cca 9 km), jenž je opět vytyčen kostrovými pohřebišti Alladorf a Weismain. (souhrnně *Pöllath 2002*, *Losert 1993*, 100-102, resp. 204; dílčím způsobem k lokalitě Weismain viz *Schwarz 1984*, s. 88.) Na obou těchto lokalitách je možno zjistit jevy, které jsou pravidelně chápány jako etnicky slovanské (esovité záušnice, nádobka z alladorfského hrobu č. 182 – srov. *Losert 1993*, 102, 204), Weismainské pohřebiště je mimoto spojováno se slovanským toponymem *Zelici* (*Losert 1993*, 204; srov. *Schwarz 1960*), což však není možno užít jako jednoznačný doklad výhradní slavinity obou značně rozsáhlých nekropolí. Z území mezi kasendorfským centrem a oběma pohřebišti potom pocházejí čtyři ojedinělé raně středověké keramické nálezy, tj. situace opět odpovídá poměrům chebské sídelní komory. Jedná se o lokality Alladorf (zde uvažuje H. Losert o možné sídelní lokalitě se vztahem k místnímu pohřebišti), Heusch, Lochau a Zultenberg. (*Losert 1993*, 102, 167, 181, 213-214).

114 Míšení „raně německých“ a slovanských vlivů v nejběžnější složce raně středověké hmotné kultury – keramice – konstatoval pro tuto lokalitu H. Losert (1993, 173).

kteřá měla doložit existenci forchheimské falce na území městské části Forchheim – Burk a vyjádřit se k tradiční lokalizaci bitvy u Vogastisburku do prostoru této strategické polohy na levém břehu Regnitzu (*Ammon (Hrsg.) 1992; Losert 1993a*, 154). Výsledkem výzkumu bylo odkrytí sídelních vrstev 8.-10. století, jejichž keramická náplň je „dobře srovnatelná s raně středověkými nálezy (..) z obou zemnic z Hallstadtu“ (*Losert 1993a*, 154). Opět se tedy opakuje situace známá již z kasendorfského hradiště, kdy v nejtěsnější blízkosti zjevně říšského opěrného bodu koexistovalo podle H. Loserta vedle sebe slovanské a germánské etnikum, resp. kde se setkáváme se souhrnným projevem hmotné kultury charakteristickým pro kontaktní region.¹¹⁵

Znatelně méně jasné jsou poměry, které panovaly v 9. - 10. století v údolí Ohře mezi Krušnými horami a Slavkovským lesem. Tato problematika není moderně zpracována; souhrnně a obširně se jí v přímé souvislosti s Chebskem zabýval *E. Šimek (1955, 87-124, 324-335)*, jehož závěry v zásadě přebírá a dílčím způsobem aktualizuje drobný příspěvek *F. Kašičky* a *B. Nechvátala (1980)*; bibliografii dílčích příspěvků k této problematice zprostředkovává souborná studie *J. Slámy (1986, 88, 91-92)*.¹¹⁶

115 Poněkud méně výmluvným dokladem soužití raněněmecké a slovanské hmotné kultury v prostředí říši náležejícího centra je – v důsledku absence písemných pramenů, zapříčiněně zřejmě příslušností k babenberským držávám (srov. *Bosl 1965*, 60) – situace na archeologicky nejlépe poznané lokalitě na dolním Regnitzu, již je v samém centru Bamberku ležící návrší Domberg, o jehož raně středověkém centrálním významu přeci jen nemůže být, již jen kvůli opakované, mohutně dimenzované fortifikaci (*Losert 1993*), nejmenších pochyb.

116 Zásadní otázku představuje poznání počátků sedlecké kastelánie, konkrétně význam lokality Tašovice,^P okr. Karlovy Vary, lokalizace samotné, písemně doložené Sedlce a v neposlední řadě analýza poněkud exkluzivního postavení této hraniční oblasti v rámci přemyslovského státu, na které poukázal již *J. Kejř (1973)*.

Rovněž o dalších dvou výšinných polohách v úžině Ohře se v literatuře uvažuje jako o raně středověkých „hradištích“ (*Kašička - Nechvátal 1980; Sláma 1986 93*). Na obou těchto lokalitách, jež se nalézají na k. ú. Velichov a k. ú. Radošov (obě okr. Karlovy Vary), jsou patrné relikt valů, z první z nich – vedle stěpů knovízských – jsou ze sběrů doloženy i středo- a mladohradištní keramické fragmenty; na základě takto vágní pramenné báze však není možno hovořit ani v jednom případě o raně středověkém opevněném sídlišti (srov. kritéria, která stanovuje *Smrč 1991*).

Na základě těchto skutečností lze tedy vysvětlit funkční význam osídlení na chebsko-franko-falckém pomezí, na který je nutno pohlížet především jako na komunikační. V oblasti mezi horním Mohanem a horní Ohří zřejmě fungovala tradiční západovýchodní stezka, kterou již na počátku 30. let správně, třebaže bez náležitého pramenného podkladu, predikoval již pro pravěké období *P. Reinecke (1931)*. Osídlení podél jejího průběhu se uzavíralo do atomických sídelních komor soustředěných v několika kilometrech okolo jediného, krajinně dominantního centra. Představíme-li si jako výchozí bod této komunikace např. Hallstadt coby jedno z center jmenovaných dienedhofenským kapitulářem a budeme-li pokračovat východním směrem, dojdeme ke specifické lokalitě Kasendorf, Ldkr. Kulmbach, odtud je možno směřovat k tzv. flednitzské sídelní komoře okolo návrší Rauher Kulm, do Chebu a jeho sídelní buňky, dále potom na hradiště Tašovice, okr. Karlovy Vary,^P kolem níž je třeba opět očekávat obdobné, nepřilíš široké zázemí, až postoupíme k dalšímu středo- a mladohradištnímu opevněnému sídlišti Hradec, okr. Chomutov, které představuje nejzápadnější výběžek plošně kompaktního osídlení středního Poohří a české kotliny (srov. *Bubeník 1988*). Jmenované lokality, které jsou zcela nepochybně z chronologického hlediska současné, lemují stezku, která překonává ze sídelního hlediska méně výhodné území, v průměrném intervalu 43,3 km, a to mimořádně rytmicky, neboť průměrná absolutní odchylka od uvedené střední hodnoty činí pouhé 2,4 km.

Zároveň je možno tvrdit, že nejen obě výše popsané sídelní komory, ale i jejich širší okolí postrádá pro období 8./9. - 11. století přesvědčivé doklady státní příslušnosti; franské říši tento region v uvedeném období nenáležel, její politicko-správní i vojenská hranice v severovýchodním Bavorsku je bezpečně doložená západně od tohoto komplexu. V období počátků osídlení obou centrálních lokalit (přesvědčivým intervalem se jeví být první polovina 9. století) však

formující silou nemohl být ani český stát, který v tomto období jednoduše neexistoval. Jeho zásah v uvedené oblasti padá do úvahy, ovšem čistě hypoteticky, až o celé století později, kdy se nabízí možnost expanze tzv. říše českých Boleslavů do oblasti ležící západně od úžiny Ohře mezi Slavkovským lesem a Krušnými horami – tehdy vzniklého „práva“ českého státu na Chebsko se dovolával *E. Šimek (1955)*. Pravděpodobnost české expanze západním směrem, přímo proti říši, se ale stěží může jevit jako příliš vysoká, stejně jako lze pochybovat o tom, že podobná událost by unikla pozornosti písemných pramenů. Seriózněji tak lze uvažovat pouze o v zásadě náhodném, resp. na nadregionálně významné mocenské síle nezávislém zformování této sítě minimálně dvou, spíše však čtyř velmi obdobných sídelních komor, nebo o variantě, že impulz k jejímu zformování vyšel sice z kruhů franské vojenské, politické a obchodní elity, realizace tohoto náročného a nákladného úkolu však zřejmě proběhla silami i podle způsobů slovanských federátů.

První z nastíněných variant však lze relativně bezpečně vyloučit, opět odkazem na absenci lokální elity. Zbývá si tak pouze položit otázku, kdo inicioval vybudování této soustavy pevností, resp. etapních stanic. Jako jediný se doposud k tomuto problému komplexně vyslovil *H. Losert (2008, 27)*: „*Jako stavitelé této fortifikace [Rauher Kulmu – pozn. JH], [...] připadají nejspíše do úvahy markrabata ze Schweinfurtu. Jednalo by se vedle lokality Bayreuth-Laineck o jejich nejzašší opevnění na severovýchodě, pokud ovšem Chebský hrad nebyl rovněž v jejich držení. To by bylo konečně pravděpodobné, protože pak by byly tyto opevněné lokality alespoň v 10. století součástí severobavorské marky proti Čechům, v níž byli nositeli sídelní výstavby kraje převážně Slované.*“ Toto tvrzení H. Loserta je jistě v jádru správné, je třeba jej však v několika ohledech upřesnit, resp. rozvést. Přídomek hrabat ze Schweinfurtu nebyl tomuto rodu vlastní od jeho vzniku, jeho nejstarší doklady pocházejí až z posledních

desetiletí existence tohoto rodu, který vymřel v 50. letech 11. století (není bez zajímavosti, že jeho poslední žijící příslušnicí byla manželka přemyslovského knížete Břetislava I. Judita von Schweinfurt). Původně se totiž jádro majetků tohoto rodu nalézalo jižněji, především v Slovany osídlených župách Radenzgau a Norgau, přičemž hlavním rodovým sídlem byl zřejmě hrad Sulzbach^o (Hensch 2005, 244-269). Z hlediska sledované problematiky je však zásadní úvaha M. Mitterauera a dalších genealogů nejstarších severobavorských šlechtických rodin,¹¹⁷ podle které byli přímými předchůdci schweinfurtských hrabat Ernustovci, již zmiňovaný rod, jehož kořeny sahají do první poloviny 9. století, zřejmě rovněž držitelé Sulzbachu i Severní marky.

Výše uvedené tvrzení H. Loserta tak je možno projektovat nikoliv jen do 10., nýbrž již do první poloviny 9. století, kdy skutečně podle archeologických dokladů ke vzniku sledované sítě fortifikací nejspíše došlo. S osudy rodu spjatého se Sulzbašskou rezidencí je spojeno zřejmě i další trvání i ztráta významu sledovaných lokalit. K pádu někdejší moci schweinfurtských hrabat došlo v důsledku tzv. Schweinfurter Fehde (nejnověji *Schneider - Schneidmüller (Hrsg.) 2004*), která byla širší součástí dynamicky i dramaticky se vyvíjejících otonsko-piastovských vztahů na počátku 11. století. Vrcholem těchto událostí byla bitva u Creussenu (16,5 km západně od Rauher Kulmu) roku 1003, v níž se srazila vojska nedávno zvoleného krále a budoucího císaře Jindřich II. a vojska Schweinfurtských a tehdejšího vládce Prahy, Boleslava Chrabrého, definitivně zlomila moc tehdejších držitelů Nordgau.

S tím lze v politické rovině spojit opětovné nastartování procesu východní expanze říše a zániku federátního slovanského útvaru, což odpovídá výpovědi jak písemných, tak i hmotných pramenů. Regnitzský limit Hallstadt – (Bamberg) – Forchheim přestal plnit svou funkci někdy

¹¹⁷ Mitterauer 1963, 132-134. Další literaturu shrnuje Hensch 2005, 252.

před rokem 1007, kdy bylo císařem Jindřichem II. založeno bavorské biskupství, přičemž jádrem donace byly majetky konfiskované právě hrabatům ze Schweinfurtu. Tomu odpovídá i vznik nových otonských hradišť Lankendorf, Stadtsteinach a Neuohof východně od tohoto někdejšího karolinského limitu (*Abels 1986*), přičemž je signifikantní, že právě v této době mizí písemné zprávy o přítomnosti Slovanů v severovýchodním Bavorsku.¹¹⁸ Do časů počátku tohoto procesu je také kladeno vytyčení linie tzv. Otnantovy cesty (Creussen – Kemnath – Redwitz – Cheb, srov. *Neubauer – Thieser 2001; Manske 2008*), přičemž díky tzv. otnantovské donaci Jindřicha IV. z roku 1061 (*DD H IV*, č. 69, 89-90) je možno učinit si představu o postupu toho procesu po polovině 11. století. K završení východní expanze říše pak došlo na počátku 12. století připojením Chebu k državám Diepoldovců z Vohburgu, čímž se skončily dějiny raně středověkého Chebu, zřejmě poslední ze sledovaných lokalit, která si ještě udržela určitou formu autonomie.

4.3 Domažlicko a Further Senke v 8.-11. století

Zatímco horní Poohří 9. až 12. století představuje doklad dynamiky vývoje kontaktního regionu, druhý sledovaný mikroregion naopak poukazuje na stabilitu kulturní, politické a patrně i etnické hranice. Tato pozoruhodná kontinuita trvá na rozvodí Zubřiny a Kouby od poloviny 8. století až do dnešních dnů.

Oblast Domažlicka a Further Senke leží na rozhraní masivů Českého lesa a Šumavy a představuje přirozenou komunikační spojnici Čech a Bavorska. Nadmořská výška tu poměrně razantně klesá, výškový rozdíl oproti nedalekým šumavským vrcholům, které svou výškou přesahují hranici 1000 m. n. m., činí až 600 m. Zemská stezka se zdejší

¹¹⁸ Naposledy jsou zmiňováni v protokolu synody bavorské diecéze z roku 1059 – viz *MB*, 497.

relativně mírně zvlněným terénem ubírala ve třech hlavních větvích, které jsou podle důležitých průchozích bodů zpravidla označovány jako waldmüchenská (severní vedlejší větev), folmavská (jižní vedlejší větev) a všerubská trasa (hlavní větev). Diskusím věnovaným detailnímu terénnímu trasování těchto větví, stejně jako proměnám jejich významu v různých historických obdobích, byl dosavadním bádáním věnován velmi rozsáhlý prostor.¹¹⁹ Pro raně středověké období je třeba předpokládat dominanci především všerubské trasy, což však neznamená, že ostatní možné komunikační linie nemohly být a nebyly využívány. Cílem této stati však není rozmnožit o další příspěvek trvalou debatu o stezce spojující Řezno s Plzeňskem a dále se středními Čechami, pozornost bude věnována především způsobu sídelního ovládnutí strategického hraničního pásma v raném středověku (8. - 11. století).

Nemalé množství české i německé literatury věnované raně středověkému Domažlicku i Further Senke¹²⁰ by mohlo vzbuzovat dojem solidní probádanosti této problematiky, faktem ovšem zůstává, že ucelený pohled na tento dvojjediný mikroregion doposud chybí. Příčinu této skutečnosti odhalí zejména pohled do soupisů literatury českých i německých prací, kde až s udivující samozřejmostí zpravidla chybí odkazy na aktuální regionální studie a materiálové práce z druhé strany hranice. Komplementární součásti problematiky se tak českým i německým badatelům zpravidla rozostřují v mluvě a závěrech náhodně vybraných a často antikvovaných obecných prací. Charakteristickým příkladem – třebaže vysvětlitelným náhlou změnou společenskopolitické situace v roce 1989 – je studie manželů Baštových (*Bašta – Baštová 1990*), která odvážně

119 V současné době jsou vesměs přijímány závěry *I. Vávry (1973)*, jehož závěry revidují s přihlédnutím k archeologickým pramenům *P. Břicháček a M. Metlička (1999, 269-270)*. Aktuální přehled všech starších příspěvků k uvedené diskusi podává *E. Maur (2001, 6-10)*.

120 Z nejpodstatnějších titulů např. *Bašta - Baštová 1990; Břicháček - Metlička 1999; Dinklage 1937; Kunstmann 1994; Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984, 160-188; Turek 1967a*.

konstruuje etnickou jednotu raně středověkého osídlení Domažlicka a Horní Falce, přičemž ale zná pouze jedinou, navíc téměř čtyři desetiletí starou původní práci vzniklou v německém prostředí (*Stroh 1954*)!

Výsledkem těchto polovičitých pohledů jsou samozřejmě i velmi málo pravděpodobné interpretace a závěry. *P. Břicháček* a *M. Metlička* (1999, 270) tak dávají vznik nových opevněných center v regionu na počátku 10. století do souvislosti s ovládnutím Domažlicka Přemyslovci i přes to, že v tomto období není možno takto intenzivní vliv středočeských panovníků tak daleko na jihozápadě pokládat za pravděpodobný. Oproti tomu aktuální dobová hrozba pro středoevropský prostor vycházející z Podunají a doložená i v jižních Čechách (zánik opevněného dvorce u Němčtic, okr. Strakonice – *Michálek - Lutovský 2000*) – nájezdy Maďarů – není v této souvislosti vůbec brána v potaz, ačkoliv patron cca 25 km vzdáleného Chammünsterského kláštera,^D řezenský biskup, pokládal toto riziko za tak závažné, že mnišskou komunitu z prostoru Further Senke zcela a jak se ukázalo i trvale stáhl. Stejně tak *Heinrich Kunstmann* (1994) při svém úsilí doložit slovanskou přítomnost v prostoru Further Senke a Domažlicka již od 7./8. století přistoupil k mimořádně diskutabilnímu užití toponomastických pramenů, které verifikuje diskusí s prací obecného přehledového charakteru (*Losert 1993b*), ale pomíjí nejnovější soudobou literaturu české provenience (*Bašta – Baštová 1990*), která by shodou okolností jeho úvahám konvenovala nejen v interpretační rovině, ale především by jeho argumentaci podepřela i solidní hmotnou pramennou bází. Shrňeme-li tedy na tomto místě současný stav poznání, získáme následující rozpolcený a neuspokojivý obraz:

Domažlicko je chápáno buď v úzkém smyslu jako prostor mezi Všerubským průsmykem a vrcholněstředověkými Domažlicemi, nebo jako širší region zahrnující i Horšovotýnsko (*Břicháček – Metlička 1999, 270-271*). Počátek osídlení širšího Domažlicka kladou *J. a D. Baštovi* (1990,

16) do širokého intervalu, který zabírá takřka celé 8. století, přičemž osídlení se má koncentrovat do prostoru okolo fortifikované lokality Tasnovice – Štítary (srov. starší protichůdný pohled na chronologii center v regionu – *Turek 1967a*, 449) a výšinného sídliště ve Svržně, tj. na horním toku Radbuzy. Vznik tohoto osídlení je kladen především do souvislosti s exploatací zrojů barevných kovů v jižním výběžku Českého lesa. Tento pohled přebírá i mladší zpracování *P. Břicháčka a M. Metličky (1999, 270)* s tím, že časový údaj zužují na závěr 8. století. Do 9. století, spíše jeho první poloviny, kladou obě zpracování i počátky osídlení v povodí Zubřiny, tj. na samotném užším Domažlicku, přičemž jeho jediným bezpečným dokladem je keramika zjištěná na fortifikované poloze s pomístním názvem *Na Hradišti* na k. ú. Bořic (*Břicháček – Metlička 1999, 263-264, obr. 3, 5, 6*). Nepochybně nejslabší místo dosavadního pohledu na Horšovotýnsko a Domažlicko v raném středověku představuje výklad vývoje v 10. století. Již okolo jeho první třetiny by totiž mělo dojít k ovládnutí Horšovotýnska i Domažlicka Přemyslovci a nápadnému růstu hustoty osídlení. Pro tento proces by patrně bylo nejpříléhavější použít označení vnitřní kolonizace, její východiska tu z přemyslovské středočeské, jindy z východočeské slavníkovské domény na základě keramiky hledali manželé Baštovi, resp. *R. Turek (1967b)*. Zásadní problém této teorie však představuje skutečnost, že razantní nárůst osídlení v tomto období je konstruován vesměs projekcí výpovědi mladších pramenů již do tohoto období, a to jak hmotných, tak i písemných, především tzv. břevnovských falz.¹²¹ Objektivním faktem však zůstává, že v tomto období lze osídlení regionu sledovat jen archeologicky, a to opět pouze na horní Zubřině a horní Radbuze. Toto tvrzení platí do značné míry i pro období 11. věku, teprve od jeho pokročilé fáze je možno odůvodněně předpokládat počátek rozsáhlejšího pokrytí Domažlicka a Horšovotýnska sídelními aktivitami. Příčinu a počátek této dezinterpretace

121 K problematice z novějších prací např. *Pražák 1993*, klasickou prací je již studie *J. Šebánka a S. Duškové (1953)*.

dostupných pramenů je nutno hledat v představě R. Turka, který zřejmě správně ztotožnil smolovské hradiště s Tuhoští tzv. pražské listiny Jindřicha IV. z roku 1086,¹²² ale který neopodstatněně přiřkl této lokalitě správní funkce odpovídající centrům tzv. hradských správních okrsků. K tomuto výkladu se potom více či méně otevřeně hlásili i mladší autoři, kteří díky tomu projektovali na Domažlicko mnohem rozsáhlejší osídlení, než jaké je skutečně možno pro 10. a 11. století doložit.

Odlišná situace panuje v případě poznávání nejstarších středověkých dějin pahorkatiny Further Senke, která se táhne od Všerubského a Domažlického průsmyku jihozápadním směrem až k soutoku Kouby a Řezné v chamské kotlině. Tím, co zásadním způsobem ovlivňuje poznávací možnosti, je struktura pramenné základny. Ta obsahuje diplomatické i narativní prameny sahající až k polovině 8. století, které relativně soustavně a jasně líčí vývoj chamské kotliny jako nejprve bavorské vévodské a později říšské marky, jejíž úloha spočívala – vedle sotva zpochybnitelné misijní úlohy chammünsterského kláštera^D – především v „kontrolu vojenské a obchodní stezky do Čech“.¹²³ Díky tomu mohla vzniknout prakticky ještě před začátkem archeologického zkoumání regionu souhrnná studie K. Dinklageho (1937), která shrnula dosavadní roztříštěné závěry místní regionalistiky a v podstatě správně vyhodnotila celkovou situaci. I přes značné zatížení dobovou společenskou atmosférou, které je pro Dinklageho práce přelomu 30. a 40. let charakteristické, tak vznikl přesvědčivý náčrt svým rozsahem nevelké sídelní komory plnící

122 Turek 1967a. Na možnou totožnost smolovské fortifikace s Tuhoští však upozornil již Strér 1886.

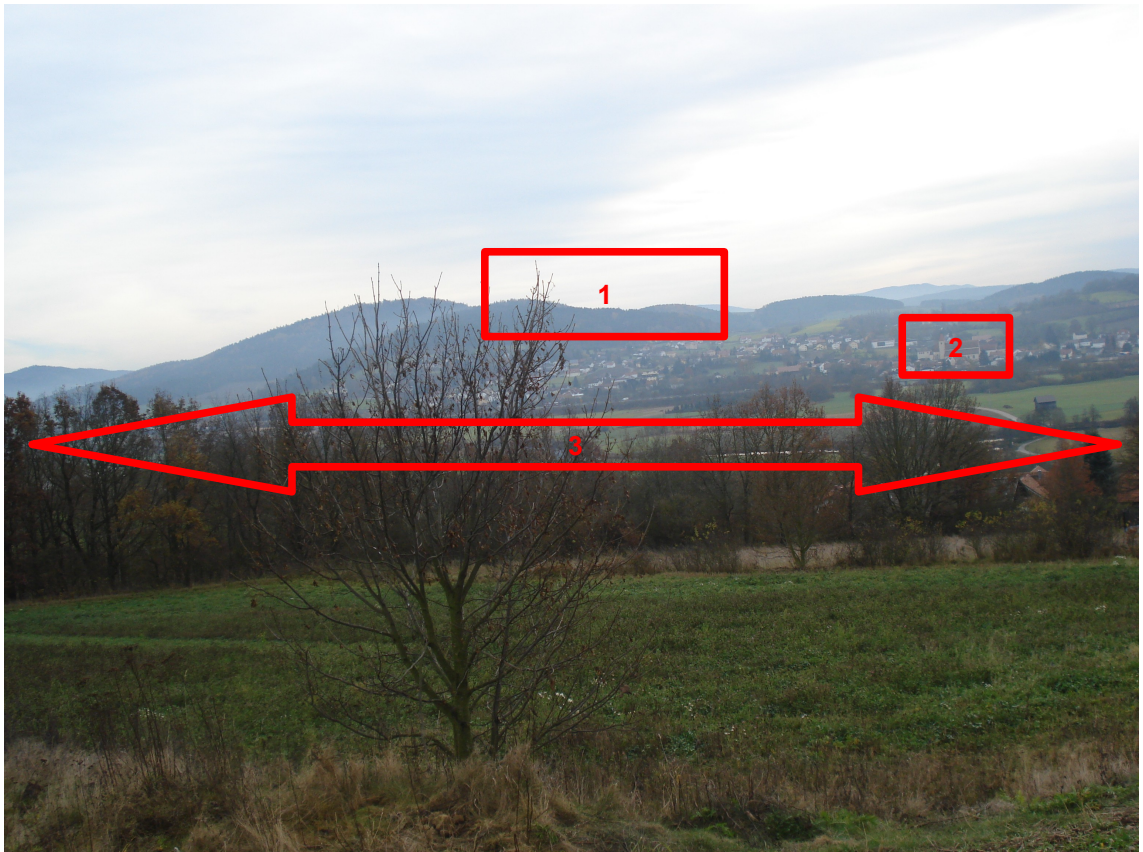
123 Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984, 163. V úvahu samozřejmě padají i další funkce, zmínku si v této souvislosti samozřejmě zasluhuje existence mincovny na ústřední lokalitě Reichsburg,^M která bezpochyby zpracovávala stříbrnou rudu pocházející z nedalekého ložiska v údolí Řezné (Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984, Abb. 66). P. Břicháček a M. Metlička (1999, 270) kladou toto mincování v nitru hraničního hvozdu primárně do souvislosti s dálkovou komunikací („Bez využití jejích ražeb v dálkovém obchodu na řezenské cestě by její založení v řídce osídleném území s hlubokými hraničními lesy v oolí nemělo smysl.“), tento pohled je však třeba odmítnout.

úlohu hraničního opěrného bodu i křižovatky obchodních cest od druhé poloviny 8. až do druhé poloviny 11. století, kdy osídlení předhůří Šumavy a Českého lesa začalo nabývat novou kvalitu i význam v důsledku intenzivní kolonizační činnosti říšské a později diepoldovské ministeriality, jejíž přítomnost v krajině dodnes připomínají četné relikty jejích sídel (shrnuje *Ernst 2003*). Tento obraz vývoje v regionu je dodnes v zásadě přijímán (*Kunstmann 1994, Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984*), o jeho doplnění a precizování se zasloužil především archeologický výzkum, který v regionu probíhá od sklonku 30. let (srov. příslušné pasáže věnované klíčovým lokalitám Chamské kotliny v glosáři této práce). Intenzita archeologického poznání zejména venkovského osídlení však není v oblasti Further Senke s oblastí Domažlicka (především díky úsilí P. Břicháčka a M. Metličky) srovnatelná.

Úkolem následujících řádků tak bude pokus o propojení poznatků z obou těchto historicky úzce svázaných mikroregionů, které v obou případech stojí na odlišně strukturované pramenné bázi. Je sice zřejmé, že výsledky podobné induktivní úvahy budou mít pouze hypotetický charakter, přesto je však bude možno pokládat za pravděpodobnější než závěry vzešlé z izolovaných pohledů na raně středověký vývoj na obou koncích průlomu Kouby pohraničním horským masivem. Pozornost bude věnována především otázce datace tohoto pohraničního komplexu, jeho historické interpretaci, etnicitě tohoto osídlení a počátkům jeho kolonizační transformace.

Osídlení na obou stranách dunajsko-labského rozvodí je možno bezpečně doložit již v polovině 8. století, kdy začala první fáze sídelního užívání této oblasti, která skončila někdy v pokročilém 10. století. Na bavorské straně vznikl poboční klášter řezenského sv. Emerama v dnešním Chammünsteru,^D v jehož zázemí se usídlila komunita s jasnými kontakty na v etnickém smyslu bavorské, tj. raně německé distribuční okruhy, což

dokládá inventář nekropolí Cham – Altenmark^C a Niederrunding-Satzdorf,^K z nichž prvou je možno datovat ještě do 8., druhou pak spíše do 9. století. Všechny tyto lokality se nalézají v říční nivě při soutoku Kouby a Řezné, na nejnižším bodě údolí Further Senke, které se zde rozevívá k jihu; jedná se tedy ze sídelního hlediska o nejvýhodnější partii mikroregionu. Cca 1 km severozápadně a 2 km jihovýchodně od této drobné sídelní aglomerace se nacházejí dvě přirozené strategické polohy, jejichž trvalé osídlení v období počátků chamské marky není sice doloženo, což ovšem nijak nesnižuje jejich potenciální obranný význam. Jedná se o východní výběžek návrší *Galgenberg*, označovaný pomístním názvem *Schwedenschanze*, na severovýchodním okraji zástavby města Chamu, kde později vznikl archeologicky i písemně dobře doložený říšský vojenský opěrný bod Reichsburg,^M resp. o lokalitu Lamberg, která byla několikanásobně a velmi mohutně fortifikována v různých pravěkých periodách (dostupné vědomosti shrnuje *Ernst 2003*, 113-117). Vznikla tak skutečně bezpečná hraniční uzávěra, kdy obránci říšské hranice mohli za všech okolností využívat výhod dobře hájitelné polohy ve svém týlu, z níž měli vidovou kontrolu nejen nad jediným ohroženým přístupem k aglomeraci na soutoku Kouby a Řezné, ale i nad strategickým návrším na opačné straně sídelní buňky, jak ilustruje obr. 4:

Obrázek 4: Pohled z plochy hradiště Reichsburg přes oblast soutoku Kouby a Řezné směrem k východu. 1 – pravěká a snad i raně středověká opevněná lokalita Lamberg; 2 – dnešní farní kostel v obci Chammünster, na jehož místě se zřejmě nalézal areál raně středověkého kláštera; 3 – říční niva podél toku Kouby, resp. při jejím soutoku s Řeznou. Foto J. Hasil (listopad 2009).

Vznik podobných struktur lze přibližně ve stejném období sledovat i na české straně, kde se však lze opřít výhradně o archeologické svědectví. V období mezi druhou polovinou 8. a první polovinou 10. století zde vznikly – opět v říční nivě na místech budoucích měst – dvě sídelní aglomerace, které byly, stejně jako chamská marka, chráněny nedalekými strategickými výšinnými polohami, které v tomto případě byly navíc v uvedeném období i fortifikovány, popř. alespoň využívaly starší opevnění. Na horním toku Radbuzy, která udávala směr waldmüchenské větvi řezenské stezky, se osídlení koncentrovalo do prostoru pozdějšího Horšovského Týna,¹²⁴ další stopy osídlení v uvedeném období se vyskytují již jen v povodí Zubřiny, levobřežního přítoku Radbuzy, v místě pozdějších

¹²⁴ Srov. č. 1, 3 a 8 v katalogu lokalit P. Břicháčka a M. Metličky (1999).

Domažlic,¹²⁵ kam směřovaly tzv. domažlická a všerubská větve nejdůležitější česko-bavorské středověké komunikace. Horní tok Radbuzy již ve druhé polovině 8. století kontrovala výšinná osada v areálu staršího hradiště na Černém vrchu na k. ú. Svržna (*Bašta – Baštová 1990*, 7-8). Na dalším ostrohu, který se od Svržna nalézá cca 4 km po proudu Radbuzy, vznikla v průběhu 9. století nejrozsáhlejší raně středověká fortifikovaná lokalita v západních Čechách, hradiště na k. ú. Tasnovic a Štítar (*Bašta – Baštová 1990*, 10-13). Prostor rodící se domažlické aglomerace byl chráněn již od koncem 8. století nevelkou, teprve nedávno zjištěnou fortifikací na k. ú. Bořic (*Břicháček – Metlička 1999*, 263-264, obr. 3, 5, 6), jejíž funkci v závěru popisovaného období převzalo hradiště Smolov.^N Situaci vývoje po polovině 8. až v pokročilém 10. století na území někdejšího okresu Domažlice přibližuje obr. č. 5.

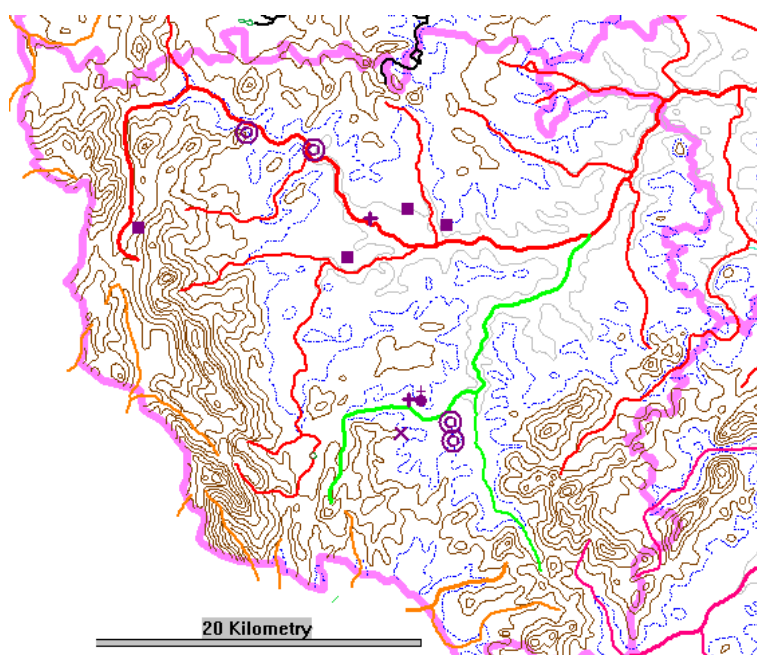
Rovněž v následujícím období (rámcově druhá polovina 10. a 11. století) lze pozorovat na české i bavorské straně hranice v mnohém shodný vývoj. V obou mikroregionech vznikaly nové ohrazené lokality s charakterem pohraničních pevností (Reichsburg,^M Smolov,^N Havlovice¹²⁶), rozšířeno zřejmě bylo i hradiště Tasnovice - Štítary, na místě raně středověkých sídelních aglomerací začaly vznikat osady městského typu (Domažlice a Horšovský Týn,¹²⁷ později i Cham¹²⁸). Venkovské osídlení se na české straně této pohraniční uávery soustředilo podle závěrů *P. Břicháčka* a *M. Metličky* (1999, obr. 1) do zázemí Domažlic na dolním toku Zubřiny a nevelké pánve v okolí Horšovského Týna (viz obr. 6).

125 Položky č. 16, 29, 33 a zřejmě i 19 v katalogu lokalit *P. Břicháčka* a *M. Metličky* (1999).

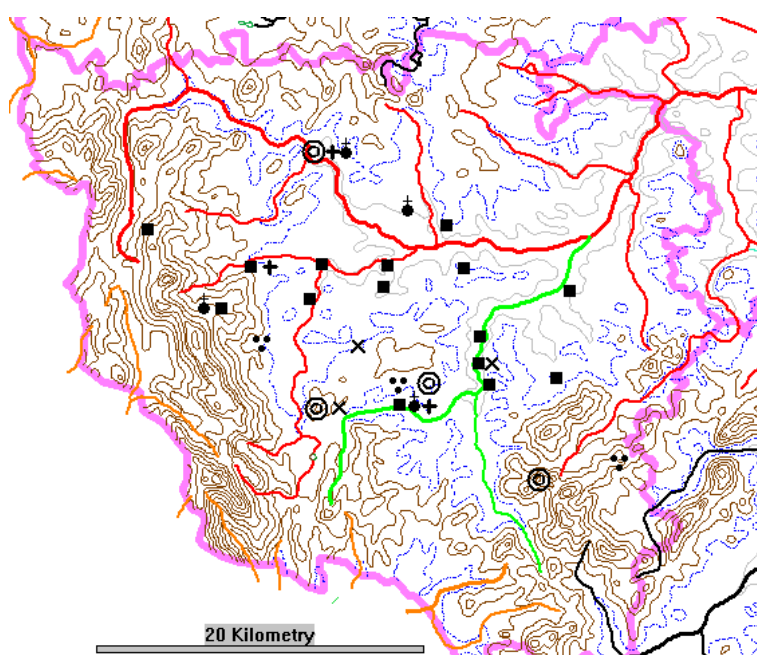
126 *Břicháček – Metlička 1999*, 265 – 266, obr. 4A, 9.

127 *Břicháček – Metlička 1999*, 24-25; *Bašta – Baštová 1990*, 13-14.

128 *Bosl 1965*, 116-117.

Obrázek 5: Domažlická a Horšovotýnská aglomerace cca v 8. - 10. století. ⊙ - fortifikace; ■ - nález sídlištního charakteru; + - pohřebiště; X – ojedinělý nález pravděpodobně z hrobového kontextu; ⊕ - sakrální stavba; modře hranice 500 m. n. m.; zeleně povodí Zubřiny; červeně povodí Radbuzy; oranžově povodí Kouby. Podle *Břicháček – Metlička 1999*, upraveno podle *Bašta – Baštová 1990* a *Schejbalová 2009*.

Obrázek 6: Domažlická a Horšovotýnská aglomerace cca v 11. - 12. století. ⊙ - fortifikace; ■ - nález sídlištního charakteru; + - pohřebiště; X – ojedinělý nález pravděpodobně z hrobového kontextu; ⊕ - sakrální stavba; modře hranice 500 m. n. m.; zeleně povodí Zubřiny; červeně povodí Radbuzy; oranžově povodí Kouby. Podle *Břicháček – Metlička 1999*, upraveno podle *Bašta – Baštová 1990* a *Schejbalová 2009*.

Venkovskému osídlení v okolí soutoku Řezné a Kouby nebyla doposud věnována žádná terénní aktivita, o vzestupu sídelních aktivit v regionu tak svědčí pouze vznik celé řady sídel drobné šlechty a ministeriálů, jejichž přehled podává *B. Ernst* (2003, Bd. II); počátek tohoto procesu lze datovat snad již do přelomu 11. a 12. století.

O událostech a poměrech na česko-bavorské hranici v prostoru Všerubské vrchoviny a Further Senke v závěru 10. a v 11. století uchovaly relativně plastické svědectví písemné prameny, a to jak diplomatické, tak především narativní povahy, které na rozdíl od oblasti pod jižními svahy Smrčin názorně osvětlují i státní příslušnost obou příhraničních mikroregionů. Prvním z těchto pramenů je listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 (*CDB I*, č. 86, 92-95; *DD H IV*, 515-518, č. 390; další verze *FRB II*, 115-117), kterou byly stanoveny hranice pražské diecéze. Jedná se v mnoha ohledech o jednu z nejvíce diskutovaných písemností nejstarších českých dějin,¹²⁹ z hlediska této práce je nejdůležitější ta její pasáž, podle níž „*Hranice pak její* [pražské diecéze – pozn. JH] *na západ tyto jsau: Tuhošť, která dosahuje k rozhraní řeky Kauby*“ (čtení W. W. Tomka podle Kosmovy kroniky, *FRB II*, 116). Budeme-li vnímat málo určitý výklad *rozhraní* v dalším možném smyslu latinského medium, tj. střed, získáme tím česko-bavorskou církevní a zřejmě i politickou hranici v polovině délky toku Kouby. Ztotožníme-li spolu s *L. Strérem* (1886) a *R. Turkem* (1967a) hradiště Smolov s Tuhoští (s výhradou, že se toto označení stejně dobře mohlo vztahovat k celé domažlické sídelní aglomeraci včetně této její citadely), získáme dvě co do rozlohy, vnějškové podoby i základních nároků na terénní konfiguraci prakticky shodné hraniční marky, chamskou (Reichsburg – Chammünster – Lamberg) a domažlickou (Havlovice – domažlická aglomerace – Smolov), přičemž pomyslnou osu souměrnosti je

129 Z celé řady příspěvků je nutno jmenovat především studie *B. Krzemiňské* a *D. Třeštíka* (1960) a *R. Turka* (1975). V přímé souvislosti se sledovanou problematikou se otázky právního aktu z dubna 1086 naposledy dotkl *H. Kunstmann* (1994, 45-47).

možno položit právě zhruba do poloviny délky toku Kouby.

Díky tomu je možno vyjádřit se na základě archeologických pramenů i k rozsáhlé diskusi, zda právní akt z 29. dubna 1086 zachycuje situaci k platnou již v době založení pražského biskupství, nebo zda se v jeho textu odráží až pozdější proměny hranice či stav dohodnutý až na mohučském sněmu právě roku 1086. Vezmeme-li v úvahu spodní datování jednotlivých komponent zmiňované hraniční uzávěry, lze dojít ke zjištění, že všechny její podstatné součásti v 70. letech 10. století zřejmě již existovaly, takže je-li výše uvedený výklad hranice *ad medium fluminis Chub* správný, může se tento popis skutečně vztahovat k údajné nedochované listině císaře Oty I. kontrasigilované papežem Benediktem VI. z roku 973, která podle kosmovy kroniky (*FRB II*, 114-115) měla být do značné míry podkladem pro právní pořízení z dubna 1086.

Význam systému vojenské ochrany koubské hranice již v polovině 70. let 10. století dokládá i nejstarší z příslušných narativních pramenů, jímž je kronika Dětmara Merseburského. Ten zachytil v rámci líčení válek mezi císařem Otou II. a bavorským vévodou Jindřichem II. Svárlivým osudy jednoho z mnoha raně středověkých vojenských tažení řezenskou ztezkou, konkrétně císařské trestné výpravy roku 976 proti Boleslavu II., který na svém dvoře bavorskému vévodovi poskytl azyl.¹³⁰ O tažení právě všerubskou vrchovinou není třeba pochybovat, protože poté, co přitáhli ke Starému Plzenci, „*koupající se Bavoři nepečovali nijak o svou bezpečnost*“¹³¹ a byli tito nazí (*nudos eosdem*) poraženi vojsky českého knížete a přinuceni k útěku zpět, přičemž útekem se spasil i sám císař, který nakonec šťastně dosáhl prvního bezpečného bodu na cestě zpět do Bavorska, „*svého hradu, který nazývají Cham*“.¹³²

130 *SRG IX*, 104; v principu shodné líčení podává corveyské přepracování téhož díla – *SRG IX*, 105.

131 Orig. „*Bawarii se lavantes nulla custodum securitate fruuntur*“, *SRG IX*, 104.

132 Orig. „*civitatem suam, quae Camma dicitur*“, *SRG IX*, 104; editor (s. 105, pozn. 7) ztotožňuje tuto lokalitu s dnešním městem Cham, které ale v této době ještě neexistovalo.

Další porážku bavorských vojsk tentokrát přímo na česko-bavorské hranici v oblasti Všerubské vrchoviny – Further Senke popsal s barvitostí hodnou středověkého literáta kronikář Kosmas (*FRB II*, 80-83), uměřeněji, byť v mnohém informačně hodnotněji o ní mluví i prameny říšské (tzv. větší anály altašské – *SRG XX*, 793-794). Jednalo se o součást konfliktu Jindřicha III. s Břetislavem I., který vypukl v důsledku českého vpádu do Polska a z kanonického hlediska velmi nestandardní translaci ostatků sv. Vojtěcha (zevrubně tuto problematiku rozebírá *B. Krzemińska 1979*). V polovině srpna roku 1040 se shromáždila bavorská vojska vedená samotným Jindřichem III. v Chamské kotlině a za účasti čelných jihoněmeckých šlechticů (nechyběl mezi nimi ani Břetislavův švagr Otto von Schweinfurt) vyrazila sníženinou Further Senke k severovýchodu. Tam narazila na česká opevnění,¹³³ která se pro výkvět říšské šlechty stala nepřekonatelnými a mnohdy i osudnými. Jindřich III. potom sám „*wskočiw na hřbet oře, přihnul se ke hřtíwě, a wrazil ostruhy do boků čtvernožce [...]. A kdyby ho byl neměl hbitého, tu hodinu byl by sestoupil w krajínu podzemskau bez prodlení císař Římský.*“¹³⁴ Lze se důvodně domnívat, že cílem císařova útěku z bojiště byl – podobně jako před 64 lety – opět Reichsburg v chamské marce. O tom, že stejné postavení jako Cham na straně říšské měly i Domažlice na straně české, svědčí tzv. letopis Jarlochův: když roku 1175 Soběslav II. vypravil pod velením svého bratra Oldřicha pomocné sbory císaři Friedrichu I. Barbarossovi, doprovázel je kníže právě do Domažlic (nyní se ozývá název někdejší tuhošťské marky již ve formě *Domaslich*), které nepochybně – podobně jako říšští vládci chamskou marku – pokládal za poslední výspu své svrchovanosti (*FRB II*,

Ota II. se tak mohl skrýt buď v osadě na místě někdejšího kláštera v Chammünsteru, s větší pravděpodobností však přímo na hradě Reichsburg.

133 Z dikce pramenů není zcela jisté, zda se jednalo o polní opevnění, stabilní fortifikaci či např. o využití starší, již zaniklé opevněné polohy. Tradiční lokalizace této tzv. bitvy u Brůdku se – jak poukázal *E. Maur (2001, 16-18)* – nezakládá na pevném pramenném základě.

134 Překlad W. W. Tomka z Kosmovy kroniky - *FRB II*, 83.

4.4 Závěr

Obě výše provedené sondy do regionů, kde se již od 8./9. století nacházelo raně středověké osídlení vázané na dálkové stezky, a které jsou dnes rozděleny státní hranicí, ukázaly dva naprosto odlišné obrazy. V případě Domažlicka – Further Senke, resp. tuhošťské a chamské marky, je skutečně možno hovořit o regionu hraničním, a to jak ve smyslu vojenském, tak i právním a etnickém, a to s více než tisíciletou tradicí. Zároveň je třeba vnímat tuto oblast jako bod nejintenzivnějších česko-bavorských styků v nejširším slova smyslu (kulturním, duchovním, obchodním, politickém), přestože narativní prameny i povaha klíčových archeologických lokalit paradoxně zdůrazňují spíše konfrontace obou zde sousedících státních celků – i to však podtrhuje hodnotu, kterou obě strany této oblasti kvůli její komunikační úloze přiznávaly.

Chebsko a Flednitz byly oproti tomu součástí širšího kontaktního regionu, na který si v období raného středověku nečinil přímý nárok žádný ze sousedních státních útvarů – a se změnou těchto poměrů (postupem moci českého panovníka do oblasti Sedlecka a připojením Chebska k říši, resp. vznikem vrcholně středověké hranice mezi Chebskem a Loketskem) pak jedinečnost této oblasti zanikla. V 9. a 10. století však v obou těchto sídelních komorách probíhala natolik živá kulturní výměna, že je možno hovořit o vzniku imanentního hmotného projevu, který tuto oblast charakterizuje (blížeji *Hasil 2008a*, 89-94). Úzkou provázanost této oblasti – třebaže negativně – dokládá i její relativně pozdní vstup do souvislejšího světla písemných pramenů (rámcově začátkem 12. století). O tuto skutečnost lze opřít i tvrzení o značné autonomii pod zřejmou politicko-vojenskou supervizí markrabat z Nordgau (Ernustovců, Schweinfurtských

hrabat, hrobat ze Sulzbachu, Diepoldovců z Vohburgu); dějiny i državy těchto rodů jsou pro jiná území písemně doloženy dlouho před kritickým datem zániku federátního postavení tohoto kontaktního území, tj. před přelomem 11. a 12. století.

Poznatky získané komparací obou těchto velmi odlišných regionů na bavorsko-české raně středověké hranici je však možno využít i pro pochopení povahy kulturní výměny mezi oblastí Čech a Bavorskem, resp. říší obecně. Již závěry 3. kapitoly poukázaly na možný význam kontaktního území v prostoru horních toků Mohanu, Náby a Ohře pro šíření a vnitřní transformaci významného raně středověkého kulturního fenoménu, který spojuje Čechy a severovýchodní Bavorsko, esovité záušnice. Podobným mechanismem postupné difusní akulturace se však mohly šířit i takové kulturní jevy, které jsou vesměs vnímány jako doména politicky plánovitě jednajících elit nejvyššího významu, jejichž stopy však právě v oblasti Chebska a Flednitz naprosto absentují. Přehlédneme-li dnes známé doklady nejstarší sakrální architektury ve všech čtyřech srovnávaných mikroregionech, získáme následující chronologické schéma: nejstarší svatostánek je nutno předpokládat v souvislosti s klášterem-celou v Chammünsteru,^D tam však zřejmě přestal fungovat na počátku 10. století. Druhý nejstarší kostel se zřejmě rovněž nalézal v oblasti chamské marky, a to na hradě Reichsburg^M – vzniknout mohl někdy ve třetí čtvrtině 10. století. Další svatostánky pak vznikaly nejpozději na přelomu 10. a 11. století v kontextu fortifikovaných center v chebské a flednitzské sídelní komoře (Chebský hrad^E a Barbaraberg^B), což samo o sobě naznačuje pozoruhodnou synkrezi českých (kostely v kontextu sídel elit) a severobavorských (tradice svatyní zakládaných za účelem misie širších vrstev obyvatelstva) poměrů. Problematická je potom datace nejstarší sakrální stavby na Domažlicku. Kostel sv. Jakuba většího, jehož základy prozkoumal roku 1993 *P. Břicháček* (1997, 49, č. 259); má být datován

podstatně mladším falzem¹³⁵ sice před rok 1037, nejstarší bezpečné archeologické datum *ante quem* (řezenský biskupský denár v jednom z hrobů odkrytých uvnitř půdorysu stavby – *Břicháček - Metlička 1999*, 260) však náleží až první třetině 12. století. Patrocinium kostela nenáleží mezi příliš častá a samo zasvěcení sv. Jakubu většímu, patronu poutníků, by mohlo být důkazem zřízení tohoto kostela nikoliv knížetem či jeho úřednickou nobilitou, ale možná misijními kněžími. Kulturní difuze mezi širšími vrstvami se tak ukazuje jako minimálně stejně efektivní, když ne účinnější hybatel christianizace (a obecně vzato akulturace z bavorského prostředí), která je pokládána (charakteristicky *D. Třeštík 1997*, 297-311) za typický rys budování českého státu ústřední mocí.

135 *CDB I*, 52-53, č. 52. K problematice tzv. ostrovských falz viz klasickou práci *V. Hrubého (1936)*.

5. Vévoda Ernstus – kníže Čechů a první mezi přáteli krále?

Zápis fuldských análů k roku 849 uvádí v originálním latinském znění¹³⁶ toto: „*Boemani more solito fidem mentientes contra Francos rebellare moliuntur. Ad quorum perfidos motus comprimendos Ernstus, dux partium illarum et inter amicos regis primus, comitesque non pauci atque abbates cum exercitu copioso mittuntur. Barbari vero pro pace et securitate sua obsides se daturos et imperata facturos per legatos ad Thaculfum directos promittunt, cui prae ceteris credebant quasi scienti leges et consuetudines Sclavicae gentis; erat quippe dux Sorabici limitis, sed in illa expeditione iam tunc graviter vulneratus. Nam pridie, cum exercitus vallum hostium vi magna inrumperet et resistentibus adversariis ex utraque parte multi sine discretionem sauciarentur, ipse in sinistro genu sagitta percussus est; cum legatis vero, qui ad eum missi fuerant, quo minus ab eis debilitas eius deprehenderetur, equo sedens simulata sanitate locutus est. Cumque quibusdam ex primatibus per missos suos legatorum verba nuntiasset, indignati sunt aliqui eorum adversus eum, quasi ceteris praeferri cupiens summam rerum gerendarum in se vellet inclinare; et citato impetu inconsultis ceteris bellum hostibus paci studentibus intulerunt statimque experti perti sunt, quid sine timore Dei propria discordium possit virtus et audacia. Hostes enim superiores effecti caedendo persecuti sunt eos usque in castra occisorumque spolia in conspectu eorum secure detrahentes tantis eos terroribus affecerunt, ut evadendi spe penitus privarentur. Unde coacti obsides dabant eis, a quibus suscipere dedignati sunt, ut inlaesi ab hostibus et via tantum publica pergentes in patriam reverti potuissent.“ (SRG VII, 38-39). Celou relaci, jejíž záminku analista Ruodolf shrnuje stejně obligátními jako prázdnyými slovy o proradnosti rebelujících Čechů, lze pokládat za jednu z epizod*

¹³⁶ V jádru korektní překlad relace uvádí Z. Měřinský (2006, 241-242), diskuze o možných výkladech konkrétních obrátů, v nichž se autor této práce se Z. Měřinským rozchází, je součástí dalšího textu.

česko-franských válek okolo poloviny 9. století, kdy zřejmě došlo k prvnímu pokusu o revizi poplatnosti vzniklé někdy v letech 806 – 807. Vedle tohoto rozměru událostních dějin však zpráva v sobě nese několik důležitých informací k podobě česko-bavorských kontaktů v 9. století i k osobě čelného franského šlechtice, který měl k Slovanům v Čechách i severovýchodním Bavorsku nepochybně velmi úzký vztah.

Životem vévody Ernusta se v rámci genealogických studií k šlechtě franského jihovýchodu zabývalo již několik autorů (např. *Mitterauer 1963*, 132-138; *Tyroller 1955*, 148-153), neznámý není – díky výše citované i dalším zmínkám vztahujícím se k Čechám v říšských narativních i diplomatických pramenech – ani českým historikům. Nejnovější, stejně zevrubný jako objevný, příspěvek k problematice osobnosti zakladatele rodu Ernestovců (*Ernustinger*) a jeho pozdějšího rozrodu představují historizující pasáže monografie věnované výzkumu hradu Sulzbach^o (*Hensch 2005*). Poznání Ernestova postavení se tak optikou obou badatelských center rozpadá do dvou srovin, čímž bohužel zaniká význam pozoruhodného, prameny mimořádně bohatě dokumentovaného životního příběhu franského šlechtice, vojevůdce, politika a úředníka. Pro badatele v německém prostředí je zásadní především jeho postavení v rámci genealogie několika vrcholných šlechtických rodů v bavorsko-podunajské oblasti (především hrabat ze Schweinfurtu a Sulzbachu, zprostředkovaně tedy i Luitpoldovců) a také účast na vzpouře jeho zetě Karlomanna, který byl manželem Ernestovy dcery neznámého jména, proti Ludvíku Němci na přelomu 50. a 60. let 9. století. Čeští badatelé oproti tomu nejrůzněji spekuluji o Ernestovu vztahu k českým otázkám v kontextu česko-franských bojů poloviny 9. století, přičemž samozřejmě reflektují jeho nepochybně špičkové postavení. Oříšek představuje již pro několikátou generaci českých historiků poněkud nejasná Ernestova titulatura uváděná právě v relaci k roku 849:

V. Novotný (1912, 296) zřejmě (aniž by na to upozornil v poznámkovém aparátu) spatřoval ve slově *partiae* koruptelu či chybné čtení slova *marchiae*, a tak podle něho stál v čele franského vojska „*Ernst, správce marky české, nejbližší přítel králům a* [zde se V. Novotný již nechal unést za hranici výpovědi pramene – pozn. JH] *nejvlivnější osoba na dvoře Ludvíkově*“. Notně tak přispěl k rozšíření nepodložené úvahy o České marce, fiktivnímu historickému území, o kterém však bylo ochotno nechtěně fabulovat i několik dalších čelných osobností české medievistiky, např. J. Sláma (1973, 4) či Z. Měřínský (2006, 241-243). D. Třeštík (1997, 94) problém obchází užitím titulu hrabě bez dalších přívlastků, zdrženlivě o události píše i R. Turek (1982, 52), jenž hovoří pouze o řadě „*čelných franských osobností*“. Pochopit smysl této formulace se tak snažili především ti badatelé, kteří zvažovali existenci *Beheimare* mimo prostor vlastních Čech (charakteristicky Nový 1968, 195-199), s ohledem na chybnost již této vstupní úvahy však pohopitelné nemohli uspět. Úkolem následujících řádek tak bude pokus o potvrzení hypotézy, že obrat *fuldských análů (dux partium illarum [Boemanorum])* k roku 849 skutečně hovoří o muži, který byl zároveň čelným představitelem franské nobility na jihovýchodě říše i nositelem titulu *kníže Čechů*. Součástí argumentace také musí být snaha o výklad obsahu tohoto titulu v daném kontextu.

Z gramatického hlediska žádný jiný výklad není možný; pramen samotný je potom v zásadě důvěryhodný i kompetentní, formulace nečiní dojem porušenosti. Těžiště úvah tak bude ležet v prověřování historické reálnosti této možnosti a hledání myslitelného historického kontextu a paralel.

Vévoda Ernestus se zřejmě narodil někdy okolo roku 800. Svou dvorskou kariéru zahájil před rokem 829, kdy je doložen jako intervenient listiny Ludvíka Němce pro klášter Mondsee (*DD KAR I, 1, č. 1*).¹³⁷ Jeho

¹³⁷ Jedná se vůbec o nejstarší dochovanou písemnost Ludvíka Němce, která posloužila jako inspirační zdroj další domnělé Ludvíkovy listiny, která je rovněž datována rokem 829 a

vazby k pozdějšímu východofranskému panovníkovi byly tedy velmi úzké od samotného počátku a pokračovaly i ve 30. a 40. letech 9. století, jeho vrcholné postavení se odráží i ve svědečných řadách právních pořízení z tomto období.¹³⁸ S Karlovci byly velmi úzce spjaty i osudy Ernestových potomků, již výše bylo konstatováno, že přátelství Ludvíka a Ernusta zpečetil (zřejmě někdy okolo poloviny 10. století) sňatek mezi Ernestovou dcerou a Ludvíkovým synem a nástupcem Karlomannem. Závažnými úkoly potom pověřoval Ludvík i Karlomann Ernestova stejnojmenného syna, který byl zřejmě již v poměrně mladém věku¹³⁹ postaven do čela posledního z tažení česko-franských válek v 50. letech 9. století, a který je roku 877 (*DD KAR I*, 287-288, č. 3) doložen jako králův zmocněnec v majetkových záležitostech.

O tom, kdy Ernestus nastoupil do čela správy severní bavorské župy, tj. území obývaného především slovanskou populací, se lze jen dohadovat. Názor *M. Mitterauera* (1963, 132), že k tomu došlo již ve 20. letech 9. století, je nutno pokládat za pouhý dohad postavený na skutečnosti, že Ernestův poslední doložený předchůdce v úřadě Audulf zemřel nejpozději v průběhu roku 819 (*Reindel 1965*, 243). Budeme-li se snažit po Mitterauerově vzoru zaplnit hiát mezi Audulfem a Ernestem raným Ernestovým nástupem do úřadu, získáme nepravděpodobný obraz mladíka, který sotva dovršil dvacátý rok věku, střídajícího v úřadě bavorského prefekta, tj. nejvyšší funkci říšského jihovýchodu, zkušeného veterána franské správy (podle původních *diedenhofenských* ustanovení mu podléhaly mj. tři z kontrolních bodů *limitu sorabico* – *CRF I*, 124; viz též *Hübener 1989*, Abb. 1) a jednoho z vůdců českého tažení roku 805. Do

rovněž zní ve prospěch kláštera Mondsee. I v této listině (*DD KAR I*, 243-244, č. 172) vystupuje Ernestus v roli intervenienta, jedná se však o fálzum z přelomu 11. a 12. století.

138 Ve svědečných řadách právních aktů z let 837 (*THR*, 36, č. 29,) a 847 (*DD KAR I*, 62, č. 46) vystupuje přímo na prvním místě, resp. po duchovních osobách a Ludvíkových synech.

139 Ernesta staršího zachycují prameny v čele bavorského vojska teprve roku 849 (*SRG VII*, 38-39) ve věku okolo padesáti let, jeho syn stál v čele neméně závažné výpravy proti hradu tyrana Slavitaha již roku 857 (*SRG VII*, 47).

kontaktu s problematikou slovansko-franských vztahů se Ernestus dostal prokazatelně až v závěru roku 847, kdy svědčí v listině Ludvíka Němce, kterou Pribina obdržel do svobodného držení (orig. *proprium totum*) svá dosavadní beneficia (*DD KAR I*, 62, č. 46). Pro relativně pozdní Ernestův nástup do úřadů v Bavorsku svědčí i skutečnost, že ve 30. a 40. letech vystupuje – např. ve srovnání s českému bádání dobře známým správcem východní marky Radbodem – v pramenech velmi sporadicky. K Ernestovu nástupu v severobavorském slovanském federátním území je možno vztáhnout i dataci druhé, „ernustovské“ sídelní fáze sulzbašského hradu, kterou výkopce klade do poloviny 9. století.^o Jisté tedy je, že na vrcholu své moci a vlivu se Ernestus bezpečně nacházel až na konci 40. let 9. století.

Vrcholné období Ernestovy kariéry trvalo 12 let, od roku 849 do roku 861. Jeho hlavním spolupracovníkem a zřejmě i osobním rivalem byl v tomto období vévoda Thakulf (+874), muž, jehož lze nejspíše charakterizovat jako správce a vojenského velitele *limitu sorabici*.¹⁴⁰ Tradičně je však v literatuře zakotvena představa, že termín *limes sorabicus* v tomto kontextu označuje hranici mezi polabskými srby a oblastí Durynska, zatímco Ernestův titul „*dux Boemanorum*“ se měl vázat na domnělé *Beheimare* v regnitzsko-nábské oblasti.¹⁴¹ V každém případě je však nutno konstatovat velmi úzkou spolupráci obou těchto franských exponentů v česko-franských válkách let 846 - 857.¹⁴²

V relacích o bojích roku 846, které přinášejí Xantenské (*SRG XII*, 15-16), Bertinské (*SRG I*, 442) a Fuldské anály (*SRG VII*, 36), jméno

140 „*Thaculfum [...] erat quippe dux Sorabici limitis*“ (*SRG VII*, 38).

141 Tato úvaha je sice zřejmě v jádru správná a dosavadní znalosti o državách obou velmožů ji v principu podporují (Ernestus zřejmě držel rezidenci Sulzbach,^o jediný doložený Thakulfův majetek se nalézal při severozápadní hranici Vogtlandu - *CDB I*, 335, č. 367), neplatí však všeobecně, neboť Ernestus prokazatelně držel i statky na území bavorské Východní marky (*THR*, 55, č. 52).

142 Zřejmě nepřehlednějším způsobem shrnuje jejich průběh *R. Turek* (1982, 51-52), přičemž nejlépe bylo zpracováno jejich poslední tažení roku 857, a sice *J. Slámou* (1973). Nejnovější podání z pera *Z. Měřínského* (2006, 240-243, 247-252) poněkud stírá vzájemnou historickou provázanost těchto česko-franských válečných konfrontací.

Ernusta a ani Thaculfa nezaznívá. Tento fakt lze vysvětlit skutečností, že franský panovník toho roku táhl především na Moravu (aby zde upravil mocenské poměry instalací Rostislava) a přes Čechy se pouze vracel, třebaže při tomto návratu musel bojovat, a to těžce a se ztrátami. Výprava se tedy netýkala primárně Severní, nýbrž Východní marky, Thakulf a Ernestus se jí tedy zřejmě vůbec nemuseli účastnit.

Zda některý z těchto úředníků vytáhl do pole proti Čechům následujícího roku (847), zůstává zřejmě neřešitelným problémem. Nejlépe informovaný pramen, Ruodolfova pasáž fuldských análů, o bojích v česko-bavorském prostoru mlčí, stejně jako anály xantenské. Pouze první pokračování bertinských análů (*SRG I*, 443) hovoří o tom, že Ludvík v bojích se Slovy dobyl to, co ztratil minulého roku. Samotná zpráva, zařazená na samotný konec zápisu k příslušnému roku, působí dosti povrchním dojmem. Není z ní vůbec jasné, zda těmito Slovy jsou míněni Češi nebo Moravané, případně dokonce jiní Slované.¹⁴³ Pakliže by se však o oblast Čech skutečně jednalo, je účast Ernusta i Thaculfa na tomto tažení pravděpodobná, protože oba jsou k 12. říjnu 847 doloženi při Ludvíkově dvoru v Řezně (*DD KAR I*, 62, č. 46).

V polovině srpna roku 848 naopak proběhla česká protiofenzíva proti „*Ludvíkovu království*“,¹⁴⁴ jímž lze v tomto případě rozumět nepochybně Bavorsko. Jména úspěšných obránců prameny nechovaly, účast Ernusta i Thaculfa však lze v tomto případě předpokládat, neboť boje se týkaly jim bezprostředně svěřených území.

Boje roku 849, které snad měly být spektakulární¹⁴⁵ odvetou za

143 Jistota řady českých badatelů (např. *Novotný 1912*, 295; *Turek 1982*, 51-52) se opírá pouze o celkový historický kontext, tj. o obtíže (nikoliv porážku) Ludvíkova vojska v Čechách předcházejícího roku.

144 Orig. „*regnum Hludowici*“ (*SRG I*, 443). Bertinské anály však Čechy ani v tomto případě konkrétně nezmiňují, hovoří obecně o Slovanech; Čechy výslovně jmenuje pouze druhá z dochovaných relací, Ruodolfova (*SRG VII*, 37).

145 Ludvík Němec se zřejmě mýlil výpravy osobně zúčastnit, zabránila mu v tom ale nemoc – *SRG I*, 444; *SRG XII*, 16.

výpad loňského roku, skončily – jak již bylo uvedeno výše – díky nejednotě franského velení vážnou porážkou franských vojsk. Jako velitel výpravy je tak jmenován Ernestus, na bojišti je doložen – a dokonce raněn – i Thakulf. První kampaň válek tedy skončila zřejmým vítězstvím Čechů. Druhá část konfliktu se rozhořela roku 855. Toho roku bavorská vojska pod Ernestovým vedením provedla zřejmě diverzní útok proti Čechům, zatímco Ludvíkovy síly se toho roku angažovaly – neúspěšně – na Moravě. Žádný z narativních pramenů tomuto tažení prostor nevěnoval, událost tak dokládá pouze soudní náleze ve sporu mezi freisingským a tridentským biskupem (*DD KAR I*, 101-102, č. 72), ve kterém Ernestus vystupoval jako Ludvíkův zmocněnec. Podle tohoto pramene měl Ernestus jako „*ductor*“ vést výpravu do Čech a vrátit se z ní ke králi „*cum rumore non minimo*“. Diskusi o významu této zprávy otevřel R. Turek (1982, 52), jemuž se zdál uvedený obrat mnohoznačný, a připouštěl nejen výklad „*s nemalou slávou*“, ale i „*s nemalou ostudou*“. Izolovaná formulace samotná možná tyto úvahy připouští, celková dikce pramene, v němž Ernestus vystupuje jako králem zmocněný soudce, však nikoliv, správný je nepochybně takový výklad, který předpokládá franský úspěch.¹⁴⁶

Na Ernestovo vítězství navázala roku 856 (*SRG I*, 449-450; *SRG VII*, 47) mohutná výprava, která prošla územím Srbů a Glomačů, která dosáhla v Čechách – za cenu značných ztrát i mezi franskými hrabaty – podstatného úspěchu, a sice poddání se většího počtu českých knížat. Zřejmě až nyní se tedy podařilo nastolit – alespoň pro podstatnější část Čech – *status quo ante bellum* 846 – 849. V tomto kontextu je třeba také chápat výpravu roku 857, která směřovala proti „*civitas Wistrachi ducis*“, v němž měl Wistrachův syn Slavita provozovat tyranidu (*SRG VII*, 47). Pod

¹⁴⁶ O tom, že boje Ernusta proti Čechům roku 855 příliš úspěšný nebyl, spekoval i V. Novotný (1912, 301-302). Jeho argumentaci absencí zmínek v historických zprávách však nelze pokládat za příliš přesvědčivou, Ernestova operace měla pouze odlehčovací charakter a hlavní tíhu boje nesla vojska nasazená proti Moravanům.

tímto termínem je třeba si – v intencích jeho původního významu – představit vládu protiprávního charakteru, Ruodolfovou optikou viděno tedy ilegální z franského pohledu. „*Po několik let*“ se tedy Wistrach a Slavitař zřejmě vzpěchovali platbě tributu, užitý plurál vylučuje vazbu pouze k tažení roku 856, počátek odboje je tedy třeba hledat už v první fázi válek v druhé polovině 40. let 9. století.¹⁴⁷ V čele výpravy stáli eichstädský biskup Otgarius, komorník Ruodoltus a syn vévody Ernusta, franské velení tedy mělo skutečně reprezentativní složení, přímá bojová konfrontace ani nebyla třeba; Slavitař raději vyhledal exil u moravského Rostislava, uprázdněného knížectví se ujal jeho bratr neznámého jména, který sám byl exulantem na dvoře (nota bene profranského – srov. *Novotný 1912*, 305) srbského knížete Čestibora.

Na rok 858 byla plánována mohutná protislovanská ofenziva; střed fronty se zdál být zajištěn poddáním se Čechů, severně od nich měl proti polabským Srbům útočit Thakulf, křídla proti Obodritům a Linonům na severu a Moravanům na jihu držela vojska Ludvíkových synů, Ludvíka a Karlomanna (*SRG VII*, 49). Proč tato výprava realizována nebyla, přibližuje v až půvabném pokusu o psychologický rozbor osobnosti Ludvíka Němce *V. Novotný (1912, 22-23)*, jisté je, že příštích 14 let neměla franská vojska důvod v Čechách zasahovat.

Význam špičkových představitelů franské úřednické nobility ve válkách s Čechy v letech 846 – 857 lze na příkladě vévodů Ernusta a Thakulfa shrnout následovně: vybraní úředníci usazení při východní hranici východofranské říše se zcela plánovitě a systematicky věnovali péči o franské zájmy v přilehlých územích, které sice byly učiněny poplatnými již Karlem Velikým, ale které nebyly pod přímou franskou správou. Tuto skutečnost dokládá jednoznačně jejich titulatura užívaná současníky; *dux*

147 Jde o důležitou informaci již z toho důvodu, že dokládá jednotný historický význam bojů let 846 – 857 – srov. optikou velkomoravských dějin vnímaný přístup *Z. Měřinského (2006, 240-243, 247-252)*.

partium Boemanorum fuldských análů vztahující se k Ernestovi nalézá svůj dokonalý pendant v dopise fuldského opata Hattona I. papeži Lvovi IV. z let 847 – 852 (*Haubrichs 2009*), v němž se hovoří o *Thacholfum Thuringorum ducem*, resp. opět ve výše citovaném zápisu fuldských análů, kde Thakulf figuruje jako *dux sorabiti limitis*. Přiřadíme-li k tomuto výčtu ještě Luitpoldův titul *dux Boemanorum* (*DD LK*, č. 20, 125-127) doložený k roku 903 a až ve falzu 12. století dochovaný, leč historickou realitu poloviny 9. století nepochybně odrážející titul *comes de Boemia*, pod kterým měl Thakulf darovat majetek fuldskému klášteru,¹⁴⁸ získáme poměrně pestrou kolekci variant, které sice jedna každá nepřesně, ale ve svém součtu přesvědčivě dokládají podstatu těchto úřadů.

Thakulf byl podle všeho vévodou sídlícím v Durynsku (odtud zřejmě sbíral i své branné síly), který vykonával dozor nad územím labsko-sálských Slovanů a samozřejmě též nad říšsko-srbskou hranicí. Tuto informaci v soubě nesou tituly *dux sorabiti limitis* a *dux Thuringorum*, který v tomto případě nemá význam *vévoda durynský* či *Durynků*, nýbrž z *Durynska*, v *Durynsku sídlící*. Analogicky odvozeným titulem však nemohl být obdařen Ernestus. Ten totiž zřejmě sídlil v severovýchodobavorském federátním slovanském území (*Hensch 2005*, 252-254) a zodpovídal za jeho hranici s Bavorskem. Prameny však toto území nikdy nedefinují prostřednictvím konkrétního etnonyma, velmi sporé zmínky hovoří vždy pouze obecně o Slovanech (srov. výčet, který podává *Losert 2007/2008*, 306-315). Jak bylo ukázáno v oddíle 1.3 této práce, na tento region se nevztahuje označení *Beheimare*, Ernestův titul *kníže Čechů* se tedy od něho odvíjet nemůže (srov. *Nový 1968*, 195-199). Je tedy nutno přijmout obdobný model jako v případě Thakulfa: zázemím jeho moci¹⁴⁹ bylo severobavorské slovanské federátní území, zatímco prostorem působnosti

148 *CDB I*, 335, č. 367. Mělo se jednat o zboží Sarowe, které je lokalizováno do severozápadního Vogtlandu.

149 I vojenské – viz položky I, O a zřejmě i L a E glosáře lokalit předkládané práce.

jeho úřadu bylo skutečné *Beheimare*, tj. prostor vlastních Čech.

Zdánlivě problematický – protože přeci jen do jisté míry zmatený – je tak pouze Thaculfův titul z fuldského listinného falza, *comes de Boemia*. Žádný z editorů této listiny nepochyboval o původnosti jejího věcného obsahu.¹⁵⁰ Klášterní tradice zřejmě správně uchovala jméno donátora i s jeho víceméně správným titulem (snad ve znění *vévoda srbského limitu* či přímo *vévoda Srbů*), ten však již ve 12. století nedával smysl. Jediným slovanským státním útvarem v blízkém okolí darovaného zboží bylo ve 12. století pouze české knížectví, titul *vévoda Čechů* však opět nemohl vyhovovat, protože přemyslovský stát jej vybavil zcela jiným významem, než jaký měl v 9. století. *Hrabě z Čech* tak představoval přijatelné východisko i za předpokladu, že falzátor neměl žádnou představu o Thakulfově dějinné úloze; pakliže by si byl vědom např. jeho účasti na bojích roku 849, bylo by vysvětlení vzniku podivuhodné titulatury ještě prostší.

Optikou těchto závěrů je také nutno interpretovat události let 846 – 857, resp. 845 – 858. Po epizodě se křtem 14 českých knížat v Řezně roku 845, kdy podstatná část českých elit nutně musela v rámci jednání s Ludvíkem Němcem uznat – alespoň mlčky – tributární závislost Čech na vládcí Bavorska z rodu Karlovců, došlo roku 846 k náhlému politickému obratu, jehož katalyzátorem se zřejmě stal vstup franských oddílů do Čech. Franská moc se zřetelněji nedokázala v odvetném tažení roku 847 prosadit, následoval dokonce protiútok Čechů. Nejpozději v tento okamžik vstoupili do dění oba aktéři výše uvedených úvah, Ernestus coby „místně“ příslušný reprezentant franských zájmů na území obývaném českými kmeny, Thakulf jako velitel hotovosti jemu svěřeného pohraničního pásma a zřejmě i jako znalec slovanské problematiky.¹⁵¹ Po odpadnutí samotného Ludvíka Němce

150 G. Friedrich (*CDB I*); E. Mühlbacher (*DD KAR I*).

151 Čeští poslové s ním chtěli v nerozhodném okamžiku boje jednat „spíše než s ostatními“ neboť byl „znalý zákonů a zvyků slovanských národů“. I tato skutečnost hovoří pro výše

bylo tedy vedení výpravy svěřeno mezi dva stejně postavené velmože, což vedlo k jejich rivalitě a nejednotnému postupu, v konečném důsledku tedy k porážce.¹⁵² Zda podmínka jednání výhradně s Thakulfem byla obratným politickým manévrem ze strany Čechů, zda s ním měli již dřívější kontakty, nebo jestli Ernestus coby reprezentant závislosti Čechů na franském impériu byl pro české parlamentáře nepřijatelným partnerem, nelze rozhodnout. Jasně je, že nastalá situace vážným způsobem ohrožovala jak Ernestovo osobní postavení, tak i zájmy jeho úřadu – musel proto jednat a jediným východiskem pro něho byl zvrát v doposud nerozhodné situaci na bitevním poli. Tento logický, leč riskantní záměr se ale nesetkal s úspěchem a vedl k vojenské porážce franské výpravy. Závislost Čechů na říši tak byla vážně zpochybněna a lze seriózně uvažovat o přerušení platby tributu.

Příležitost ke změně neuspokojivého stavu dostal Ernestus po výpravě rooku 855. Tento úder, který asi měl vázat české síly a znemožnit jim podprít Rostislava proti Ludvíku Němci, se zřejmě setkal s větším úspěchem, než bylo předpokládáno. Na tento průzkum bojem následujícího roku navázal úder hlavních franských sil (s ohledem na směr pochodu výpravy lze předpokládat účast i Thakulfových jednotek – výprava vlastně měla řešit obdobné problémy obou těchto správců závislých území), který zřejmě z větší části dosáhl předpokládaného cíle, tj. posílení franské autority u Srbů a obnovení poplatnosti Thakulfových Glomačů i Ernestových Čechů. Završit toto úsilí měly potom výpravy následujících let, a sice výpad proti Wistrachovu hradu roku 857 a jeho již nerealizovaná obdoba v podobě Thakulfova tažení proti Srbům připravovaného roku 858.

Vznik obou úřadů lze hypoteticky, leč v celku přesvědčivě klást

diskutovaný pozdní Ernestův nástup do úřadu v bavorsko-českém příhraničí.

152 Jak dokládá poněkud neobvyklý postřeh jindy strohé a faktograficky orientovaného Ruodolfa o muži údajně posedlém ďáblem, který se prohlašoval za strůjce porážky v důsledku nejednotnosti franského velení (*SRG VII*, 39-40), uvědomovali si velmi palčivě tuto skutečnost i současníci.

již k událostem let 805 (ustavení *limitu sorabico*) a 806/807 (vznik tributární závislosti Čechů), čemuž odpovídá i vystupování Thakulfa a Ernusta (resp. jeho syna) v konkrétních situacích. V záležitostech udržení poplatnosti Čechů vyrážel do pole zpravidla Ernestus či jeho syn (855, 857, zřejmě též 847), v případě labsko-sálských Slovanů Thakulf (858). Pouze byla-li ohrožena bezpečnost východní hranice (849 a pravděpodobně i 848), vidíme na bojišti oba. To jsou však situace poměrně výjimečné, zásadní otázku představuje běžné posílání těchto franských úředníků.

Diskuse o společensko-právním uspořádání Čech před vznikem jednotného přemyslovského státu ve druhé třetině 10. století představuje jednu z konstant české medievistiky. V rámci sporu o české kmeny a jejich knížata se ve druhé polovině 20. století vyprofilovaly dva protichůdné diskursy, které reprezentují jména R. Turka¹⁵³ a D. Třeštíka.¹⁵⁴ Skutečnost, že Čechy byly až do počátku 10. století rozděleny na větší množství antropogeografických celků, je na základě pramenné báze sotva oddiskutovatelná. Hovoří pro ni především existence většího množství nezávisle vystupujících knížat, písemné prameny přímo popisující tuto strukturu (byť často relativně pozdní) a konečně i specifické archeologické kulturní provincie, které lze v hmotné kultuře českých Slovanů – i přes její značnou uniformitu – rozpoznat. Užívat pro tyto antropogeografické celky etnologicko-sociologicky definovaný termín *kmeny* je záležitostí vžité badatelské tradice, jíž by zřejmě – s ohledem na terminologický purismus – bylo správné odmítnout, myslitelnou alternativu by mohla nabídnout rehabilitace V. Vaněčkem (1949, 40-50) na základě objektivní řeči pramenů definovaného pojmu *hradská obec*. Jen tak bude možno překonat „*interpretačně přetíženou*“ (Bláhová - Frolik - Profantová 1999, 177)

153 Turek 1957; 1975; 1982, zejm. 39-44. K linii zastánců českých kmenů se naposledy výslovně přihlásil P. Charvát (2007, 130-134).

154 Třeštík 1997, 54-73, zde též přehled starších pohledů na problematiku. Se závěry D. Třeštíka se v zásadě ztotožnil naposledy Z. Měřínský (2006, 125-127).

argumentaci D. Třeštíka, podle níž realita Čech 9. století neodpovídá předdefinovanému a ahistorickému schématu kmenové společnosti.

D. Třeštík tedy vyloučil existenci českých kmenů v jejich modelové (a již tím málo pravděpodobné) podobě, zbavil tím však opodstatnění samotnou existenci autonomních českých knížat. Ale franské prameny opakovaně potvrzují jejich partikulární působnost a zájmy v rámci českého *gens*, jediného Třeštíkem uznaného kmene, resp. etnika v raně středověkých Čechách. Pro jeho jednotné fungování však má D. Třeštík jen jeden jediný důkaz, a sice platbu tributu, kterou *Bohemanum* uložili Karlovcí. Užití tohoto z řeči franských pramenů vycházejícího neologismu není v tomto kontextu samoučelné, poukazuje na skutečnost, že český *gens* v Třeštíkově (a tedy vlastně franském) pojetí nevyhoví i samotným D. Třeštíkem (1997, 59 - srov. oddíl 1.2 této práce) požadované podmínce etnického sebeuvědomění. Rozhodně se tímto způsobem nemohla sebeidentifikovat česká knížata 9. století, dobrovolně by tak učinila to, čemu později několik desetiletí vzdorovala i na bitevních polích v boji proti nastupujícímu (retrospektivním pohledem českému, ale opět nikoliv *bohemanskému*) unitarismu, který tehdy již reprezentovaly ambice knížat z rodu Přemyslovců. Diskutabilní je samozřejmě i Třeštíkova (1997, 73) představa koexistence českých knížat a efemérního českého gentilního sněmu, který – zřejmě opět z knížaty spravovaných území – shromažďuje tribut a odvádí jej do Bavorska. Zdroj autority tohoto (prameny nedoloženého) příležitostného shromáždění všech „svobodných“ mužů vůči mezinárodně uznávaným a podle jasné dikce pramenů vlastními ozbrojenými silami disponujícím knížatům může pramenit skutečně jen z etnografických paralel (třebaže zprostředkovaných i historickými prameny zejm. se vztahem ke germánskému prostředí) a romantismu královédvorského-zelenohorského ražení.¹⁵⁵

¹⁵⁵ Politické zřízení starých Slovanů a potažmo Čechů bylo pro starší české bádání nejpozději od Šafaříkovy a Palackého generace mimořádně lákavým tématem, třebaže pramenně

„Čechy však přeci jenom nějakým způsobem jednotné byly“ (Třeštík 1997, 80) a skutečně to byla zřejmě tributární závislost na Francích, která česká knížata politicky spojovala, nikoliv však formou (výběr a odvod dávky, jak se domníval D. Třeštík), ale až zpětně svým politickým rozměrem, což dokládá výše vylíčená historie česko-bavorské (franské) válečné konfrontace 40. a 50. let 9. století. Aby tedy politicky nejednotné dílčí svrchovanosti v oblasti osídlené českými a labsko-sálskými Slovy, které franské prameny jen málokdy označují jejich vlastními sebeidentifikujícími etnonymy,¹⁵⁶ mohly svůj tribut odvádět, došlo zřejmě již po roce 805, nejpozději ale před rokem 849, ke zřízení úřadů *duces* těchto quasietnických antropogeografických celků.¹⁵⁷ Zda toto uspořádání iniciovalo pozvolný integrační proces, na jehož konci stál jednotný český stát, nelze posoudit, vyloučena tato možnost není. Pouze je třeba zdůraznit, že tato etatizace vedla ke vzniku sebeuvědomnělého etnika Čechů, nikoliv *Bohemanů*; tento termín se na český stát a posléze národ pouze přenesl díky latinské literární tradici; v tomto novém významu se poprvé objevuje zřejmě již v textech nejstarších latinských legend.

Uvedené uspořádání zřejmě přečkalo u českých (a i u labsko-

přímo nepodloženým a obtížně uchopitelným (Palacký 1939, 134-160), Z historického hlediska se mu později věnoval v několika studiích H. Jireček (např. 1863; 1866), z pozice etnografa/archeologa pak L. Niederle (např. 1913). Jejich závěry přejali – byť s někdy s výhradami k užívání tzv. rukopisů jako pramene, jindy velmi rezervovaně (Novotný 1912, 536) – do svého líčení starších českých dějin pozitivističtí historikové, kteří tak této instituci sdružující český raně středověký politický národ zajistili její místo v dějinách. Novější příručky českých dějin práva a správy již od této představy pozvolna a mlčky ustupují.

156 Vesměs bývá řeč o *Bohemanech*, Srbech či prostě pouze o Slovanech, autentická „etnonyma“ se ozývají především v textech geografické povahy, resp. v písemnostech pracujících s geografickou rovinou pojednáváné záležitosti.

157 Podobnou úlohu zřejmě hrál markrabí východní marky vůči mojmírovskému státu, jak dokládá situační zpráva markrabího východní marky Aribona králi Arnulfovi z počátku 90. let 9. století (Schwarzmaier 1972). V tomto směru je možno také interpretovat obrat Reginona Prümského, který k roku 876 (tedy pro období dva roky po tzv. Forchheimském míru, který situaci v oblasti západních Slovanů výrazným způsobem stabilizoval) zmiňuje „*Regna Sclavorum, Behemensium et Marahensium*“ (SRG L, 112), v nichž lze nejspíše vidět právě oblasti labsko-sálských Slovanů, Čechů = *Bohemanů* a Moravanů. Srov. výklad R. Nového (1968, 195-199), který pod termínem *Sclavi* rozumí Slovy v severovýchodobavorském federátním území.

sálských) Slovanů až do počátku 10. století, samozřejmě s přestávkami danými turbulentním politickým vývojem (846 – 856/857, 871/872 – 874, *de iure* 890 – 895). Pro oblast Čech představuje datum *post quem* již zmiňovaný Luitpoldův titul *dux Boemanorum* uváděný k roku 903, otřesení autority tohoto úřadu nutně musel znamenat rozpad Východofranské říše. Zda tažení bavorského vévody Arnulfa do Čech roku 921 představovalo pokus o restauraci poměrů 9. století není jisté, bavorsko-saské tažení roku 929 je potom již spolehlivým datem *ante quem*. Jindřich I. Ptáčník tehdy pod Prahou či v Praze jednal s přemyslovským knížetem již jako s reprezentantem Čechů a mezinárodním partnerem, nikoliv jako s řadovým slovanským *subregulem*.

Jaký dopad mělo toto uspořádání pro česko-bavorskou kulturní výměnu, nelze jednoznačně posoudit, pramenná báze je z tohoto hlediska velmi neuspokojivá. Předpokládat však lze minimálně dvě zásadní roviny, kterými je jednak kontakt českých elit s franským prostředím a vznik či stabilizace hlavních komunikačních koridorů z Čech směrem na západ. Z obecně kulturního hlediska je potom třeba vyzvednout, že to byla právě česko-franská, resp. bavorská interakce v 9. století, která umožnila vstoupit českým Slovanům do povědomí západní civilizace i historických pramenů, čemuž Čechové a Čechy konečně vděčí i za své pojmenování v celé řadě cizích jazyků.

V závěru této kapitoly potom samozřejmě musí být zmíněny další životní osudy jejích hlavních protagonistů, vévodů Thakulfa a Ernusta. První z nich setrval ve svém úřadě ještě plných 16 let a zemřel roku 873. Hned poté povstali sálští Slované, na což museli již počátkem roku 874 reagovat vojenskou silou mohučský arcibiskup Luitbert a Thakulfův nástupce Ratolf (*SRG VII*, 81). Osudy vévody Ernusta byly dramatičtější: do světla písemných pramenů se vrací znovu již roku 861, kdy je pro podíl na Karlomannově vzpouře (souhrnně analyzuje *Brunner 1979*)

proti Ludvíku Němci vyhnán z východofranské říše i se svými synovci (*SRG I*, 455). O Ludvíkovu řezenském soudu 4. dubna 861 opět nejlépe informuje analista Ruodolf (*SRG VII*, 55), který zaznamenal skutečné zemětřesení mezi v Bavorsku usazenými říšskými elitami. Tresty pro tyto „*complices infidelitatis*“ obnášely ztrátu majetků a vyhnanství. A zde opět vyniká zvláštní Ernestovo postavení. Zatímco jeho bratřenci a zřejmě i další z odsouzených odešli do západní části říše jako političtí exulanti,¹⁵⁸ Ernestus sám zůstal v prostoru říšského jihovýchodu, logicky tedy na statečích, které nepodléhaly Ludvíkově jurisdikci. Ty je třeba hledat v rámci Slovanů osídlených území v severovýchodním Bavorsku a v naddunajských částech dnešního Rakouska. Tuto skutečnost dokládá listina či spíše aktový záznam k roku 863, v níž *venerabilis vir* Ernestus mění s řezenským biskupem Ambrichem majetky Gumpolding a Breitbrunn (*THR*, 55, č. 52), které lze v celku jednoznačně lokalizovat na dunajské levobřeží v okolí Lince, tj. opět do Slovanů osídlené oblasti, která zřejmě ležela za hranicí přímé franské správy. Pozoruhodné na této zprávě je jednak samotné její vrocení, roku 863 stále ještě trvala kontroverze mezi Karlomannem a Ludvíkem Němcem (*Novotný 1912*, 307-308; usmíření přinesl až rok následující - *SRG XII*, 21), takže možnost Ernestova omilostnění a rehabilitace před tímto datem je v zásadě nízká, zaujme rovněž neobvyklý titul *venerabilis vir*. *M. Hensch* (2005, 252) jej vykládá v kontextu relativně vysokého stáří muže, jehož pozůstatky byly zjištěny v Sulzbašském hrobě č. 644, který připisuje právě Ernestovi. Shodný titul však lze zjistit i v případě rugilandského Josepha (*THF I*, 781, č. 1037), jehož postavení na počátku 10. století bylo dobře souměřitelné s Ernestovým po řezenském rozsudku roku 861: oba byli křesťanskými

158 K tomu srov. další z pokusů o sondy do mysli pozdních Karlovců u *V. Novotného* (1912, 307). Snahy o ztotožnění těchto Ernestových synovců Uta, Berengara a Waldona s potomky landkrabího Gebharda, předkem Konradinovců, mají v genealogiích rané šlechty říšského jihovýchodu dlouhou tradici, bez v zásadě svévolných konstrukcí (*Mitterauer 1963*, 132-133) však nenacházejí žádné věcné opodstatnění.

vládci Slovary obývaných území na hranici říše, oba se politicky pokládali za Franky a oba lze situovat na velmi podobné, archeologicky dobře poznané rezidence (Sulzbach^o v jeho druhé stavební fázi a Gars-Thunau – viz *Hensch 2005*, resp. *Szameit 1995*). Jsou-li navíc odvážné, leč přesvědčivé historické interpretace M. Hensche správné, skrývá v sobě samotný sulzbašský hrad v celku výmluvný doklad o kontinuitě jeho držby Ernestem, resp. jeho potomky, i přes ztrátu přízně roku 861, kterým je memoriální kaple zbudovaná s výrazným časovým odstupem nad hrobem 644, jíž je třeba interpretovat jako doklad úcty vůči zakladateli rodu a sebe prezentace prostřednictvím předků. Hypoteticky lze předpokládat následující scénář: Ludvík Němec v dubnu 861 svého dávného přítele sice *pro foro publico* odsoudil, dovolil mu však zůstat na jeho statcích mimo vlastní území říše. Ernestův úřad patrně převzal jeho syn, který se o záležitosti Čech zajímal nejpozději od roku 857, kdy byl jedním z vedoucích výporavy proti *tyranu* Slavitahovi, jméno mladšího z Ernestů totiž mezi řezenskými odsouzeníci absentuje. Dny *knížete Bohemanů* Ernusta, této nepochybně nejpozoruhodnější postavy českých dějin 9. století, se uzavřely počátkem druhé poloviny 60. let 9. století. Anály fuldské (*SRG VII*, 63) hovoří o roku 865, xantenské (*SRG XII*, 23) potom uvádějí, že „*vir magnificus nomine Ernest*“ opustil tento svět roku 866.

6. Závěr

Předložená práce se pokusila na základě nově formulovaných otázek i nově či inovovaně užitých pramenných kategorií doplnit dosavadní pohled na česko-bavorské vztahy v raném středověku, konkrétně v období 9. a prvních tří čtvrtin 10. století. Jednotlivá dílčí témata řešná v 2. až 5. kapitole jsou na příslušných místech opatřena dílčími závěry, které na tomto místě není třeba opakovat, smyslem této závěrečné stati by mělo být vyvodit z nich skutečnosti a tvrzení obecného charakteru, a to zejména s ohledem na další poznávání této bezesporu široké problematiky.

Kontakt mezi oblastí Čech a Bavorska ve sledovaném období neprobíhal pouze v rovině elit, ke vzájemné kulturní výměně se připojovaly – přímo či nepřímo – velmi široké vrstvy obyvatelstva v obou těchto regionech. Tuto skutečnost lze doložit masovým a zřejmě relativně rychlým šířením fenoménu esovité záušnice přes pomyslnou kulturní hranici i zpětným kulturním prouděním doloženým ve flednitzské a chebské sídelní komoře. Nositelem těchto kontaktů byla v mnoha ohledech specifická oblast v severovýchodním Bavorsku, která byla osídlena populací náležející k západoslovanskému kulturnímu okruhu a která se nejméně do 10., spíše až do 11. století nacházela vůči říši ve specifickém právním postavení, pro které je zřejmě nejpriléhavějším označením federátní svazek. Oblast uvnitř českých pohraničních hor tedy nebyla od tzv. staré (germánské) sídelní oblasti oddělena striktní kulturní, civilizační a politickou linií ani neosídleným pásmem, nýbrž kulturně spřízněným územím, které – jak se podařilo doložit na příkladu esovitých záušnic a nejstarší sakrální architektury ve Flednitz, Chebsku, Domažlicku a Further Senke – zprostředkovávalo oboustrannou kulturní výměnu. Specifické, ale vzájemně diametrálně odlišné poměry se potom ustanovily na jihozápadních přechodech přirozené hranice Čech.

Žádnou z těchto skutečností však nelze vysledovat studiem písemných pramenů. Toto zjištění je nanejvýš varující, poukazuje na jednostranost dosavadních pohledů na problematiku a zúženost jejich horizontu. Z hlediska hmotné kultury, sídelního užívání krajiny i celkového dějinného vývoje se česko-bavorská raně středověká hranice v zásadě rozostřuje do širokého a svébytného (kulturně, politicky a zřejmě i v sebeurčujícím smyslu etnicky) kontaktního regionu, který ale dosavadní pohledy historiků na česko-bavorské kontakty v raném středověku přehlížejí a co horšího, prakticky jej ignoruje i česká archeologie! Vezmeme-li do úvahy rozlohu severovýchodobavorské, Slovanům připisované sídelní eukumeny (odpovídá zhruba dvěma menším krajům ČR), představuje bezesporu významné referenční území pro komparaci prakticky kterékoliv problematiky, kterou se česká archeologie raného středověku zabývá. Alespoň pro západnější část Čech je význam podobného srovnání nepochybně vyšší, než tradiční orientace na komparaci s nálezy a situací známou z Moravy.

Dosazení této „neznámé“ je však přínosné i pro práci s písemnými prameny, jak se pokusila demonstrovat stat' věnovaná vévodovi Čechů Ernustovi. Jen tímto způsobem je možno rozbít dosavadní interpretace, které chtějí vidět Čechy 9. století jako politicky a etnicky („národně“) integrované. To ovšem – v zásadě proti dikci pramenů, které jsou nahlíženy stále jen optikou konfrontací dvou téměř „státních“ celků – znemožňuje nezastřený pohled na pestrý svět středu Evropy 9. století, ve kterém se setkávalo státní i kmenové uspořádání společnosti, významné civilizační a etnické okruhy, pohanství i křesťanství. V induktivně dosazovaných, retrospektivně konstruovaných modelech a schématech však barvy této rozmanitosti značnou měrou blednou, není v nich totiž místo pro jakékoliv, z našeho pohledu třeba i bizarní, synkretické jevy.

Z těchto poznatků musí vyjít i další poznávání raně středověkých

poměrů na obou stranách česko-bavorských pohraničních hor. Ústředním tématem studia by se mělo stát právě ono slovansko-franské kontaktní území, jmenovitě tamní centrální lokality (Nabburg, Cheb, Tašovice), problematika komunikací, specifické archeologické problémy reprezentuje například otázka chronologického vztahu mezi řadovými nekropolemi tzv. karolinského okruhu v severovýchodním Bavorsku a jejich protějšky v Čechách. Do diskuse musejí být ale přibrány i další vědecké disciplíny a jejich pramenný materiál, vedle numismatiky zejména toponomastika. Historické bádání by se mělo koncentrovat zejména na upřesnění úlohy elitních skupin ve slovanském severobavorském federátním útvaru, zejména je třeba vyjasnit původ a význam titulu „župan“ (*supan/suppanus*), který se vyskytuje v diplomatickém materiálu 12. století vztahujícím se právě ke sledovanému prostředí. Tím se rovněž otevírá další významný okruh problémů, kterým je další vývoj oblasti v 11. a 12. století, který již byl spojen s nástupem vrcholně středověkých poměrů v regionu a jeho plnou integrací do říšských struktur.

7. Glosář vybraných lokalit

Následující katalog přináší ve strukturované formě přehled základních informací o vybraných lokalitách s klíčovým vztahem k česko-bavorským vztahům v raném středověku. Po rámcové lokalizaci a stručné charakteristice následuje (I.) detailní popis umístění lokality v krajině, (II.) nástin dějin výzkumu, (III.) interpretace situace a přehled starších náhledů, (IV.) bibliografie a konečně (V.) odkaz na vyobrazení.

A) Alladorf, Ldkr. Kulmbach

řadové pohřebiště

I. Na východním břehu říčky Lochau na severovýchodním okraji obce, především parcela Nr. 1008.

II. První hroby byly narušeny při úpravách silnice v 50. letech 20. století. V souvislosti s jinou stavební aktivitou došlo v roce 1956 k první amatérské kampani, během které došlo k odkrytí čtyř hrobů, jiné čtyři byly později zničeny bez jakéhokoliv výzkumu. Řádný výzkum lokality pod vedením D. Schmudlacha započal v květnu 1965 a pokračoval i v letní sezóně 1971, výsledkem bylo razantní navýšení počtu prozkoumaných hrobů na celkových 173. Pokračující stavební aktivita si vynutila roku 1984 prozatím poslední předstihový výzkum, jenž vedl H. Losert, který zjistil dalších 63 hrobů. Poslední dva hroby byly odkryty A. Gelbhaarem v roce 1988. Nesoustavný přístup k lokalitě (srov. *Pöllath 2002*, 164-165) vedl i k dlouho nepříznivému zpracování lokality: zatímco hroby Losertovské kampaně zpracovala ve své diplomové práci B. *Leinthal* (1989/1990), o celkové zpracování pohřebiště se pokusil K. Schwarz, který však tento záměr nestihl před svou smrtí dokončit. Úkolu se ujal v rámci své disertace až R. *Pöllath*, který však musel zásadním způsobem Schwarzovy výsledky

revidovat, neboť různé systémy dokumentace a evidence vedly k záměnám nálezových souborů (srov. *Losert 1993a*, 100). Antropologický materiál z lokality byl v rámci Pöllathova zpracování analyzován *O. Röhrer-Ertlem (2002)*.

III. Alladorfská nekropole, třebaže zatím nebyla prozkoumána v celé ploše, představuje největší raně středověké pohřebiště v severovýchodním Bavorsku. Mrtví zde byli uloženi v nezvyklé orientaci hlavami k jihu, hrobové jámy byly ve většině případů vyloženy kameny či dřevěnými fošnami. Hrobové výbavy předvádějí obvyklé nálezové spektrum nožů, přezek, závěsných kruhů skleněných korálků, ocílek a hrotů šípů, vyšší sociální status pohřbených jedinců snad dokládají ostruhy s destičkami pocházející z hrobů č. 13, 22, 23 a 60 (pár), výjimečné artefakty reprezentují rolničky, železný zavírací nůž a keramická nádoba z roku 182.¹⁵⁹ *H. Losert (1993a, 101)* předpokládá (v souladu s *B. Leinthalovou*) počátek pohřbívání v raném 8. století, těžiště funerálních aktivit v 9. a jejich konec před začátkem 10. století, *R. Pöllath (2002)* předpokládá užívání nekropole v 8. a první polovině 9. století.

IV. *Leinthaler 1989/1990; Losert 1993a, 100-102; Pöllath 2002*.

V. *Losert 1993a, Taf. 2; Foto 11 (keramická nádoba); Pöllath 2002, Taf. 124-125 (plán pohřebiště), Taf. 127-153 (skicý hrobů), Taf. 35-57 (katalog nálezů)*.

B) Barbaraberg, Ldkr. Neustadt an der Waldnaab

kostelní hřbitov

I. Kostel, k němuž se pohřebiště vztahuje, představuje předchůdce

¹⁵⁹ Z raně středověkých hrobů v severovýchodním Bavorsku pochází pouze velmi málo celých keramických nádob, z Horních Franků pochází – vedle nádoby alladorfské (*Losert 1993, Taf. 1*) – již jen nízký hrncovitý tvar z Döringstadtu, Ldkr. Lichtenfels (*Losert 1993, 101, Taf. 118/1*). Z Horní Falce pak pochází 13 keramických tvarů (dvanáct z nich, z lokalit Burgenlagefeld, Nabburg, Luhe a Amberg – Theuern uvádí *Stroh 1954*, reflektuje *Váňa 1961*, třináctá pochází z pohřebiště Eichelberg^F), dva další z Chebska (Jindřichov,^H Třebeň^Q).

barokního poutního svatostánku sv. Barbory (*Mörtrl 1996*), který se nalézá na návrší cca 2 km jižně od hory Rauher Kulm.

II. K objevu prvních pěti pohřbů došlo náhodně při stavbě kanalizace roku 1972. Systematická výzkumná kampaň, která proběhla až o 20 let později pod vedením Silvie Codreanu-Windauer, vyšla z revize původních zjištění a zaměřila se především na prostor východně a jihovýchodně od stojících objektů, který byl kompletně prokopán ve čtyřech kampaních v letech 1992-1995. Výsledkem bylo zjištění dvou- a po mladší přístavbě tříprostorového jednolodního půdorysu kamenné sakrální stavby o délce 17 m a maximální šíři 8 m, k němuž se na jižní a východní straně přimykalo pohřebiště. V jeho rámci se podařilo zjistit ostatky nejméně 297 jedinců, jedná se tedy o největší prozkoumané kostelní pohřebiště v Horní Falci.

III. Interpretace a především datace barbaraberské nekropole představuje nesnadný úkol, jak na to poukázala sama autorka monografického zpracování *A. Heidenreichová (1998, 79)* i další badatelé (*Losert 2007/2008, 336; Štefan /v tisku/*). Historické zprávy nejsou v případě Barbarabergu archeologii žádnou oporou, jako jediné jisté datum *post quem* zde padá v úvahu již založení 14 slovanských misijních kostelů Karlem Velikým (793/794), „*capella sancte Barbarae in monte*“ je poprvé písemně zmíněna až roku 1508 (*Mörtrl 1996, 63*). Z archeologického hlediska se problematika významu a chronologie lokality rozpadá do těchto segmentů: význam kostela (vlastnický kostel lokální slovanské elity, vlastnický kostel říšského správce oblasti, farní kostel), chronologický vztah zachyceného půdorysu a nejstarších pohřbů, trvání funerálních aktivit a konečně vztah k dalším pohřebištím v regionu.

Zatímco první a poslední z naznačených problémů je řešen v příslušném kontextu na jiných místech této práce (kapitola 5, resp. oddíly 4.3 a 3.3), otázku počátku a konce pohřbívání na Barbarabergu je nutno

řešit přímo v rámci samotné lokality. Otázku, zda na Barbarabergu nejprve vzniklo sanktuárium a teprve k němu se vázalo pohřebiště, nebo zda kostel byl umístěn na okraj již fungujícího pohřebiště (*Losert 2007/2008*, 336-337), není možno jednoznačně rozhodnout. Především nelze sledovat celkový průběh zdiva presbyteria čtvercového půdorysu (*Heidenreich 1998*, Übersichtsplan, sektory J2, J3, K2, K3, L2, L3), které jako jediné prokazatelně porušuje skupinu hrobů. Dokumentovaná terénní situace nevyklučuje pozdější prodloužení stavby v podélné ose; zdivo lodi hroby bez výjimky respektují. Legitimní jsou však i úvahy o ještě starší, snad dřevěné fázi svatostánku. Autor této práce se tedy kloní k názoru, že sakrální stavba a pohřebiště spolu od počátku úzce souvisí.

Datovací oporu v rámci hrobových výbav, které (s jedinou výjimkou hrotu šípu) je třeba pokládat výhradně za součásti kroje, skýtá pouze kolekce 49 esovitých záušnic, z nichž většina náleží typu SR 2a, zastoupeny jsou však i modifikace SR 2b a SR 2c. Marginálně, pouze v hrobě 147, je zastoupen pár záušnic typu SR 1. Tento hrobový celek, který vedle dvou reprezentantů typu SR 1 obsahuje i dva menší závěsné kruhy a charakteristický náhrdelník tvořený 14 skleněnými korálky, je řazen do kontextu karolinsko-ottonských řadových pohřebišť. Argumenty, proč nelze tento soubor pokládat za doklad tzv. dlouhé chronologie, jsou shrnuty v oddíle 3.3, lze tedy předpokládat přímou návaznost Barbarabergu na lokality starší podoby ritu v regionu (*Mockersdorf*^f a *Wirbenz*^s), což umožňuje klást jeho počátek do závěru 9. století. Neřešitelný problém však představuje závěr funerálních aktivit, neboť esovité záušnice vyšších průměrů náležející typu SR 2b nelze jednoznačně přiřadit ani mladšímu českému vývoji, ani západním pendantům typu SR 1.

IV. *Heidenreich 1997; 1998; Losert 2007/2008*, 336-337; *Pöllath 2002*, 144; *Štefan /v tisku/*.

V. *Heidenreich 1998*, Taf. 1-25, plán.

číslo ¹⁶⁰	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
1.3	bronz	22	2	2,5
1.4	Ag	29	3	6
1.5	Ag	27	3	8 (poškozeno)
1.7	bronz	15	2	3
2.1	Ag	27	3	3
2.2	Ag	25	2,5	2
2.4	Ag	19	2	odlomeno
2.5	Fe	52	3	7
2.6	Fe	53	3	8
3.1	Ag	27	3 (zploštělý)	3
4.5	Ag	18	2	nezjištěno
6.9	Ag	18	2,5	4
6.10	bronz	20	1,5	4
6.11	Ag	19	1,5	odlomeno
7.1	bronz	21	2	3
7.3	Ag	37	2	5
7.4	Ag	39	2,5	4
7.5	Ag	24	3	odlomeno
8.1	bronz	34	2,5	3,5
8.4	bronz	33	2,5	4
9.3	bronz	45	3	3,5
9.4	bronz	44	3,5	5
10.1	Ag	40	3 (zploštělý)	odlomeno
10.2	Ag	41	3,5 (zploštělý)	4
10.3	bronz	22	1,5	2 (očko)
10.7	Ag	23	2,5 (zploštělý)	odlomená zakončení na obou koncích
11.3	Ag	29	3,5	3
11.4	bronz	cca 35 (rozvinutá)	2,5	3,5
11.5	bronz	20	2	2
12.1	Ag	34	3	odlomeno
12.2	Ag	35	3	5,5
12.3	Ag	27	2	3
12.4	Ag	21	3	7
12.5	Ag	26	2	2,5
13.5	Fe	46	4	6,5
14.1	bronz	cca 30 (rozvinutá)	2	2,5
14.4	Ag	21	2	4,5
15.1	bronz	17	2	3
15.2	bronz	16	2	3
15.3	Ag	24	2	3
16.1	bronz	43	2	2 (s háčkem pod kličkou)
16.2	bronz	41	1,5	2 (s háčkem

160 Podle katalogu A. Heidenreichové (1998).

				pod kličkou)
16.3	bronz	16	2	2,5
16.4	bronz	19	2	odlomeno
17.3	bronz	18	2	3
17.4	Ag	24	2	3,5
17.5	Ag	25	2	3
18.5	Ag	cca 29 (rozvinutá)	3	5
18.6	Ag	21	2	3

Tabulka 3: Esovité záušnice z lokality Barbaraberg (podle Heidenreich 1998)

C) Cham – Altenmarkt, Ldkr. Cham

řadové (?) pohřebiště

I. Poloha *Erlenäcker*, z parcely Nr. 373 či z jejího okolí.

II. + III. Roku 1964 zdokumentoval v rámci polykulturní lokality K.

Schwarz i dva kostrové raně středověké hroby, jeden bez výbavy, druhý s párem bronzových náušnic s emailovanými závěsky kapkovitého tvaru. Z okolí lokality má pocházet i ojedinělý nález dalšího, tentokrát půlměsícovitého, rovněž emailového závěsku. Nálezy lze rámcově datovat do 8. a 9. století.

IV. *Pöllath 2002, 25.*

D) Chammünster, Ldkr. Cham

vlastnický klášter řezenského biskupa

I. pravděpodobně terasa nad říční nivou východně od soutoku Kouby a Řezné, dnes v intravilánu stejnojmenné obce.

II. lokalita nebyla doposud podrobena archeologickému výzkumu.

III. K založení sídla benediktinské komunity došlo v rozmezí let 740 – 748. Tuto informaci uchoval opis konfirmace původní donační listiny vévody Odila z roku 788, kterou vydal poslední agilofingický vládce Tassilo III.

III. Text tohoto právního pořízení se dochoval v textu soudní listiny

řezenského biskupa Baduricha z 14. prosince 819, jejíž opis obsahuje pamětní kniha diakona Anamonta, kterou nechal v 80. letech 9. století sepsat řezenský biskup Aspert (*THR*, 19-20, č. 16). Klášter, který byl osazen mnichy z kláštera sv. Jimrama v Řezně, měl postavení vlastnického kláštera řezenského biskupa, což – spolu s patrociniem Nanebevstoupení p. Marie – zřetelně poukazuje na jeho význam. Absence dalších pramenů však neumožňuje rozhodnout diskusi (shrnuje *Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984*, 182-183) o poslání prominentního kláštera v pohraničních lesích. V úvahu padá kolonizační činnost, misijní poslání (jak v oblasti Horní Falce, tak i v Čechách) i pastorační péče o obyvatelstvo chamské marky. Třebaže je možno snést vesměs nepřímé argumenty pro i proti těmto hypotézám, skutečný význam založení – které je možno v každém případě hodnotit jako málo úspěšné – se patrně skrývá za vše mi těmito účely.

IV. *Bosl 1965*, 116-117; *Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984*, 171-174

E) Cheb /Eger/, okr. Cheb

a) raně středověké opevněné centrum, románský hrad a císařská falc

I. Ostrožna nad Ohří v intravilánu města, prostor Chebského hradu a nejstarší městské zástavby.

II. Stavebněhistorický průzkum a systematický výzkum J. E. Jonase roku 1911, stavebněhistorický průzkum a systematický výzkum O. Schürera a A. Gnirse dokumentovaný A. Knorem v letech 1932 – 1933, předstihový a záchranný výzkum A. Hejny v letech 1962 – 1964, od roku 1965 se lokalitou soustavně zabývají pracovníci Chebského muzea O. Pospíchalová a P. Šebesta.

III. Stěžejní raně středověkou lokalitou Chebska je nepochybně opevněné sídliště v prostoru ostrožny Chebského hradu a na místě nejstarší městské zástavby. Opevněné sídliště zaujímá v krajině Chebska nejvýhodnější

strategickou polohu, kontroluje totiž několik kilometrů toku Ohře, patrně též někdejší brod přes její tok, doložený pro období vrcholného středověku (*Neubauer - Thieser 2001*, 71) a leží mezi oběma přirozenými jihozápadními vstupy do Chebské pánve, potažmo tedy i do údolí horní Ohře, tj. mezi Roslavou a Odravou. Samotná ostrožna potom skýtá výhodné obranné postavení, které bylo v 10. století ještě umocněno stavbou valu (*Hejna 1964; 1965; 1967a*; srov. *Šebesta 2006*). Průběh tohoto opevnění lze jen těžko přesně vymezit, většina badatelů však zastává názor, že jeho obraz je uchován uliční sítí v okolí hradu. Limit hradiště mají představovat ulice Růžová - západní fronta Janského náměstí - Mlýnská (*Šimek 1955*, 145, 154, obr. 38; srov. *Hejna 1967*, zejm. 171, obr. 1; *Turek 1950*, 407-408); tato interpretace sice zřejmě bude věcně správná (raně středověká kulturní vrstva doposud nebyla mimo takto vymezené území zachycena), příčinnou souvislost průběhu raně středověkého valu a nejstarší chebské „městské“, tj. vrcholněstředověké zástavby, by však bylo třeba doložit exaktněji, neboť tuto prostorovou shodu lze vysvětlit i prostou příhodností terénu.

Osídlení v prostoru budoucího hradiště lze doložit již pro období mladší, resp. pozdní doby bronzové (*Plesl 1961*, 78-79; *Šimek 1955*, 165-166), nejstarší raně středověké osídlení zjistil P. Šebesta roku 1999, když odkryl v blízkosti Černé věže zahloubený vydřevený objekt, jenž je poměrně kvalitně radiokarbonově datován do poloviny 9. století (*Šebesta 2001; 2004b*); jestli již v této době plnila lokalita centrální úlohu, není možno rozhodnout.

Mezníkem ve vývoji se stala stavba dřevozemní hradby, k níž mělo podle jeho objevitele A. Hejny dojít snad již na počátku 10. století (*Hejna 1964*, 688). Starší výzkumy dělily svou pozornost buď na prostor pozdějšího Chebského hradu nebo do míst nejstarší městské zástavby, což vedlo k rozštěpení pohledu na problematiku chebského opevněného centra,

kde bylo rozlišeno *předhradí* a *akropole* (srov. Šimek 1955, 146), přestože o vnitřním členění chebského sídliště – s výjimkou příkopu oddělujícího pohřebiště v severovýchodní části ostrožny (Šebesta 2004b; 2006) – nemůže být řečeno cokoliv určitého; funkční oddělení obou předpokládaných částí chebského hradiště vychází až z vrcholněstředověkého vydělení městské zástavby a hradu. Tradice tohoto členění je však natolik silná a stav poznání vývoje obou těchto prostor natolik vzájemně nekompatibilní, že nezbývá, než se jej při dalším charakterizování chebského centra přidržet.

Z prostoru severně od pozdějšího hradního příkopu pochází již výše zmiňované nejstarší stopy osídlení chebské ostrožny; tím, co z prostoru *akropole* prozatím blíže známo není, je podoba valu (srov. Šebesta 1978). Archeologický výzkum se zde doposud soustředil převážně na východní část ostrožny (s výjimkou neinterpretovatelných zjištění, které získal J. E. Jonas pomocí štol a drobné záchranné akce z roku 1987 – viz Šebesta 1990). Výzkum Schürera a Gnirse nejméně ve čtyřech sondách v prostoru západně od pohřebiště odkryl dvě kulturní vrstvy; starší s ohništi, mladší s pozůstatky maltových podlah (*Archiv nálezových zpráv ARUP č. j. 2547/33*, s. 3 – 10; srov. Hejna 1967a, 177-179). Zvláštní pozornost si zaslouží zvláště keramická náplň mladší vrstvy, kam mají příslušet i poklice s širokým okrajem (Hejna 1971, 529, obr. 7 a 11; Šebesta 2002, 208), tj. měla by obsahovat již i prvky kolonizačního horizontu. Tradiční mladohradištní zařazení této vrstvy je bohužel nerevidovatelné z důvodu nedostatečné evidence materiálu z výzkumů, které probíhaly na počátku 30. let (Šimek 1955, 163, 165; Hejna 1967, 177-180; 1971, 499).

Výzkumy z 30. let 20. století dále zjistily dvě věžovité stavby z lomového kamene (jižní byla porušena stavbou Černé věže, severní se nalézá na místě pozdněstředověkého tzv. Gordonova domu), které byly

v severojižním směru spojeny podle O. Schürera hradební zdi (*Schürer 1934b*), zatímco A. Gnirs předpokládal navíc ještě existenci staršího paláce v tomto prostoru.¹⁶¹ Nejčastější interpretace tohoto opevňovacího systému jej zpravidla pokládá za pozůstatky vohburského hradu, jehož stavba má představovat ukončení raně středověké periody na Chebsku. A. Hejnu zprostředkované terénní pozorování A. Girse, že „*příslušný terén k těmto stavbám nebyl však výrazněji zachycen a podle A. Gnirse jej lze ztotožnit s povrchem mladší slovanské fáze a doložit nálezy keramiky cizí provenience*“ (*Hejna 1967a*, 204) však naznačuje, že neexistuje archeologický doklad sídelní (nikoliv stavební) diskontinuity raně středověkého opevněného sídliště a Vohburkům připisované pevnostní soustavy v severovýchodní části ostrožny. Ta – jak konstatuje A. Hejna (*1967a*, 204) – respektuje tamní pohřebiště. Tomu odpovídá keramický inventář z komplexu sond zdokumentovaných A. Knorem; na základě morfologické shody části tohoto inventáře (např. tab. II./27, 29, 36; tab. III/62, 63, 65) a technologické charakteristiky A. Hejny (*Hejna 1971*, 529) jej lze ztotožnit s keramickým horizontem, který pro oblast Horních Franků (např. na lokalitě Gross Waldstein) rozpoznal a definoval H. Losert jako *Silberglimmerware 5b* (*Losert 1993a*, 34, 69). Je-li toto tvrzení správné, čeká příštího badatele úkol revidovat A. Hejnu stanovený chebský mladohradištní horizont, neboť technologické variantě *5b* v hornofranské oblasti přiznává H. Losert „*germánsko-raněněmecký a slovanský původ*“ (*Losert 1993a*, 93, Abb. 26; srov. *Hejna 1971*, zejm. 529-532) a výskyt již v období 10. století (*Losert 1993a*, 34, 91, Abb. 26). V souvislosti s rokem 1100, s nímž chebská historiografie spojuje Vohburský nástup na Chebsku, tak není třeba očekávat zásadní proměnu osídlení tzv. chebské *akropole* a

¹⁶¹ *Hejna 1967*, 204; *Šimek 1955*, 165. A. Hejna se ve svých souhrnných studiích odkazuje na bližší nespecifikovaný text A. Gnirse uložený v Archeologickém ústavu ČSAV v Praze. Tento Hejnův pramen je snad možno ztotožnit s neznámým Gnirsovým rukopisem *Vor- und Frühgeschichtliche Siedlungen und Wallenanlagen im oberen Egergebiet*.

lze předpokládat, že přiřčení Chebu k vohburskému dominiu se nemuselo bezprostředně dotknout ani lokální chebské elity, natož pak obyvatelstva Chebska.¹⁶²

Archeologický obraz situace tzv. *předhradí* v principu neodporuje zjištěním z *akropole*; vzhledem k tomu, že z klíčového výzkumu v této části lokality disponujeme moderní publikací (*Hejna 1967a*), postačí na tomto místě konstatovat, že výzkumy A. Hejny odkryly v prostoru při křížení ulic Pod Věží a Elišky Krásnohorské konstrukci valu, která byla tvořena až 8 m širokým vnějším příkopem, sypaným tělesem valu s roštovou konstrukcí o síle přesahující 2 m (z vnitřní strany přecházel val z roštové ke komorové konstrukci) z břeven o průměru až 30 cm, vnitřním ochozem a vnitřním, podél loženými prkny vydřevěným příkopem (*Hejna 1965*). A. Hejna odhaduje celkovou hloubku opevňovacího systému až na 30 m (*Hejna 1964*, 688). V průběhu svého trvání byl val několikrát upravován; bylo provedeno opakované vydřevění vnitřního příkopu (po jeho částečném zaplnění, čímž došlo k jeho podstatnému snížení - *Hejna 1965*, 829, obr. 229), k podstatné úpravě potom došlo v průběhu 11. století, kdy byl celý vnitřní příkop zahrnut, těleso valu patrně navýšeno a byla v něm prolomena branka. Na této navážce zjistil A. Hejna stratigrafickou jednotku, která se mu jevila jako „*sídlištní vrstva s nejmladší hradištní keramikou* [zřejmě splývající již s kolonizačním horizontem – pozn. JH] a určité doklady svědčí i pro možnou existenci objektů, zvláště na svahu směrem k sídlištní ploše hradiště“ (*Hejna 1964*, 689). Drobné záchranné akce pravidelně odkrývají středo- či mladohradištní kulturní vrstvu v areálu

162 E. Šimek očekává Vohburský zisk Chebu až okolo třetiny 12. stol., přičemž však neuznává vohburskou stavbu hradu, argumentem mu je nepřítomnost Chebu a Chebska v intitulacích Vohburských markrabí, absence listin datovaných do Chebu a v neposlední řadě i dobová charakteristika Chebu jako *oppida* (*Šimek 1955*, 175-176, srov. *Bláhová 1986*, 109-110). Jako nepodloženou a smyslu celého procesu kolonizace principiálně odporující je nutno odmítnout Šimkovu tezi, že „*Slované byli ovšem vypuzeni také ze svých obydlí na hradní plošině i v přilehlé části hradiště, kde se usadili první němečtí obchodníci a řemeslníci a vedle nich židé*“ (*Šimek 1955*, 166); pozoruhodná je síla dozvuků této teorie, které doléhají až do dnešních dnů – srov. *Šebesta 2001*, 6.

hrozeného sídliště - srov. Šebesta 1978; 2006; *Archiv nálezových zpráv ARUP*, č. j. 1598/04.

Pro komparaci se situací na *akropoli* je podstatné zjištění vrstvy navážky, která oddělovala raně a vrcholně středověké sídlištní vrstvy „s odlišnou [tj. vrcholněstředověkou – pozn. JH] keramikou. Tato fáze (...) patrně znamenala zánik funkce dosavadního opevnění“ (Hejna 1964, 689-690). Tuto výraznou terénní úpravu a zánik raně středověké hradby spojuje A. Hejna se stavbou falce v 2. polovině 12. století, otázku přímé kontinuity raně středověkého a nejstaršího městského osídlení však při současném stavu poznání nelze zodpovědět.

IV. Souhrnně Hejna 1967a; 1971, 497-504; Jonas 1912; Schürer 1934a-c; Šebesta 1989; 1997; 2002; Šimek 1955, 144-178; Turek 1950, 407-412.

V. Vrstevnicový plán ostrožny viz Plesl 1961, obr. 7; plány situace hradiště: Hejna 1967a, obr. 1, 37; keramika: Hejna 1967a, obr. 17, 18, 20, 24, 25; 1971, obr. 2, 6, 7, 8; *Archiv nálezových zpráv ARUP* č. j. 2547/33, tab. 1-4.

b) raně středověké etážové pohřebiště

I. V severovýchodní části ostrožny Chebského hradu.

II. Plocha pohřebiště byla doposud zkoumána v těchto kampaních: 1911 (J. E. Jonas), 1932 – 1933 (O. Schürer a A. Gnirs), 1965 – 1968 (O. Pospíchalová), 1985, 1993 – 2001 (P. Šebesta).

III. Při všech pěti výzkumných kampaních, které doposud v areálu pohřebiště proběhly, byly odkryty pozůstatky více než 150 jedinců a značné množství dalších, sekundárně uložených lidských kostí; celkový počet pohřbených osob je zpravidla odhadován na základě poměru prokopaných a neprokopaných ploch na cca 500. Pohřbení byli ukládáni v severovýchodní části ostrožny etážovitě, v rámci plochy není možno rozlišit hrobové jámy. Mrtvé nedoprovází žádné milodary. Za ty není

možno pokládat ani keramické úlomky, ani přesleny (srov. *Krumphanzlová 1974, 77*), které se v hrobové vrstvě sice vyskytují, ale nepochybně souvisí se sídelní aktivitou na lokalitě. U mrtvých byly nalezeny pouze kovové součásti jejich kroje, tj. esovitě záušnice a v jednom případě i pár ostruh. Uložení mrtvých bylo přísně uniformní (v natažené poloze naznak s hlavou k západu), v cca 10 případech byly zjištěny kamenné stély kryjící tělo; kamenné plotny byly ve třech případech opatřeny primitivní rytinou kříže a z větší části jsou z hornin, které se na ostrožně Chebského hradu běžně nevyskytují (srov. *Varhaník - Zavřel 1989*).

Díky soustavnému a průběžnému zájmu archeologů o lokalitu disponujeme k pohřebišti na Chebském hradě souhrnnou moderní publikací (*Stloukal – Szilvássy - Šebesta 1988*). Přestože je tato studie doposud jen nedostatečným způsobem novelizována předběžnými publikacemi výsledků kampaně z 90. let (problematický text *Šauerová 2003; Šebesta 1999; 2000; 2004a*), postačí na tomto místě, když s dotkneme dvou specifických otázek, které jsou podstatné pro pochopení raně středověkého vývoje a kulturních poměrů celého regionu.

Klíčovou otázkou, která doposud není uspokojivě zodpovězena, představuje datace počátku a závěru pohřbívání v severovýchodní části chebské ostrožny. Řešení je možné dvojí, a sice v uplatnění stratigrafické metody a nebo využití typologie drobného šperku. Přestože byla a je Chebskému hradu a tamnímu pohřebišti věnována nemalá terénní i teoretická pozornost, nepokusil se doposud žádný z badatelů o vzájemnou synchronizaci trvání pohřebních aktivit s vývojem opevněného sídliště, jmenovitě tedy s oběma fázemi valu a tzv. kolonizačním horizontem, který je zpravidla spojován se stavbou vohburského hradu. Protože však i dnes „*jakoukoliv bližší interpretaci znemožňuje i dnes nedostatek stratigrafických údajů*” (*Hejna 1967, 176*), nezbyvá, než při posuzování stratigrafických vztahů chebského pohřebiště vycházet pouze z

jednotlivostí vzešlých z pozorování A. Knora a O. Pospíchalové (*Archiv náleзовých zpráv ARUP*, č. j. 2547/33; 4639/69; 3224/70).

Stratigrafickou jednotkou, kterou lze jednoznačně interpretovat, je humózní, cca 60 cm mocná vrstva počínající podle většiny zpráv okolo 225 cm pod úrovní dnešního terénu, v níž jsou uloženy pozůstatky pohřbených jedinců, často ve vzájemných superpozicích. Na patrně nejdůležitější zdokumentované stratigrafii z areálu chebského pohřebiště, kterou zaznamenal A. Knor (*Archiv náleзовých zpráv ARUP*, č. j. 2547/33, 3, plán; reprodukce *Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988*, 395, obr. 3), je označena jako stratigrafická jednotka *římská pět*. Velký otazník potom ovšem představuje jednotka *římská šest*, resp. její keramická náplň, která představuje možný klíč k synchronizaci pohřebiště s oběma keramickými předkolonizačními horizonty objevenými v první polovině 60. let A. Hejnu při výzkumu opevnění předhradí. Jedná se o asi 100 cm mocnou hlinitou vrstvu, která (podle Hejnovy interpretace starších dokumentací – *Hejna 1967*, 172) má nasedat na skalní podloží zjištěného pod touto vrstvou. V této vrstvě měla kampaň z počátku 30. let odkrýt keramický materiál, dnes nezvěstný.¹⁶³ Tato skutečnost je mimořádně závažná, neboť umožňuje tvrdit, že pohřebiště ve východní části areálu Chebského hradu je mladšího data, než osídlení ostrožny. Knorovy vrstvy *římská pět* a *šest* totiž představovaly původně jediný horizont, který nesl nejstarší osídlení, a k jejich oddělení došlo až v důsledku intenzivní pohřební aktivity.

Bohužel není možno synchronizovat tento vývoj s A. Hejnu zachycenými fázemi fortifikace. Mezi pohřby v Knorově vrstvě *římská pět*, jsou pravidelně nalézány keramické fragmenty, které “*není snadné přiřadit jedné z fází* [opevnění předhradí – pozn. JH].“¹⁶⁴ Je tedy nutno vycházet

163 *Stloukal – Szilvássy - Šebesta 1988*, 404. Jedinou dochovanou reprodukcí materiálu z vrstvy *římská šest* představuje málo kvalitní foto zobrazující zlomek výdutě pravděpodobně se stopami ryté výzdoby, snad vlnice (*Archiv náleзовých zpráv ARUP*, č. j. 2547/33, tab. 1 : 19).

164 *Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988*, 404. S obdobným výsledkem se s tímto problémem

z předpokladu (který není možno při současném stavu nedostupnosti materiálu ověřit), že vrstva *římská pět* obsahuje keramiku příslušnou oběma fázím chebského opevnění, čímž však není řečeno, v jakém vztahu jsou vůči sobě starší horizont valu, vrstva *římská pět* a pohřby v ní uložené. Protože nálezy z půdní vrstvy *římská šest* již obsahují keramické fragmenty pravděpodobně odpovídající prvnímu horizontu valu, je nutno pokládat i vrstvu *římská pět* za současnou s prvním horizontem hradby a starší než pohřby do ní vkládané. O nich však nelze říci nic více, než že jsou alespoň z části současné s horizontem druhého valu, jehož keramiku s sebou do humózní vrstvy zanášely. Za současného stavu zisků a bohužel i následných ztrát terénní informace sice není možno daný problém rozřešit, je však na místě vyjádřit naději, že tak může učinit revizní výzkum.

Takřka nemožné je potom posuzovat vzájemné vztahy Knorových vrstev *římská čtyři až římská jedna* (náplň této vrstvy pokládá A. Knor za sekundární a recentní). Žádná z dochovaných zpráv o proběhlých výzkumech nehovoří o tom, že by v těchto vrstvách byly patné stopy hrobových jam, z čehož by mělo být možno předpokládat jejich vznik až po ukončení pohřebních aktivit na lokalitě. Sudá čísla v tomto případě označují vrstvy žluté navážky, z nichž alespoň jednu snad lze ztotožnit s pozorováním P. Šebesty, který zjistil nad humózní vrstvou s pohřby při východní hradební zdi „*mocnou sterilní vrstvu mezi slovanským sídelním a pohřebním horizontem a středověkou* [myšleno zřejmě vrcholně středověkou – pozn JH] *úrovni*“ (Šebesta 2002, 208). Přesný význam této vrstvy pro historický vývoj lokality nelze určit, jisté však je, že situace je složitější, než jak se domnívá P. Šebesta, který naznačuje současnost této sterilní vrstvy s kolonizačním horizontem, jenž

potýkala i O. Pospíchalová (*Archiv nálezových zpráv ARUP*, č. j. 4639/69). Skutečnost, že keramické zlomky byly do vrstvy *římská pět* zaneseny pohřební, stavební či dokonce archeologickou aktivitou na lokalitě, příp. že se jedná o relikty z někdejší sídelní vrstvy pohřby narušovanou, tj. že se nejedná o milodary záměrně ukládané do hrobů, správně odhadl již K. Siegl (1912, 366).

(zřejmě však plynule) navazuje v prostoru předhradí na mladší horizont valu (Hejna 1964; 1965; 1967a), takže ze stratigrafického hlediska není vyloučeno ani pokračování pohřebních aktivit i v prvních letech vohburského Chebska (tj. v tzv. kolonizačním horizontu), kdy byly ukončeny až stavbou tzv. vohburské fáze hradu.

Specifickou stratigrafickou otázkou potom představují sondy provedené pod podlahou chebské románské kaple. Již nástin dějin bádání naznačil, že jedním z nejstarších badatelských problémů, které se váží k pohřebišti na chebské ostrožně, je christianita pohřbených jedinců, jež implikuje otázku přítomnosti sakrální stavby, k níž by se pohřební aktivita vázala. Tento problém nastolila již druhá z publikací Jonasova výzkumu, a sice zpráva dlouholetého chebského archivního ředitele K. Siegla (1912), která pohřbené z Chebského hradu považuje jednoznačně za křesťany a již jen z této skutečnosti usuzuje na existenci staršího kostela. Další bádání tuto otázku upozadilo ve prospěch problému nacionality chebského osídlení a v jejím kontextu posuzuje i christianizaci Chebska (Franz 1941; Šimek 1955).

Pro existenci starší sakrální budovy na pohřebišti hovoří – vedle nesporné christianity nekropole na centrální lokalitě – zejména situace opakovaně zachycená v letech 1911 a 1968 v sondě pod chórem románské kaple. „Zde byl opětně odkryt 105 cm x 65 cm veliký „kamenný základ“ z vápenné omítky. Pod ním, v hloubce 120 – 135 cm [míněno pod podlahou kaple, tj. na úrovni ostatních hrobů z pohřebiště – pozn. JH], ležela lidská kostra” (Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988, 398). O tom, že by se mohlo jednat o pozůstatky starší, snad sakrální stavby, spekulovali – velmi opatrně – oba badatelé, kteří situaci odkryli. J. E. Jonas uvažoval o pozůstatcích základů (Jonas 1911, 29), zatímco O. Pospíchalová, která odkryla celou dochovanou plochu “kamenného základu”, jej pokládala za pozůstatek maltové podlahy, čemuž odpovídá i mocnost maltové vrstvy,

kteří činí 25 cm (*Archiv nálezových zpráv ARUP*, č. j. 4639/69; č. j. 3224/70).

Proti této interpretaci se zprvu vyslovili autoři souhrnné publikace pohřebiště (*Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988*, 398), kteří argumentovali přítomností pozdě středověké cihly pod úrovní této vrstvy. Toto tvrzení však není zcela podloženo, neboť zlomek cihlového kvádříku se nenalézal přímo pod maltovou krustou, nýbrž v místech, kde „řada kamenů pokračovala na jih, ale zde již nebyly vázány maltou” (*Archiv nálezových zpráv ARUP*, č. j. 3224/70, 5). Nový pohled na problematiku přinesly nejnovější, doposud pouze předběžně publikované výzkumy P. Šebesty z let 1997 – 2000, které podle výkopce zjistily „část kamenného základu starší sakrální stavby,” který byl „široký 90 cm a byl překrytý mohutnou kamennou destrukcí, na které teprve stojí příčky vnitřního dělení kaple” (*Šebesta 2000*, s. 10). V rámci interpretace těchto pozůstatků kamenné, na maltu zděné konstrukce, přehodnotil P. Šebesta své hodnocení staršího, výše popisovaného zjištění J. E. Jonase a O. Pospíchalové a zahrnul jej do rekonstrukce severní a západní části půdorysu domnělé starší sakrální stavby (*Šebesta 2000*, 11, obr. 4.). Přetrvávající problém ovšem představuje datace tohoto staršího půdorysu, pro níž P. Šebesta neuvádí žádné opory, takže není možno jednoznačně hovořit o tom, že by se jednalo o sakrální stavbu, ke které by se vázala pohřební aktivita na lokalitě (pohřby, jenž jsou porušovány tímto půdorysem, zjistily výzkumy z let 1911, 1967 a 1997), takže jediným datem *ante quem*, s nímž je možno bezpečně operovat, je stavba současné hradní kaple; není tak vyloučeno, že P. Šebestou odkrytý fundament je současný s tzv. vohburským hradem, s jehož stavbou – jak panuje všeobecná shoda – pohřební aktivita na lokalitě končí.

Pro existenci sakrální stavby, ke které by se (nejpozději okolo r. 1000) vázala pohřební aktivita v areálu někdejšího raně středověkého

ohrazeného centra, je možno uvést ještě další nepřímé, leč závažné indicie: 1) přítomnost podobné stavby na chebské ostrožně by plně odpovídala dobovým poměrům v obou kulturních okruzích, které se v prostoru severovýchodního Bavorska střetávaly;¹⁶⁵ 2) lokalizace štaufské a předštaufské kaple do místa předpokládané starší sakrální stavby naznačuje záměrnou tendenci k zachování prostorové dispozice svatostánku; 3) v nejbližším okolí hypotetického umístění hřbitovního kostela v Chebu se vyskytuje většina hrobů, které se v rámci značně uniformního ritu vymezují, tj. pohřby pod kamennou deskou (souhrnně *Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988*, 392; nejnovější nálezy *Šebesta 2004a*), resp. pohřeb s ostruhami (*Šebesta 1999*; *Šebesta 2000*). Zvláště markantní je tento jev u kamenných ploten označených symbolem kříže.

Z výše řečeného je zřejmé, že stratigrafickou metodou není možno za současného stavu poznání stanovit trvání pohřbívání v areálu Chebského hradu. O něco lepší situace panuje v případě závěru této aktivity, přesto však není možno – vzhledem k dějinné závažnosti vývoje Chebu a Chebska v první polovině 12. století – pokládat rámcovou dataci konce fungování chebské nekropole mezi roky 1100 (v zásadě konvenční datum připojení k vohburské doméně) – 1146 (zisk Chebu Štaufy) za uspokojivé. Výrazné zpřesnění však bohužel nepřinese ani rozbor drobného šperku.

Ten byl pravidelně zjišťován během všech výzkumných kampaní, které na Chebském hradě doposud proběhly. Výsledkem je kolekce 32 publikovaných esovitých záušnic (katalog *Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988*, 405-406; doplněno *Šebesta 1999*, 196-198, viz tab. 2), k

¹⁶⁵ K plánovitému zakládání misijních kostelů na území osídleném Slovy došlo v regnitzko-steigerwaldské oblasti již na sklonku 8. století (*Losert 2005*), takže – přijmeme-li tezi, že území Chebska bylo v 9. – 12. století soustavně a se stále rostoucí intenzitou kulturně a společensky ovlivňováno z říšského prostoru (srov. dále v textu) – není třeba pochybovat o nutnosti obdobně koncipované aktivity v rámci sledovaného regionu již v 9., nejpozději v 10. století. Přítomnost sakrální stavby na regionálně dominantní centrální lokalitě potom zcela zapadá i do vzorce tzv. velkofarní organizace v Čechách (*Fiala 1967*).

nimž při výzkumech proběhlých po roce 1998 přibylo neznámé množství dalších, mezi nimi i několik „záušnic staršího typu nejpozději z 10. století“ (Šebesta 2004a). To samozřejmě nemusí nutně znamenat doklad pohřbívání na lokalitě již v tomto období, nástup mladších variant není dokladem konce produkce starších typů a především je třeba kalkulovat i s delším oběhem jednotlivých artefaktů v živé kultuře. Závažnější je potom nález pohřbu s ostruhami, ale vzhledem k absenci jejich typologického zařazení a bližších údajů o jejich nálezových okolnostech není možno činit jakékoliv závěry; lze však patrně předpokládat, že ostruhy budou představovat archaičtější část inventáře pohřebiště.

Hodnotnější je výpověď drobného šperku k otázce ukončení pohřebních aktivit v areálu pozdějšího Chebského hradu. Esovité záušnice hlásící se svým průměrem na přelom 11. a 12. století se zde sice vyskytují, zdaleka však nepředstavují převažující část souboru, takže alespoň zde lze zpřesnit výpověď stratigrafie a konstatovat, že poslední pohřby byly na chebské nekropoli uloženy až v prvních desetiletích 12. století. Na této skutečnosti nic nemění ani fakt, že k souboru z Chebského hradu byly opakovaně a bez bližšího komentáře přiřazeny dva další exempláře o průměru dosahujícím 34, resp. 45 mm (Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988, č. 25, 26; Šebesta 1999, č. 25, 26), které jsou stejně jako celá zmiňovaná kolekce uloženy v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu. Tyto však nejsou zmiňovány v žádné publikaci ani dokumentaci výzkumu na lokalitě, takže není množno zakládat na těchto exemplářích žádnou seriózní interpretaci. Z fyzickoantropologického hlediska byla nekropole dílčím způsobem zpracována E. Vlčkem (*Archiv nálezových zpráv ARUP, Soupis pozůstalosti akad. J. Böhma, Slovanské kostrové hroby na Chebsku*), souhrnně potom M. Stloukalem a J. Szilvássym (Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988); nálezy z 90. let se pokusila zpracovat L. Šauerová (2003).

IV. Hejna 1967a, 170-183; 1971, 497-499; Jonas 1912; Schürer 1934a-c; Siegl 1912; Stloukal - Szilvássy - Šebesta 1988; Šauerová 2003; Šebesta 1999; 2000; 2004a; Šimek 1955, 144-178; Turek 1950, 412-416; Wilhelm 1911.

V. Plán výzkumů do roku 1998: Šebesta 1999, Abb. 1; drobný šperk do roku 1998: Šebesta 1999, Abb. 3; superpozice kaple a staršího půdorysu: Šebesta 2000, obr. 4.

inventární číslo	číslo ¹⁶⁶	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
kampaň 1911					
A 1440	1	Au	25-27,5	3	3
A 1444	2	Ag	32	3,5	5,4
A 1445	3	bronz	32-35	4	4
A 1448	4	bronz	21-27	2,7	3,6
A 1449	5	bronz	22-23	2	2,5
A 1709	6	bronz	12-15,5	2	5
kampaň 1932 - 1933					
A 1706	7	Ag	14-16	3	5,8
A 1441	8	bronz s Ag plátováním	20-25	3	-
A 1442	9	bronz s Ag plátováním	23-25	2,3	3,7
A 1443	10	Ag	23-24	2,3	4
A 1446	11	Ag	22-25	2,8	5
A 1702	12	Ag	19-23	2,5	4,5
A 1705	13	Ag	20-25	3	4,5
A 1707	14	Ag	18-24	2,5	4,4
A 1708	15	Ag	23-26	3	5
A 1710	16	bronz s Ag plátováním	20-24	2,6	4
ztraceno	17	bronz?	-23-26	2,5	-
A 1704	18	bronz	17-22	2	3,5
kampaň 1968					
A 1711	19	Ag	23	3	4,5
A 1712	20	Ag	18-20	2	4
A 1713	21	Ag	10-13	2,2	4
ztraceno	22	bronz	13-17	1,5	-
kampaň 1985					
A 6506	23	bronz	19-22	2,7	4
A 6507	24	bronz	19-24,6	2	4
nálezy učiněné po roce 1991					
A 6553	31	olovo	16-19	3,3	4,3
A 6554	32	Ag	31-33	2,7	6,6
A 6555	33	Ag	24-27	2,6	5,3
A 6556	34	Ag	24-27	2,6	5,3
A 6558	36	Fe	14-15	2	4,3
A 6559	37	Ag	20	3,3	4,3

¹⁶⁶ Podle publikace P. Šebesty (1999).

A 6560	38	Ag	20	3,3	4,3
A 6561	39	pozlacené Fe	18,7-19,6	1,5	4,5

Tabulka 4: Esovité záušnice z Chebského hradu (podle Šebesta 1999)

F) Eichelberg, Ldkr. Neustadt an der Waldnaab

řadové pohřebiště

I. Svah východně od křižovatek cest na Pressath a Altendorf, parcela Nr. 1595.

II. K prokopávání kostrových hrobů docházelo již v letech 1880, 1882 a 1909. V prvních dvou případech došlo alespoň k dokumentaci devíti hrobových celků, výsledky kampaňe z počátku 20. století jsou ztraceny. Roku 1957 byly při úpravách silnice prozkoumány další čtyři hroby. V létě roku 2009 probíhaly v bezprostřední blízkosti lokality stavební úpravy silnice, které byly s negativním výsledkem dozorovány S. Codreanu-Windauerovou a H. Losertem.

III. Na Eichelberské nekropoli byly uloženy pozůstatky nejméně 16 individuí; dvanáct samostatných pohřbů, údajně uspořádaných do tří řad, doplňuje jediný čtyřnásobný pohřeb bez jakýchkoliv nálezů. Z ostatních hrobů pochází pár ostruh s destičkami, keramická nádobka, čtyři železné nože a dvě esovité záušnice typu SR 2a (viz tabulka 5). Pohřebiště je možno zařadit do 9. století s možným přesahem do následujícího věku.¹⁶⁷

IV. *Stroh 1954, 25; Pöllath 2002, 124-125.*

V. Dílčí plán viz *Pöllath 2002, Taf. 117.2, materiál viz Stroh 1954, Taf. 17.*

číslo ¹⁶⁸	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
20.1	Ag	13	1,4	
20.3	Ag	21	2	odlomeno

Tabulka 5: Esovité záušnice z lokality Eichelberg.

¹⁶⁷Za prezentaci části materiálu děkuji PD Dr. Hansi Losertovi.

¹⁶⁸ Podle publikace R. Pöllatha (2002).

G) Horní Lomany/Oberlohma/, k. ú. Cheb, okr. Cheb

řadové pohřebiště

I. V jižním sousedství dnešního hornolomanského hřbitova, parc. č. 236.

II. Pohřebiště bylo prokopáno v letech 1879 – 1881 A. Czernickým za asistence tehdejšího starosty Františkových Lázní G. Widermanna. Výsledky průzkumu okolních ploch O. Pospíchalovou v roce 1965 zůstaly negativní (*Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 6607/65*).

III. Výzkum první známé raně středověké lokality na Chebsku postihl 28 zahloubených objektů. Jeden z nich interpretoval výkopce jako žároviště (obsahoval vedle uhlíků i zbytky keramických a železných artefaktů), zbytek představovaly kostrové hroby. K jejich úpravě je možno říci následující: hrobové jámy byly zahloubeny cca 1 m do písčitého podloží, jejich půdorys se sužoval směrem k nohám pohřbených jedinců. Ti byli uloženi v natažené poloze s hlavou k západu, lebky byly v některých případech obloženy kameny či posypány uhlíky. Mrtví byli doprovázeni milodary, které reprezentoval keramický materiál, meč a nožovitý předmět, ze součástí kroje bylo zaznamenáno neznámé množství metalických kroužků, z nichž alespoň část představovaly esovité záušnice, podobně jako nerevidovatelné množství skleněných korálků. K prostorovým vztahům jednotlivých hrobů a distribuci artefaktů v nich uložených není možno na základě nečetných autentických zpráv o výzkumu¹⁶⁹ říci cokoliv bližšího, stejně jako k fyzickoantropologickým poměrům na lokalitě, které nebyly sledovány.

Při interpretaci pohřebiště je možno vycházet pouze z torza

169 Vedle dvou popisů A. Czernického a G. Widermanna, které si na počátku 20. století z titulu své funkce okresního konzervátora vyžádal a posléze publikoval *A. John (1911)*, je k dispozici pouze zprostředkované svědectví O. Müllera z pera jeho syna (*Müller 1923*), které je možno pokládat za první pokus o interpretaci pohřebiště. Sám výkopce publikoval pouze jdinou, navíc předběžnou zprávu, a to na stránkách periodika *Bohemia* z 16. května 1879.

nálezového fondu, které zdokumentoval a poprvé odborně publikoval *R. Turek* (1950, 420-422). Jedná se o bronzový rámeček přezky, čtyři skleněné korálky a sedm esovitých záušnic, které přibližuje tab. 5.

Hornolomanská nekropole byla poprvé správně chronologicky a kulturně zařazena *J. Szombatym* (*Müller* 1923). Pro jeho srámcovou příslušnost do 10., případně i 11. století se vyslovili čeští badatelé, kteří konstatovali četné společné znaky s pohřebišti v Čechách. Jiného názoru byl pouze *P. Reinecke* (1927/1928), který pohřebišti přiznal vyšší stáří a vykládal jej v kontextu slovanských nekropolí v severovýchodním Bavorsku. Objektivní zátěží, která se promítla do všech těchto interpretací, je skutečnost, že většina nálezového fondu byla rozchvácena před tím, než se jí podařilo náležitým způsobem zdokumentovat, takže pramenná báze, z které starší badatelé vycházeli, je nutně nereprezentativní, což ve výše zmiňované korespondenci bezděky přiznal již *A. Czernicky*. V inventáři lze totiž zjistit jednak prvky poměrně archaizující (meč, nůž, keramika), které v českém kontextu spadají hlouběji do 10. století (v rámci bavorské tradice by se jednalo o znaky ještě starší). Oproti tomu soubor drobného šperku, z něhož vychází tradiční chronologické zařazení, se hlásí spíše do období okolo roku 1000 nebo i do počátku 11. století (to vše navíc s výhradou „dlouhé“ chronologie těchto artefaktů a možností pokračování produkce starších typů i v pozdějším období). Specifický problém, který není možno kvůli nereprezentativnosti dochovaného souboru prohlásit za statisticky marginální, představuje stříbrný závěsný kruh s esovitou kličkou o průměru 74 mm, který se běžně vyskytuje v severovýchodním Bavorsku již od 8. století. Je tedy zřejmé, že výklad hornolomanské nekropole bude možný pouze v kontextu celkového vývoje Chebské kotliny v raném středověku.

Dochovaný materiál je uložen v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu.

IV. *Hejna 1971, 509; John 1911; Müller 1923; Reinecke 1927/28; Šimek 1955, 207-210; Turek 1950, 420-422;*

V. fotografie materiálu: *Turek 1950, obr. 12.*

inventární číslo	číslo ¹⁷⁰	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
A 1601	1	Ag	74	2	odlomeno
A 1601	-	Ag	cca 25	3,2	odlomeno
A 1602	2	bronz s Ag plátováním	cca 20	4	4,1
A 1603	3	bronz s Ag plátováním	20	4	odlomeno
A 1604	4	bronz s Ag plátováním	17	3,7	odlomeno
A 1606	6	Ag	16-18	3,3	7
A 1607	7	Ag	15-19	2,1	3,7

Tabulka 5: Esovité záušnice z Horních Loman

H) Jindřichov /Honnorsdorf/, k. ú. Cheb, okr. Cheb

ojedinělý nález, patrně rozrušený hrob

I. Přesná lokalizace neznámá, Hierscheho tvrzení (*Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 5382/50*), že k nálezu došlo na pozemku mlynáře Kasseckerta, není možno zpřesnit. Detailní nálezové okolnosti udávané *E. Šimkem (1955, 223-224)* nelze ověřit.

II. Kolekci neodborně vyzvednutých nálezů zakoupil do své sbírky na počátku 30. let J. G. Hiersche.

III. Jindřichovský nález představuje z hlediska své etnické příslušnosti jeden z nejdiskutovanějších raně středověkých nálezů z Chebska. Nálezový soubor se sestává ze silně zkorodovaného saxu, zbytků kování pochvy, železné ocílky, nožovitého předmětu a nádoby, jež byla údajně vzdálena od železné garnitury cca 2 m.

K Jindřichovském nálezů se vyslovila německá i česká nacionalistická generace se závěry, které plně odpovídají oběma

¹⁷⁰ Podle publikace *R. Turka (1950)*.

příslušným diskursům: němečtí badatelé poukazovali na obdobné nádoby z Bavorska, čeští oproti tomu na paralely české a moravské. Sax potom byl vykládán – v zásadě shodně – jako import z německé oblasti, diskutabilní samozřejmě zůstává etnicita jeho nositele. Všeobecná shoda ovšem panuje v dataci jindřichovského pohřbu (příp. pohřbů – jiný, než hrobový kontext nález meče v zásadě nepřipouští) do 8. – 9. století.

IV. *Dinklage 1940; Franz 1939; 1940; Hejna 1971, 506-507; Šimek 1955, 225-229; Turek 1950, 429-430.*

V. nádobka: obr. 4/4; meč: *Archiv nálezových zpráv ARUP, č. j. 1833/30.*

D) Kasendorf, Ldkr. Kulmbach

trojdílná polykulturní fortifikovaná výšinná lokalita

I. Ostrožna jihozápadně od obce s pomístním názvem *Turmberg* a přilehlá trať *Kapellenacker*.

II. První výzkumy na lokalitě prováděl v letech 1932 – 1942 Max Hundt, který měl postihnout raně až vrcholně středověké fáze fortifikace i osídlení ohražených ploch. Drobný záchranný výzkum proběhl na lokalitě roku 1957, v systematickém výzkum pokračoval až roku 1975 Klaus Schwarz. Prozatím poslední výzkum na lokalitě provedl roku 1985 řezenský Zemský úřad pro památkovou péči, tato kampaň však nezjistila žádné středověké situace.

III. Poznání lokality zásadním způsobem ovlivňuje nedostatečná publikace většiny dosavadních výzkumů; výjimku představuje pouze výzkum M. Hundta, který s velkým časovým odstupem zpracoval *H. Losert (1993)*. Osídlení na lokalitě pochází již z laténské periody a doby římské, těmito obdobími však nelze připsat žádnou část fortifikace. Jádrem fortifikace, vzniklého snad již v závěru 7. století, je poloha *Turmberg* (s dodnes dochovanou bergfritovou věží *Magnusturm*, která byla ještě roku 1488

zmiňována jako součást markraběcího signálního systému), která je oddělena valem a příkopem od zbytku ostrožny, kde se nalézá opevněné předhradí. Později, snad v době maďarských vpádů, byla opevněna ještě třetí osídlená plocha označovaná jako Kapellenacker, kam je zpravidla situována k roku 1406 písemně doložená kaple sv. Maginalda. Zda se na lokalitě nalézala sakrální stavba již v raném středověku nelze jednoznačně rozhodnout, s ohledem na skutečnost, že keramika doložená na lokalitě náleží z podstatné části (*Losert 1993*, 173) franské výrobní tradici a lokalita je interpretována jako franský vojenský opěrný bod v rámci federátní terriory slavorum (*Abels 1986*, 94), lze o této možnosti seriózně uvažovat. Konec fungování lokality klade na základě písemných pramenů H. Losert před rok 1307.

IV. *Abels 1986*, 146-149; *Losert 1993*, 170-173; *Schwarz 1955*.

V. *Schwarz 1955*, Beilage 4 (plán lokality); *Losert 1993*, Taf. 175-218 (keramický materiál kampaně M. Hundta).

J) Mockersdorf, Ldkr. Neustadt an der Waldnaab

řadové pohřebiště

I. Mírné návrší jiho-jihozápadně od obce, parcela Nr. 772/1/2, trať *Bühl*.

II. Roku 1921 byly při těžbě písku otevřeny čtyři desítky hrobů, jejichž inventář se různými cestami dostal do Staatssammlung München a muzeí ve Wunsiedelu a Bayreuthu. V letech 2003 – 2004 provedli v rámci letní praxe studentů vídeňské a bamberské univerzity H. Losert a E. Szameit revizní výzkum, jehož výsledky zpracovala v rámci své diplomové práce N. Brundke.

III. Cekem bylo dokumentováno 40 kostrových hrobů, které byly uspořádány v řadách. Mrtví byli uloženi v natažené poloze s hlavou k západu. Hroby byly v některých případech obloženy či kryty pískovcovými

bloky, zjištěny byly i známky výdřevy. V případě většiny hrobů byly zjištěny relativně pozdní sekundární zásahy jednoznačně protivampirické povahy – časté bylo oddělení a přemístění lebky, v jednom případě byla spodina lebeční proražena kostmi předloktí zemřelého, jedno z mrtvých těl bylo doslova rozdrveno pískovcovými bloky. Dva jedinci byli uloženi na břiše. Pozdější zásahy zřejmě nebyly spojeny s vylupováním hrobů, neboť z nekropole pochází poměrně bohatá kolekce milodarů i součástí kroje. Milodary reprezentují dvě sekery, velký počet nožů, hrot oštěpu, křesací souprava a dva exempláře kura domácího, jejichž pozůstatky byly zjištěny ve dvou ženských hrobech. Ze součástí kroje je třeba jmenovat opaskové kování ve tvaru stylizované zvířecí hlavičky, jehlici, skleněné korálky a především soubor 22 esovitých záušnic (viz tab. 6).

IV. *Brundke 2009; Losert - Szameit 2004; Pöllath 2002, 118-120; Stroh 1954, 25-26.*

V. plán lokality a úplný katalog nálezů obsahuje práce *N. Brundke (2009)*.

číslo ¹⁷¹	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
kampaň 1921				
22.1	Ag	54	1,8	- (s háčkem pod kličkou)
22.2	Ag	58	2	- (s háčkem pod kličkou)
22.3	Ag	35	1,8	- (s háčkem pod kličkou)
22.4	Ag	62	2,1	odlomeno
22.5	bronz ¹⁷²	51,5	2	- (s háčkem pod kličkou)
22.6	bronz	57	2	- (s háčkem pod kličkou)
22.10	bronz	cca 20 (poš.)	2,4	-
22.11	bronz	15	1,6	-
22.12	bronz	54	2,1	- (s háčkem pod kličkou)
22.13	Ag	73	2,1	poš. (s háčkem pod kličkou)
22.14	bronz	58	2	- (s háčkem pod kličkou)
22.15	bronz	43	1,7	- (s háčkem pod kličkou)
22.16	bronz	62	1,2	- (s háčkem pod kličkou)
22.17	bronz	47	2,3	- (s háčkem pod kličkou)
22.18	bronz	46	2,2	- (s háčkem pod kličkou)
kampaň 2004				

171 Podle *N. Brundke (2009)*. Děkuji na tomto místě Nině Brndke, MA, za poskytnutí rukopisu připravované publikace mockersdorfské nekropole.

172 *N. Brundke (2009, 126)* označuje materiál závěsných kruhů, které nejsou vyrobeny ze stříbra, obecným označením "barevný kov".

1.2	bronz	28	1,2	
1.3	bronz	24	1,4	2,4 (s háčkem pod kličkou)
4.1	Ag	64	1,9	poš. (s háčkem pod kličkou)
4.2	Ag	64,8	2,3	3,9 (s háčkem pod kličkou)
7.2	Ag	57,7	2,2	5,6
7.3	Ag	60,4	2,3	5,6
13.1	Ag	4,84	1,9	2,3 (s háčkem pod kličkou)

Tabulka 6: Esovité záušnice z nekropole Mockersdorf (podle *Brundke 2009*)

K) Niederrunding-Satzdorf, Ldkr. Cham

řadové pohřebiště

I. V nivě severně od soutoku Kouby a Řezné, parcely Nr. 792 a 793, jižně od osady Satzdorf.

II. Při výzkumu pravěké lokality byly roku 1964 zjištěny raně středověké hroby, které byly prozkoumány K. Schwarzem v letech 1964, 1965 a 1968.

III. V rámci všech výzkumných kampaní došlo k prozkoumání 54 v řadách uspořádaných kostrových hrobů. Ze dvou ženských hrobů pochází celkem 10 skleněných korálků, jeden obsahoval zlomek esovité záušnice typu SR 2a. Mužskou složku výbav charakterizuje především jednobřítý meč typu langsax. Hroby mimoto obsahovaly větší množství pravěkých i raně středověkých keramických zlomků a kovových předmětů (ocílky, přezky), nejčastější součástí výbav byly ale železné nože (12 kusů). Pozoruhodná je lokalizace nekropole, nalézá se totiž na spojnici dvou významných lokalit v regionu, a sice významné pevnosti Cham-Reichsburg^M a kláštera Chammünster,^D který fungoval od roku 748 až do maďarských válek; tomuto intervalu odpovídá i rámcové chronologické zařazení pohřebiště.

IV. *Pöllath 1998, Pöllath 2002, 131-137.*

V. Materiál viz *Pöllath 2002, Taf. 20-23, situační plán a plán pohřebiště viz Pöllath 2002, Taf. 118.*

číslo ¹⁷³	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
----------------------	----------	----------------	----------------------	------------------------

20.10	bronz	cca 12	1	3,5
-------	-------	--------	---	-----

Tabulka 7: Esovitée záušnice z Niederrunding – Satzdorfu (Podle *Pöllath 2002*)

L) Rauher Kulm, Ldkr. Neustadt an der Waldnaab

polykulturní fortifikované výšinné sídliště, středověký hrad

I. Osamělá čedičová kupa (683 m. n. m.) se zřetelnou krajinnou dominancí, která převyšuje okolní trén o 230 m.

II. Lokalita byla zkoumána již v letech 1908 - 1910 pensionovaným majorem bavorské armády Adalbertem Neischlem, který zjistil vícečetné, mj. i raně středověké osídlení (*Neischl 1912*), díky čemuž se Rauher Kulm dostal do všeobecného povědomí jako přirozené regionální centrum (*Heidenreich 1997; 322; Reinecke 1931, 34*). Od roku 2004 pravidelně probíhají na lokalitě terénní praxe studentů Otto-Friedrich-Universität Bamberg pod vedením H. Loserta.¹⁷⁴

III. Nejstarší doklady raně středověkého osídlení této lokality spadají do 8. – 9. století (*Losert 2007*), první písemná zmínka o ní je potom poměrně pozdní – k roku 1119 je zmiňován Bucco de Culmen, předek leuchtenberského rodu, jako držitel hradu. Rauher Kulm a na něm stojící hrad zůstal v držení hegemonního rodu v kraji až do roku 1281, kdy byl zastaven norimberským purkrabím, jimž císař Karel IV. povolil roku 1370 založit na úpatí čedičové skály město Neustadt am Kulm, jehož citadelou se hrad stal. K záměrné likvidaci hradního komplexu došlo po tzv. markraběcí válce v roce 1554.

Moderní výzkumy se zaměřily především na vnější pás opevnění, jehož počátky je třeba klást již do starších období. Raně středověkou sídelní aktivita je na Rauher Kulmu doložena od 8. století, kdy však došlo k prvním raně středověkým opravám a úpravám pravěké fortifikace, která je dodnes – i přes částečné odtěžení na konci 19. století – dochována v délce

¹⁷³ Podle publikace *R. Pöllatha (2002)*.

¹⁷⁴ Děkuji na tomto místě PD Dr. Hansi Losertovi za seznámení s průběžnými výsledky a možnost osobně se účastnit těchto výzkumů.

několika set metrů, není možno rozhodnout, stejně jako je možné se pouze dohadovat o původní konstrukci opevnění, které dnes představuje až dva metry vysoký val tvořený mohutnými basaltovými bloky. Významné úpravy se hradby Rauher Kulmu dočkaly v souvislosti s maďarskými válkami v první polovině 10. století (*Losert 2008a*, 351 – s ohledem na geografickou polohu lokality je však třeba uvažovat i válkách říše s českými knížaty). Opevnění v tomto období představovala nasucho kladená zeď z basaltových balvanů značné velikosti (viz *Losert 2007/2008*, Abb. 37), před níž byla vytvořena několik metrů široká terasa z téhož materiálu, která dodnes značně stěžuje i pěší pohyb v tomto prostoru. Jemnější stratigrafická práce, která by snad osvětlila chronologii fortifikace, je s ohledem na povahu destrukce a její umístění ve svahu nemožná, neboť díky splachům z vyšších poloh je možno nalézat hluboko v kamenném valu pravěký i novověký a recentní materiál.

Kampaň v letech 2008 a 2009 zachytila výše ve svahu, v trase jediné předpokládané raně středověké přístupové cesty na vrcholovou plošinu, relikty konstrukce, která snad představovala bránu. Oproti obvyklému průběhu opevnění podél vrstavnice zde byly zjištěny dva pásy valu respektující spádnici, přerušené právě přístupovou cestou. Pokud nesnadné podmínky na lokalitě dovolily, bylo možno sledovat v destrukci stopy ukotvení mohutných kůlů. Situaci mimoto doplňuje trojúhelný kamenný půdorys, který uvnitř fortifikované plochy stojí v ose stezky směřující k vrcholové plošině návrší. Za stavitele této „protimaďarské“ fáze opevnění jsou hypoteticky pokládáni markrabí ze Schweinfurtu (*Losert 2008*, 351).

Raně středověká keramika z lokality má velmi blízko k středohradištním nálezům z Chebska, srovnávací studie s materiálem z Chebského hradu, zejména jeho mladohradištního a kolonizačního horizontu, by byla velmi žádoucí, neboť mladší keramika z Rauher Kulmu

zapadá do kontextu vrcholně středověké keramiky neslovanského původu z oblasti Horních Franků (srov. *Losert 1993*), což by mohlo mít významné konsekvence i pro pohled na Cheb a Chebsko v 11. a na počátku 12. století. Vzhledem povaze zkoumaných ploch je další raně středověký nálezový fond z Rauher Kulmu poměrně chudý, reprezentuje jej pouze železná podkova a poškozená esovitá záušnice vyššího průměru (55 – 60 mm) s navlečeným dřevěným korálkem. Nejnovějším objevem je potom olověný křížek, snad křestní dar, pocházející již z 9. století.

IV. *Losert 2007; 2007/2008, 347-354; 2008; Neischel 1912.*

V. *Losert 2008a, Abb. 35-42.*

M) Reichsburg, Stadt Cham, Ldkr. Cham

pravěká polykulturní lokalita, raně až vrcholně středověká fortifikace

I. Ostrožna položená západním směrem nad soutokem Kouby a Řezné, východní výběžek návrší Galgenberg; k lokalitě se váže pomístní název *Schwedenschanze*.

II. Impulz k prvnímu archeologickému výzkumu na lokalitě dal příspěvek *K. Dinklageho (1937)* k raně středověkým dějinám Chamu a jeho okolí, který se nemohl opřít o žádná regulérní archeologická zjištění a který označil právě polohu *Schwedenschanzen* jako z archeologického hlediska nejperspektivnější lokalitu v rámci někdejší chammünsterské sídelní aglomerace. Již roku 1938 zde proto K. H. Wagner započal se systematickým výzkumem, který však vzápětí přerušilo vypuknutí druhé světové války. Doposud poslední výzkumy na lokalitě prováděl v roce 1976 řezenský Zemský památkový úřad.

III. Dějiny lokality jsou poměrně dobře osvětleny prostřednictvím písemných pramenů (shrnuje *Ernst 2003, 43-46*), z nichž vysvítá, že v

druhé polovině 10. až první polovině 11. století byl Reichsburg královským majetkem. Teprve po roce 1050 je zde dosvědčena říšská ministerialita, správa chamské marky jako takové přešla v tomto období na Děpoldovce z Vohburgu. Tento model se udržel až do roku 1204, kdy region přešel jako Vohburské dědictví do rukou Wittelsbachů, kteří zřejmě záhy přeložili centrální funkce hradu na nově založenou osadu v prostoru dnešního Chamu. Významná je i výpověď numismatických pramenů, podle kterých zde na přelomu 10. a 11. století fungovala i mincovna (*Hahn 1976, 91-92*), což opět podtrhuje význam lokality.

Souhrnné vyhodnocení a publikace doposud získaných archeologických poznatků chybí a nemůže je suplovat ani popularizační text (*Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984*), ani položka v katalogu stavebněhistoricky orientované disertační práce (*Ernst 2003*). Odborně byl doposud pojednán pouze keramický materiál kampaně roku 1938 (*Schwarz 1971*). Obecně je možno hovořit o třech fázích valu, z nichž nejstarší, vybudovaná technikou *Pfostenschlitzmauer*, pochází z 9. století. V literatuře uváděný rok 800 je třeba vnímat především jako snahu přiblížit se co nejvíce době založení chammünsterského kláštera.^D Chronologickým zařazením i uplatněnou technologií je nejvýše problematický *B. Ernestem* (2003, 44-45) rekonstruovaný druhý horizont opevnění – jeho datace je postavená víceméně na počátku písemných zpráv o lokalitě, představa, že val byl tvořen 2 m silnou nasucho postavenou kamennou zdí, kterou z obou stran (sic!) podpíral hlinitý násep, je potom zcela neudržitelná. Třetí fáze fortifikace, která náleží pokročilému 11. století, se měla vrátit k dřevohlinité konstrukci.

Archeologické aktivity roku 1938 uvnitř cca 300 m dlouhého a 180 m širokého, k západu se svažujícího areálu se soustředily na nejvýraznější z antropogenních teras (ty jsou dnes již v důsledku orby téměř zahlazeny). Výsledkem bylo odkrytí jednolodního kostelíka s

vtaženou půlkruhovou apsidou, k němuž přiléhal hřbitov, z něhož se podařilo odkrýt 25 hrobů bez jakékoliv výbavy. Datace svatostánku je vysoce problematická, snad pouze hypotetické svatojiřské patrocinium může podporovat úvahy o jeho počátcích již v 9. či 10. století. Kostel bezpečně fungoval v době Vohburské držby hradu, kdy byl (někdy v průběhu 12. století) rozšířen a vybaven podlahou z pálených dlaždic; zánik stavby je potom opět obestřen tajemstvím. Výzkum roku 1938 zjistil i nároží další kamenné budovy v bezprostředním sousedství kostela, její interpretace však postrádá bezpečnější opory.

I. *Ernst 2003*, 42-48; *Rieckhoff-Pauli - Torbrügge 1984*, 159-164; *Wagner 1940*.

II. všechnu podstatnou terénní dokumentaci a plány lokality ze starších publikací přebírá *Ernst 2003*, keramický materiál zobrazuje na různých místech *Schwarz 1971*.

N) Smolov, k. ú. Spáňov, okr. Domažlice

raně středověká fortifikace

I. Nízká ostrožna – ploché návrší severně od osady Smolov, parc. č. 594, 595 a 597 na k. ú. Spáňova.

II. Jediný terénní zásah na lokalitě představuje drobný výzkum Národního muzea v Praze vedený R. Turkem roku 1959. V 80. a 90. letech se povrchovými sběry v areálu fortifikace zabýval P. Břicháček.

III. Výzkum R. Turka roku 1959 položil uvnitř cca 1,8 ha rozsáhlého, jednoprostorového opevněného areálu jedinou zjišťovací sondu o rozměrech 5,5 x 3 m na vnitřní straně severovýchodní pasáže dobře dochovaného valu. V sondě byla zjištěna kulturní vrstva charakterizovaná mzanicí a keramickými fragmenty 10. - 11. století, spálenišťová vrstva a destrukce valu. R. Turek (1967a) vyhodnotil situaci tak, že předpokládal vznik hradiště po polovině 10. století a jeho násilný zánik v 11. století.

Sběry P. Břicháčka doložily i keramický materiál 12. století; zda se jedná o doklad i následného užívání plochy (*Břicháček – Metlička 1999*, 267) či naopak náznak pozdějšího zničení fortifikace, jak chce *M. Lutovský (2001*, 301), nelze jednoznačně rozhodnout. Areál byl ztotožněn na základě pomístního jména V *Tuhoštianech* s Tuhoští jmenovanou v listině Jindřicha IV. z roku 1086 (*Strér 1886*, po něm *Turek 1967a*), tento názor je v současné době všeobecně přijímán.

IV. *Břicháček - Metlička 1999*, 267-269; *Strér 1886*; *Turek 1967a*.

V. plán lokality *Turek 1967a*, obr. 137, keramický materiál *Břicháček - Metlička 1999*, obr. 6 a 7.

O) Sulzbach, Ldkr. Amberg

raně a vrcholně středověký hrad s raněstředověkým pohřebištěm nobility

I. Terasovitý ostroh nad nivou Rosenbachu v intravilánu města.

II. Zatímco historické bádání věnované Sulzbachu i tamnímu hradu má dlouhou tradici (podrobně *Hensch 2005*, 40-47), archeologický výzkum hradu a jeho předhradí (dnešní Luitpoldplatz) započalo teprve v druhé polovině 80. let. Záchrnný výzkum prováděný ne vždy za optimálních podmínek (*Hensch 2005*, 164-170) iniciovala rozsáhlá sanace novověkého komplexu staveb. Autor vyčerpávající a brilantní monografie k lokalitě, M. Hensch, tak mohl v letech 1993 – 1999 prozkoumat východní část ostrožny sulzbašského hradu v měřítku, které nemá v jižním Německu srovnání (viz *Hensch 2005*, Taf. 23; 24).

III. Výkopce rozeznal na lokalitě – vedle stop osídlení pozdněhalštatsko-časnělaténské periody – šest středověkých fází zástavby, které spadají do 8. - 12. století. Poznání historie panského sídla na sluzbašské ostrožně tak byla podstatně rozšířeno, neboť nejstarší písemná zmínka o vlastním hradě pochází až z roku 1329. Pro nejstarší středověkou fází se předpokládá

dvojdílná dispozice, kdy jádro hradu a předhradí (později překryté jádrem města) zaujímalu plochu 4,5 hektaru. Poznání raně karolinské fáze hradu Sulzbach je ze zřejmých důvodů nejvíce mezerovité, její nejvýraznější doklad představuje především sekundárně uložená keramika. Doklady zástavby reprezentuje pouze jediná fronta 16 metrů dlouhé dřevěné stavby, *M. Hensch (2005, Taf. 26)* však předpokládá již pro 8. a počátek 9. století dřevohlinité opevnění i přítomnost sakrální stavby. Druhá fáze raně středověkého osídlení, která je spojena s přítomností franské elity, započala v první polovině 9. století. Podoba opevnění opět není blížeji známá, významnou kvalitativní proměnu však představuje nástup kamenné architektury: vedle jednodílného svatostánku s půlkruhovým kněžištěm byla zjištěna patrová kamenná halová stavba a menší objekt vybavený podlahovým vytápěním. Severně od svatostánku bylo odkryto nevelké pohřebiště; ve čtyřech kamenných hrobkách zde byly zcela bez milodarů uloženy pozůstatky tří dospělých jedinců (dvou mužů a jedné ženy), čtvrtá neobsahovala žádné kosterní pozůstatky. Mezi těmito hroby byly pak nalezeny pozůstatky pěti dětí. *M. Hensch (2005, 244-261)* na základě stratigrafických pozorování, přírodovědného datování a důkladné práce s písemnými prameny vytvořil odvážnou, ale přesvědčivě působící teorii, která předpokládá pohřbívání na lokalitě od druhé poloviny 9. až do počátku 11. století, přičemž dospělá individua dokonce ztotožňuje s konkrétními historickými osobnostmi. V každém případě se v Sulzbachu jedná o pohřebiště vybraných příslušníků vysoce postaveného rodu, které nalézá paralely jak v rámci Německa (*Hensch 2005, 244-247*), tak i v rakouském Podunají (*Szameit 1995*). Význam nekropole pro ideologii předků sulzbašského hraběcího rodu podtrhuje pamětní kaple, která překryla nejstarší hrob v průběhu 11. století. Stavba memoriální kaple (srov. *Sommer 2001, 107-115*) náleží patrně závěru třetí stavební fáze, kterou charakterizuje především až 2,2 m mocné kamenné opevnění hradu.

V průběhu druhé poloviny 10. a v 11. století, tj. právě v rámci třetí a čtvrté stavební periody, došlo i k přestavbám obytných a reprezentativních staveb, které si udržely vysoký standard. Tyto proměny pokračovaly i v průběhu 12. století (5. stavební fáze), kdy sulzbašský hrad získal novou dominantu v podobě osmiboké obytné věže, jíž se v této době mohl pyšnit i vohburský hrad na chebské ostrožně; výčet paralel s Chebským hradem^E tím však zdaleka nekončí, terénní konfigurace, stejně jako přeměna raně románské rezidence ve středověké město s citadelou a v neposlední řadě hmotná kultura¹⁷⁵ poukazují na zřetelnou souvislost obou lokalit. Finální středověká podoba, která zůstala zachována až do přestavby hradu na raně novověký zámek na počátku 17. století, pochází z přelomu 12. a 13. století, kdy zmizela pamětní kaple a původní kostel pohltila hmota gotické kaple, která doplňovala nově vybudovaný jihovýchodní trojpodlažní palác.

I. *Hensch 2005, Bd. I.*

II. *Hensch 2005, Bd II; III.*

P) Tašovice, okr. Karlovy Vary

raně středověká fortifikace

I. Skalnatý ostroh nad levým břehem Ohře mezi obcí Tašovice a osadou Hory, k lokalitě se vztahuje novodobé pomístní jméno *Starý Loket*.

II. První výzkum na lokalitě provedl již ve 20. letech 20. století stodský amatérský archeolog A. Bergmann, současné znalosti se opírají především o výzkum Archeologického ústavu vedený v letech 1948 – 1950 F. Proškem a A. Knorem. Část jeho výsledků (řez valem) nově zpracoval L. Kos.

III. Dvojdílná cca dvouhektarová hrazená poloha s dobře zřetelnými relikty valů poutala pozornost vlastivědných romantizujících badatelů již od 18.

¹⁷⁵ Signifikantní je například výskyt zdobených poklic – srov. *Hensch 2005, Taf. 134: 3; 157: 3* a *Hejna 1967a, obr. 20*.

století, kteří jí přiřkli označení Starý Locket (*Bernau 1878* – zde též dobový plánek lokality; *Gnirs 1996*). Ještě na plánu lokality publikovaném roku 1878 jsou zřetelné stopy kostelíka s apsidou neznámého stáří a patrocinia. Archeologický výzkum A. Knora a F. Proška, zaměřený dílem na hradištní, dílem na mezolitické osídlení ostrožny, zjistil osídlení náležející 9. – 1. pol. 10. století, které je reprezentováno objektem srubové konstrukce (*Prošek 1952*) a vnitřním dělicím valem komorové konstrukce s paralelním příkopem (*Knor 1951*); tomu odpovídají i zjištění starších, nedokumentovaných výzkumů vnějšího valu, které měly narazit na profil prokládaný zuhelnatělými břevny (*Bergmann 1928, 70*). Diskusi o použité stavební technice ukončila analýza *L. Kosa (2009, 79-82)*, která přesvědčivým způsobem dokládá použití dřevohlinité hradby s čelní kamennou plentou v její klasické podobě.

Konec sídelní aktivity na tašovickém hrazeném sídlišti patrně souvisí se vznikem nové, nepochybně opevněné lokality, jíž je archeologicky neidentifikované centrum stejnojmenné přemyslovské sedlecké kastelánie.

IV. *Bergmann 1928, 70; Kašička – Nechvátal 1980, 109-110; Knor 1951; Kos 2009, 79-82; Prošek 1952; Sláma 1986, 91-92; Šimek 1955, 51-112*

V. Plán lokality *Bernau 1878*, profil valu *Kos 2009*, obr. 14.

Q) Třebeň/Trebendorf, okr. Cheb

řadové (?) pohřebiště

I. V areálu moderního, dnes již neužívaného hřbitova na mírné ostrožně východně od obce.

II. V letech 1930 – 1931 narušili dělníci při výstavbě márnice nezjištěný počet kostrových hrobů, movitý inventář dodatečně zchránil J. G. Hiersche.

III. O počtu, úpravě a vzájemných prostorových vztazích hrobů, které byly

v rámci pohřebiště prokopány, není možno říci cokoliv určitého, veškerá diskuse o lokalitě tedy může vycházet pouze z hrobového inventáře. Ten zahrnuje nádobku (inv. č. A 1511), 19 kusů esovitých záušnic (viz tab. 3), závěsný kruh s rýhovanou esovitou kličkou a pod ním zaklesnutým háčkem o průměru 36 mm, prostý prsten ze stříbrného pásku a dva skleněné korálky s očky. Soupis Hierscheho sbírky dále hovoří o “*střepech z místa nálezu stříbrných záušnic*”, resp. “*pazourcích z hřbitovního návrší*” (*SokA Cheb, fond č. 36 “Josef Gustav Hiersche Cheb”, kart. 4., inv. č. 24, fol. 34, č. 243, resp. fol. 25, č. 190*). Nález štípané industrie by sice mohl svádět k domněnce, že keramický materiál mohl souviset se starší fází osídlení, je však nutno brát do úvahy skutečnost, že pravděpodobně z tohoto keramického materiálu vycházel A. Gnirs, když právě na hřbitovní ostrožnu lokalizoval slovanské opevněné sídliště (*Gnirs 1995*). V současné době je však možno vycházet pouze z těch nálezů, které poprvé publikoval *L. Franz (1941)*, a jejich stavu na přelomu 40. a 50. let, jak jej zdokumentoval *R. Turek (1950)*; tento materiál se váže výhradně k hrobovému kontextu.

Starší bádání se k třebeňskému pohřebišti vyjádřilo v podstatě shodně, *L. Franz (1941)*, *R. Turek (1950)* i *E. Šimek (1955, 211)* zařazují nádobku do 10. věku, toto časové zařazení pak přebírá i A Hejna. Rovněž přístup k etnicitě nálezu vyznívá obdobně, tj. pro slavinitu s germánskými vlivy, jejichž historický význam je však vykládán různě (srov. *Franz 1941, 71; Turek 1955, 221*). Pro tuto diskusi se ukázala jako zásadní otázka původu a vývoje rozšíření fenoménu esovitých záušnic, která však dodnes zůstává nerozřešená (*Štefan /v tisku/*), takže všechny starší závěry je třeba považovat spíše za soubor subjektivních stanovisek podmíněných předchozí zkušeností a celkovou angažovaností jednotlivých badatelů.

Specifickým problémem se ukázal nález obou korálků, o nichž se někteří badatelé vyjádřili jako o nálezu příslušném laténské periodě (např.

Šimek 1955, 220); z hlediska časového zařazení třebeňského pohřebiště je však důležitější samotná jejich přítomnost v hrobovém inventáři než subjektivní stáří těchto artefaktů. Dochovaný materiál je uložen v Muzeu Karlovarského kraje v Chebu.

IV. Franz 1941; Gnirs 1995; Hejna 1971, 510-511; Šimek 1955, 210-222; Turek 1950, 423-430.

V. fotografie materiálu viz Šimek 1955, obr. 65, 66.

inventární číslo	číslo ¹⁷⁶	materiál ¹⁷⁷	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
A 1513	3	Ag	36	1,6	3,7; rýhované
A 1514	12	Ag	15	2	2,2
A 1515	8	Ag	14	3	4
A 1516	6	Ag	14	2,5	3,5
A 1517	21	Ag	13	2,1	3,8
A 1518	7	Ag	14	2,8	4,2
A 1519	20	Ag	14	2,8	2,8; poškozeno
A 1520	15	Ag	15	3	4,2
A 1521	14	Ag	16	2,2	3,8
A 1522	17	Ag	15,5	2,8	4,7
A 1523	18	Ag	16	2,8	4,1; poškozeno
A 1524	9	Ag	15	2,2	3,1
A 1525	10	Ag	13	2,3	3,1
A 1526	11	Ag	13	2,5	3; poškozeno
A 1527	22	Ag	14	1,5	3
A 1528	19 (?)	Ag	13	2,3	chybí
ztraceno ¹⁷⁸	4 (?)	Ag	12,5 – 13,5	2,3 – 2,5	-
ztraceno	5	Ag	14,5	2,8	-
ztraceno	13	Ag	14	2,8	4
ztraceno	16	Ag	16	2,8	-

Tabulka 8: Esovité záušnice z Třebně

R) Weismain, Ldkr. Lichtenfels

¹⁷⁶ Podle publikace R. Turka (1950).

¹⁷⁷ Podle R. Turka (1950, 424), který ovšem neuvádí – snad dokonce záměrně – jednoznačné (někde uvedeno pouze implicitně, jinde s poznámkami o nízké kvalitě či barvě materiálu) určení, je celá kolekce ze stříbra. Výše citovaný soupis R. Hierscheho uvádí “19 záušnic z bronzu, 1 závěsný kruh ze stříbra“ (zápisy č. 450 a 451, fol. 72), zatímco L. Franz (1941, 69) se odkazuje na dobrozdání nejmenovaného chebského zlatníka, podle něhož je třebeňská kolekce vyrobena „z dobrého stříbra“. Autor předkládaného textu se ztotožňuje se závěrem R. Turka, třebaže je nutno konstatovat měděnou příměs v materiálu, u některých kusů (zejm. inv. č. A 1514) značně vysokou. Za pomoc s určením sporných kusů srdečně děkuji Mgr. Markétě Macků.

¹⁷⁸ Tento a následující údaje vycházejí z publikace R. Turka (1950).

řadové pohřebiště

I. V bezprostředním západním sousedství staré městské zástavby, v prostoru dnešních Bürgermaister-Kraus-Strasse a Giechkröttendorferstrasse.

II. Od března roku 1972 docházelo při stavebních pracích k pravidelným nálezům částí lidských koster, kterých si povšiml čestný spolupracovník Zemského úřadu pro památkovou péči D. Schmudlach, který odstartoval za pomoci celé řady dobrovolníků záchranné práce na lokalitě, které až po nález hrobů s bohatou výbavou (meč) na počátku léta téhož roku převzal T. Kubiczek právě ze Zemského úřadu pro památkovou péči; celkově se roku 1972 podařilo zjistit 109 hrobů. Jarní kampaň následujícího roku navýšila počet známých hrobů na konečný počet 210. Antropologický materiál z lokality byl v rámci Pöllathova zpracování analyzován *O. Röhrer-Ertlem (2002)*.

III. Weismainská nekropole je druhým největším řadovým pohřebištěm ve sledovaném regionu a zároveň je možno tvrdit, že z něho pocházejí (s výjimkou podezřelého celku z hrobu 2/3 na lokalitě Matzhausen, Ldkr. Neumarkt/Oberpfalz) nejbohatší hrobové nálezy z oblasti severovýchodního Bavorska, výjimečná je i konstrukce pětice místních hrobů (č. 55, 90, 94, 96 a 121) které obkružovaly cca 30 cm hluboké půlkruhové až kruhové žlábků, několikrát porušené mladšími pohřby; trojhrob č. 70-72 pak byl sevřen obdélníkovým žlábkem s (kůlovými?) jámami v rozích. Rovněž výbava weismainských hrobů je výjimečná, zmíněny musí být především dvojbřité tausované meče z hrobů č. 3 a 20, dále osm kusů ostruh s destičkami a dvojhrotý nástroj/zbraň s tulejkou. Z výbav ženských hrobů vyniká především kolekce čtyř nápodob lunicových náušnic se závěsky z hrobu č. 53. Mrtvé dále doprovázela čtyři vědérka a velké množství nožů, závěsných kruhů a přezek, zastoupeny jsou i hroty

šípů, ocílky a skleněné korálky.

Lokalitu nově zpracoval v rámci své disetační práce R. Pöllath, který ji přiřadil rámcově 8. až první polovině 9. století. Bohaté hroby je třeba interpretovat v souvislosti s 8,9 km vzdálenou franskou pevností Kasendorf,¹ zřejmě jako pohřby slovanských federátních bojovnických elit. Zda se k lokalitě váže slovanské toponymum *Zelici* (*Losert 1993a*, 204), nelze jednoznačně rozhodnout.

IV. *Pöllath 2002*, zde uvedena veškerá literatura i nálezové zprávy.

V. *Pöllath 2002*, Taf. 156, 157 (plán pohřebiště), Taf. 158-195 (skicý hrobů), Taf. 61-93 (katalog nálezů).

S) Wirbenz, Ldkr. Bayreuth

řadové pohřebiště

I. Severozápadně od obce v trati *Kalkäcker*.

II. Roku 1995 byly zjištěny v prostoru pohřebiště ojedinělé nálezy skleněných korálků a lidských kostí. Na základě odůvodněné obavy z další devastace doposud neznámé lokality orbou provedl v letech 1996 a 1997 bavorský Zemský úřad památkové péče záchranný výzkum. Zpracování pohřebiště se ujala v rámci své diplomové práce C. Haberstroh, která tento text spolu s J. Haberstrohem rozšířila o kapitoly věnované komparaci s dalšími významnými pohřebišti v severovýchodním Bavorsku a pokusu o radiokarbonovou dataci koster (*Haberstroh 2004*, 29-39, srov. *Ungerma 2005*).

III. Objektem výzkumu se stalo 30 kostrových hrobů uspořádaných do osmi řad (*Haberstroh 2004*, Taf. 30), jejichž úprava a orientace nijak nevybočuje z kontextu severovýchodobavorských nekropolí raného středověku. V uvedených 30 hrobových jamách byly uloženy pozůstatky 31 jedinců. Hrobové výbavy byly poměrně bohaté, kromě souboru 24

závěsných kruhů (viz tab. 9) a značného množství skleněných korálků byly nalezeny tři bronzové jehlice, kovové součásti nejméně tři opasků, kování tří vědérek, železná ocílka, patnáct železných nožičků (dva s kováním pochvy), jednáct železných hrotů šípů, sekera s protaženým břitem („bradatice“) a několik neidentifikovatelných kusů silně zkorodovaného železa.

Radiokarbonové datování provedené laboratořemi v Kielu a Kolíně nad Rýnem poskytlo pro dataci poměrně široký interval, při 95 % pravděpodobnosti celých 328 let. C. A. J. Haberstrohovi proto vyšli z užšího intervalu s nižší pravděpodobností (68 %), který ve své interpretaci (Haberstroh 2004, 93) upravili na základě archeologických poznatků na konečný interval let 780 - 920.

IV. *Brundke 2009, 23; Haberstroh 2004; Losert 2007/2008, 333; Pöllath 2002, 142-143.*

V. *Haberstroh 2004, Taf. 1-20, 30-33.*

číslo ¹⁷⁹	materiál	průměr (mm)	průměr drátu (mm)	šíře zakončení (mm)
Taf. 1/2	bronz	28	2	- (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/3	bronz	20	1,5	- (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/6	bronz	45	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/12	bronz	38	2,5	2,5 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/13	bronz	37	2,5	2,5 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/15	bronz	51	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 1/16	Ag	58	1,5	1,5 (s háčkem pod kličkou nebo pouze protilehlé háčky?)
Taf. 1/17	bronz	cca 52	2	2 (háček pod kličkou pravděpodobně odlomen)
Taf. 2/2	bronz	-	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 2/3	bronz	38	2	odlomeno
Taf. 2/4	Ag	cca 50	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 2/5	Ag	54	2	- (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/2	Ag	51	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/3	Ag	51	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/4	Ag	44	2	1,8 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/5	Ag	54	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/5	Ag	50	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 4/13	Ag	cca 35	1,5	2 (s háčkem pod kličkou)

179 Podle C. Haberstroh (2004).

Taf. 5/3	bronz	42	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 5/4	bronz	43	2	2 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 5/9	Ag	26	1,5	1,5 (s háčkem pod kličkou nebo pouze protilehlé háčky?)
Taf. 5/10	Ag	28	1,5	1,5 (s háčkem pod kličkou)
Taf. 6/6	Fe	28	4	- (ukončena očky na obou koncích)
Taf. 7/	Ag	42	1,8	2 (s háčkem pod kličkou)

Tabulka 1. Esovité záušnice z lokality Wirbenz

8. Resumé

Předkládaná práce představuje první pokus o multidisciplinární pohled na nejstarší období česko-bavorských vztahů optikou nikoliv politických, nýbrž kulturněhistorických dějin. Cílem studie nemohlo být podchycení této široké problematiky jako celku, protože na rozdíl od již v zásadě vytěžených písemných pramenů, které jsou bezezbytku dostupné v podobě kritických edic, neustále přibývající hmotné prameny k uvedené problematice doposud nebyly (a sotva kdy budou) alespoň základním způsobem zmapovány, natož pak kriticky zhodnoceny. Text má tedy povahu několika sond do pramenné báze, které mají poukázat – v kontrastu vůči dosavadním jednostranným přístupům – na její možnosti i limity.

V úvodní kapitole se autor vyjadřuje k chronologickému vymezení problematiky a problematice etnické interpretace. Následuje přehled česko-bavorských kontaktů v rovině politických dějin a formulace otázek. Druhá kapitola je věnována českými badateli doposud opomíjené problematice slovanského osídlení severovýchodního Bavorska. Ve třetí kapitole, která je věnována chronologickým vztahům mezi raně středověkými pohřebišti v Čechách a severovýchodním Bavorsku, autor poukazuje na lokální rozdíly v dataci jednotlivých typů esovité záušnice a naznačuje možné řešení tohoto problému. Čtvrtá kapitola se zabývá osídlením česko-bavorského pomezí na základě vybraných mikroregionů Chebska a Domažlicka v 8. - 11. století. V páté kapitole je představen životní řiběh vévody Ernusta (cca 800 - 865/866), franského velmože, čelného dvořana Ludvíka Němce, vojevůdce a politika, který byl zřejmě správcem českého tributu, přičemž osudy této zajímavé postavy jsou nově interpretovány ve světle závěrů dosažených v předcházejících kapitolách. Součástí práce je alfabetický glosář vybraných archeologických lokalit, které mají úzký vztah k řešené problematice.

9. Summary

This diploma thesis presents an attempt on a multi-disciplinary approach to the oldest period of Czech-Bavarian relations not from the point of view of political history but cultural history. The aim of the work excludes the analysis of all problems because material sources, unlike written sources which are available in primary issues, have still added up and which have not been mapped basically, or evaluated, so far. The text has a disposition of several research probes to written sources that are evaluated by existing subjective approaches; I make an analysis of their possibilities and limits.

In the introductory chapter, I focus on the chronological problem limitation and the problems of the ethnic interpretation. The next part contains an overview of Czech-Bavarian contacts from the point of view of political history and specific hypotheses. The second chapter is dedicated to the problems of the Slavonic settlement of Northeastern Bavaria which has been marginalized by Czech research workers so far. In the third chapter, which is focused on chronological relations among early medieval burying grounds in Bohemia and in Northeastern Bavaria, I deal with local differences in dating of S-shaped rings and imply some solutions of this problem. The fourth part concentrates on the settlements on the Czech-Bavarian border on the basis of the chosen Cheb and Domažlice micro-regions from 8th to 11th centuries. The fifth chapter is focused on the life of a Frankish Duke Ernest (cca 800-865/866), a prominent courtier of the King of Bavaria Louis the German, a military leader and politician who most likely was the keeper of the Czech tribute. The Ernest's life story is interpreted in a light of conclusions obtained from the previous chapters. This work includes an alphabetical index of chosen archeological sites, closely focusing on research problems.

(english by Jaroslav Valkoun)

10. Prameny¹⁸⁰ a literatura

CDB I

Friedrich, G. 1907: Codex Diplomaticus et Epistolaris Regni Bohemiae I. Praha.

CRF I

Boretius, A. 1883: Capitularia Regum Francorum I : Monumenta Germaniae Historica, Leges. Hannover.

DD Arn

Kehr, P. 1940: Die Urkunden Arnolfs : Monumenta Germaniae Historica, Diplomata Regum Germaniae ex Stripe Karolinorum III. Berlin.

DD F I

Appelt, H. 1975 - 1990: Die Urkunden Friedrichs I. : Monumenta Germaniae Historica, Die Urkunden der deutschen Könige und Kaiser X. Hannover.

DD H IV

Gladiss, D. 1941: Die Urkunden Heinrichs IV : Monumenta Germaniae Historica, Diplomata regum et imperatorum Germaniae IV. Berlin.

DD KAR I

Mühlbacher, E. 1906: Die Urkunden Pippins, Karlmanns und Karls des Grossen : Monumenta Germaniae Historica, Die Urkunden der Karolinger. Hannover.

DD LG

Kehr, P. 1934: Die Urkunden Ludwigs des Deutschen, Karlmanns und Ludwigs des Jüngeren : Monumenta Germaniae Historica, Die Urkunden der Deutschen Karolinger I. Berlin

DD LK

Schieffer, T. 1960: Die Urkunden Zwentibolds und Ludwigs des Kindes : Monumenta Germaniae Historica, Diplomata Regum Germaniae ex Stripe Karolinorum IV. Berlin.

FMKA

Zeumer, K. 1886: Monumenta Germaniae Historica : Formulae Merovingici et Karolini Aevi. Hannoverae.

180 Nepublikované prameny jsou *in extenso* citovány průběžně v poznámkovém aparátu.

FRB I

Emler, J. 1873: Vitae Sactorum et aliorum Ouorundam Pietate Insignium :
Fontes rerum Bohemicarum I. Praha

FRB II

Emler, J. 1874: Cosmae Chronicon Bohemorum cum Continuatoribus :
Fontes rerum Bohemicarum II. Praha.

LLB

Völkl, G.1955: Das älteste Leuchtenburger Lehenbuch, Verhandlungen des
Historischen Vereins für Oberpfalz und Regensburg 96, 277-404.

MB

Jaffé, P. 1869: Monumenta Bambergensia : Bibliotheca rerum
Germanicarum XV. Berlin.

ME

Gradl, H. 1883: Monumenta Egrana I. Eger.

MMFH III

Bartoňková, D. - Havlík, L. - Hrbek, I. - Ludvíkovský, J. - Večerka, R.
1969: Magnae Moraviae fontes historici III : diplomata, epistolae, textus
historici varii. Brno.

MMFH IV

*Bartoňková, D. - Haderka, K. - Havlík, L. - Ludvíkovský, J. - Vašica, J. -
Večerka, R.* 1971: Magnae Moraviae fontes historici IV : leges – textus
iuridici, supplementa. Brno.

NLB

Singer, F. W. 1996: Das Nothaftische Lehensbuch von 1360. Arzberg –
Hohenberg.

RB I

Erben, K. J. 1855: Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et
Moraviae : Pars I., Annorum 600 – 1253. Praha.

SRG I

Pertz G. H. 1826: Monumenta Germaniae Historica : Scriptorum Tomus I.
Hannoverae.

SRG II

Pertz G. H. 1829: Monumenta Germaniae Historica : Scriptorum Tomus II. Hannoverae.

SRG IV

Pertz G. H. 1841: Monumenta Germaniae Historica : Scriptorum Tomus IV. Hannoverae.

SRG VI

Kurze, F. 1895: Annales Regni Francorum qui dicuntur Annale Laurissenses Maiores et Einhardi. Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi VI. Hannoverae.

SRG VII

Kurze, F. 1891: Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi VII. Hannoverae.

SRG IX

Holtzmann, R. 1935: Thietmari Mersenburgensis Episcopi Chronicon : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum nova seria IX. Berolini.

SRG X

Simson, B. de 1905: Annales Mettenses Priores : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi X. Hannoverae - Lipsiae.

SRG XII

Simson, B. de 1909: Annales Xantenses et Annales Vedastini : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XII. Hannoverae - Lipsiae.

SRG XX

Giesebrecht, E. L. B. 1868: Annales Altahenses maiores, in: Pertz, G. H., Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum XX, 772-824. Hannoverae.

SRG XXV

Waitz, G. 1911: Einhardi Vita Caroli Magni : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi XXV. Hannoverae - Lipsiae.

SRG L

Kurze, F. 1890: Reginonis abbatis Prumiensis Chronicon cum continuatione Trevensis : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi L. Hannoverae.

SRG LX

Hirsch, P. 1935: Die Sachsen Geschichte des Widukind von Korvei : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores rerum Germanicarum in usum scholarum separatim editi LX. Hannover.

SRL

Waitz, G. 1878: Monumenta Germaniae Historica : Scriptores Rerum Langobardicarum et Italitarum Saec. VI–IX. Hannoverae

SRM II

Krusch, B. 1888: Fredegarii et aliorum Chronica : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Merovingiacarum II. Hannoverae.

SRM V

Krusch, B. - Levison, W. 1904: Passiones Vitaeque Sanctorum aevi Merovingici : Monumenta Germaniae Historica, Scriptores Rerum Merovingiacarum V. Hannoverae - Lipsiae.

THF I

Bitterauf, T. 1905: Die Traditionen des Hochstiftes Freising I., Quellen und Erörterungen zur bayerischen Geschichte NF 4.

THR

Widemann, J. 1943: Die Traditionen des Hochstifts Regensburg und des Klosters St. Emmeram, Quellen und Erörterungen zur bayerischen Geschichte NF 8.

Abels, B.-U. 1986: Archäologischer Führer Oberfranken. Stuttgart.

Ammon, H. (Hrsg.) 1992: Schriftenreihe der universitären Außenstelle Forchheim : Die Entwicklung Forchheims im frühen Mittelalter. Forchheim.

Bachmann, M. 1925: Die Verbreitung der slavischen Siedlungen in Nordostbayern. Erlangen.

Bartoš, F. M. 1953: Kíže Bořivoj na Moravě a založení Prahy, in: Josef Dobrovský 1753 – 1953, 430-440. Praha

Bašta, J. - Baštová, D. 1990: Neznámý slovanský kmen na Domažlicku?,

Minulostí západočeského kraje 36, 7-23.

Beranová, M. - Lutovský, M. 2009: Slované v Čechách : Archeologie 6.–12. století. Praha.

Bergmann, A. 1928: Vorläufiger Bericht über Wallgrabungen in Westböhmen, Sudeta 4, 69-72.

Bergmann, R. a kol. 2008: Missionierung und Christianisierung im Regnitz- und Obermaingebiet. Schriftenreihe des Historischen Vereins Bamberg, Band 41, Bamberg.

Bernau, F. 1878: Burg und die Stadt Elbogen von der ältesten Zeit bis zum Jahre 1547. Kommotau.

Biermann, F. 2009: Kommentar zum Aufsatz von Florin Curta: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě) – The Making of the Slavs (with special emphasis in Bohemia and Moravia), Archeologické rozhledy 60, Archeologické rozhledy 61, 337-349.

Bláhová, M. 1986: Evropská sídliště v latinských pramenech období raného feudalismu : Acta Universitatis Carolinae, Monographia C - 1883. Praha

Bláhová, M. 2001: Historická chronologie. Praha.

Bláhová, M. - Frolík, J. - Profantová, N. 1999: Velké dějiny zemí Koruny české : Svazek I, Do roku 1179. Litomyšl – Praha.

Borkovský, I. 1953: Kostel Panny Marie na Pražském hradě, památky archeologické 44, 129-200.

Borkovský, I. 1956: Esovité záušnice, jejich původ a význam, in: Referáty Liblice 1955, 148-158.

Borkovský, I. 1965: Levý Hradec : Nejstarší sídlo Přemyslovců. Praha.

Borkovský, I. 1969: Pražský hrad v době přemyslovských knížat. Praha.

Bosl, K. 1965: Handbuch der historischen Stätten Deutschlands VII : Bayern. Stuttgart.

Brather, S. 2001: Archäologie der westlichen Slawen : Siedlung, Wirtschaft und Gesellschaft im früh- und hochmittelalterlichen Ostmitteleuropa. Berlin – New York.

Brather, S. 2003: Rezension zu F. Curta, The making of the Slavs, Ethnographisch-Archäologische Zeitschrift 44, 311-316.

Brather, S. 2004: Etnische Interpretation in der frühgeschichtlichen Archäologie : Geschichte, Grundlagen und Alternative. Berlin – New York.

Brather, S. 2008: Kleidung, Bestattung, Identität : Die Präsentation sozialer Rollen im frühen Mittelalter, Zwischen Spätantike und Frühmittelalter 57, 237-273.

Bretholz, B. 1912: Geschichte Böhmens bis zum Aussterben der Přemysliden (1306). München – Leipzig.

Brundke, N. 2009: Das frühmittelalterliche Gräberfeld bei Mockersdorf, Lkr. Neustadt an der Waldnaab. Nepublikovaná diplomová práce, Universität Bamberg.

Brunner, K. 1979: Oppositionelle Gruppen in Karolingerreich. Veröffentlichungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung 25. Wien – Köln – Graz.

Břicháček, P. 1997: Domažlice, okr. Domažlice, Výzkumy v Čechách 1993 – 1995, č. 259, 49.

Břicháček, P. - Metlička, M. 1999: Domažlická sídelní aglomerace v raném středověku, Archeologie ve středních Čechách 3, 259-282.

Bubeník, J. 1988: Slovanské osídlení středního Poohří. Praha.

Charvát, P. 2007: Zrod českého státu. Praha.

Collins, R. 2007: Die Fredegar-Chroniken. Hannover.

Cornwell, J. 2005: Hitlerovi vědci : věda, válka a smlouva s ďáblem. Praha.

Curta, F. 2002: The making of the Slavs : history and archaeology of the Lower Danube Region c. 500 – 700. Cambridge.

Curta, F. 2008: Utváření Slovanů (se zvláštním zřetelem k Čechám a Moravě), Archeologické rozhledy 60, 643-694.

Čech, P. 2004: Žatec v raném středověku (počátek 6. - 13. století), in: Ebelová, I. - Holodňák, P. (eds.), Žatec : historie – kultura – lidé, 54-114. Praha.

Daim, Falko – Lippert, Andreas 1984 (Hrsg.): Das awarische Gräberfeld von Sommerein am Leithagebirge, Niederösterreich. Wien.

Dietel, K. 1965: Frühmittelalterliche Metallfunde vom Großen Waldstein, Kulturwarte 11, 134-136.

Dietel, K. 1966: Der Waldstein im Spiegel seiner Geschichte und im Lichte neuer Ausgrabungen : Heimatbeilage zum Amtlichen Schulanzeiger des Regierungsbezirks Oberfranken 25. Bayreuth.

Dinklage, K. 1937: Cham im Frühmittelalter, Verhandlungen des

Historischen. Vereins für Oberpfalz und Regensburg 87, 162-184.

Dinklage, K. 1938: Zur ältesten Besiedlungsgeschichte des Egerlandes, Heimat und Volkstum 14, 329-336.

Dinklage, K. 1940: Studien zur Frühgeschichte des deutschen Südostens, Südostforschungen 5, 158-198.

Dobiáš, J. 1963: Seit wann bilden die natürliche Grenzen von Böhmen auch seine politische Landesgrenze?, Historica 6, 5-44.

Dušek, S. - Bach, H. 1971: Slawen in Thüringen : Geschichte, Kultur und Anthropologie im 10. bis 12. Jahrhundert nach den Ausgrabungen bei Espenfeld. Veröffentlichungen des Museums für Ur- und Frühgeschichte Thüringens 2. Weimar.

Eichinger W. - Losert H. 2003: Ein merowingerzeitliches Gräberfeld östlich-donauländischer Prägung bei Großprüfening, Stadt Regensburg, Oberpfalz, Das archäologische Jahr in Bayern (2003), 98-102.

Eidam, H. 1931: Die Slaven in Nordbayern, Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte 4, 147-174.

Eichert, S. 2010: Die frühmittelalterlichen Grabfunde Kärntens. Klagenfurt.

Eichler, E. a kol. 2001: Siedlungsnamen im oberfränkischen Stadt- und Landkreis Bamberg. Beiträge zur slavisch – deutschen Sprachkontakten, Band I. Heidelberg .

Eichler, E. a kol. 2006: Siedlungsnamen im oberfränkischen Stadt- und Landkreis Bayreuth. Beiträge zur slavisch – deutschen Sprachkontakten, Band II. Heidelberg.

Eisner, J. 1933: Slovensko v pravěku. Bratislava

Eisner, J. 1966: Rukověť slovanské archeologie. Praha.

Ernst, B. 2003: Burgenbau in der südöstlichen Oberpfalz vom Frühmittelalter bis zur frühen Neuzeit I-II. Büchenbach.

Ettel, E. 2004: Beiträge zur Siedlungsgeschichte des Egerer Kreises unter besonderer Berücksichtigung der Orts- und Flurformen. Quellen und Erörterungen 4. Pressath.

Fiala, Z. 1967: Die Organisation der Kirche im Přemysliedenstaat des 10. - 13. Jhs., in: Graus, F. - Ludat, H. (Hrsg.), Siedlung und Verfassung Böhmens in der Frühzeit, 133-143. Wiesbaden.

Fischer, R. 1940: Zur Namenkunde des Egerlandes : Die slawischen

Ortsnamen des Egerlandes und ihre Auswertung für die Lautlehre und Siedlungsgeschichte. Reichenberg – Leipzig.

Franz, L. 1939: Ein frühdeutscher Fund aus dem Egerland, in: Hesch, M. - Spannaus, G. (Hrsg.), Kultur und Rasse : Otto Reche zum 60. Geburtstag, 76-79. München – Berlin.

Franz, L. 1940: Ein frühdeutscher Fund aus dem Egerland, Unser Egerland 44, 78-79.

Franz, L. 1941: Der Fund von Trebendorf, Unser Egerland 45, 68-73.

Friesinger, H. 1971/74: Studien zur Archäologie der Slawen in Niederösterreich. Mitteilungen der Prähistorischen Kommission der Österreichischen Akademie der Wissenschaften XV/XVI, Wien.

Friesinger H. 1976: Die Slawen in Niederösterreich. Wissenschaftliche Schriftenreihe Niederösterreich 15. St. Pölten.

Geldner, F. 1986: Das Problem der vierzehn Slavenkirchen Karls des Großen, Deutsches Archiv für durchforschung des Mittelalters 42, 192-205.

Gnirs, A. 1995: Wogastisburg, Bohemia 36, 113-117.

Gnirs, A. 1996: Topographie der historischen und kunstgeschichtlichen Denkmale in dem Bezirke Karlsbad. München.

Goll, J. 1900: Kosmas II.8, Český časopis historický 6, 355-357.

Haberstroh, C. 2004: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Ldkr. Bayreuth. München.

Haberstroh, J. 2000a: Schlawische Siedlung in Nordostbayern, in: Wieczorek, A. - Hinz, H. M. (Hrsg.), Europasmitte um 1000, 713-717. Stuttgart.

Haberstroh, J. 2000b: Die merowingischen Grabfunde von Kleinbardorf, Gde. Sulzfeld, Lkr. Rhön-Grabfeld, Beiträge zur Archäologie in Unterfranken, 245-263.

Haberstroh, J. 2000c: Ausgrabungen in der Krypta von St. Sigismund in Seussling, Archäologische Jahr in Bayern 1999, 96-99.

Haberstroh, J. 2004: Radiokarbonanalysen am Skelettmaterial frühmittelalterlichen Grabfunde Oberfrankens, in: Haberstroh, C., Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Ldkr. Bayreuth, 29-40. München.

Hägermann, D. 2002: Karel Veliký : Vládce západu. Praha.

Hahn, W. 1976: Moneta Radasponensis. Braunschweig.

Hanning, R. 2003: S-Schleifenringe in frühmittelalterlichen Gräberfeldern Nordostbayerns, in: Ericsson, I. - Losert, H. (Hrsg.), Aspekte der Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit : Festschrift für Walter Sage, 174-185. Bonn.

Hasil, J. 2008a: Chebsko a Horní Franky – kontaktní region Franské říše a západních Slovanů, in: Šimůnek, R. (ed.), Regiony – časoprostorové průsečíky? : Historická geografie, Supplementum 2, 77-97. Praha.

Hasil, J. 2008b: Raně středověké osídlení Chebska. Nепublikovaná bakalářská práce. Praha.

Hasil, J. /v tisku/: Raně středověké osídlení Chebska, Studia Mediaevalia Pragensia 9, 7-73.

Haubrichs, W. 2009: Der „Name“ der Thüringer, in: Castritius, H. - Geuenich, D. - Werner, M. - Fischer, T. (Hrsg.), Die frühzeit der Thüringer, 83-102. Berlin – New York.

Heidenreich, A. 1997: Ein Hochmittelalterlicher Bestattungsplatz mit Schläfenringen auf dem Barbaraberg (Gde. Speinshart, Lkr. Neustadt a. d. Waldnaab), Beiträge zu der Archäologie in der Oberpfalz, 322-333.

Heidenreich, A. 1998: Ein slawischer Friedhof mit Kirche auf dem Barbaraberg im Lankreis Neustadt/Waldnaab : Archäologische Zeugnisse zur Siedlungsgeschichte I. Bamberg – Pressath.

Hejna, A. 1964: Archeologický výzkum v Chebu v roce 1962 – 1963, Archeologické rozhledy 16, 664, 685-690.

Hejna, A. 1965: Zbytek opevnění slovanského hradiště v Chebu, Archeologické rozhledy 17, 825-830.

Hejna, A. 1967a: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska, Památky archeologické 58/1, 169-271.

Hejna, A. 1967b: K některým otázkám slovanského osídlení Chebu a Chebska, Minulostí Západočeského kraje 5, 204-219.

Hejna, A. 1971: Archeologický výzkum a počátky sídlištního vývoje Chebu a Chebska II, Památky archeologické 62/2, 488-550.

Hensch, M. 2005: Burg Sulzbach in der Oberpfalz : Archäologisch-historische Untersuchungen zur Entwicklung eines Herrschaftszentrums des 8. bis 14. Jahrhunderts in Nordbayern. Neustadt/Aisch.

Hlaváček, I. 1997: Nástin historiografie města Chebu a Chebska, Sborník Chebského muzea, 132-140.

Hrubý, V. 1936: Tři studie k české diplomatice. Brno

Hübener, W. 1989: Die Orte des Diedenhofener Kapitulars von 805 in archäologischer Sicht, *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorgeschichte* 72, 251-266.

Janka, W. 2008: Ortsnamenforschung im Raum Kemnath : Ergebnisse und Perspektiven, n: Neubauer, M. - Schön, R. - Thieser, B. (Hrsg.), *Kemnath : 1000 Jahre und mehr*, 95-106. Pressath.

Jireček, H. 1863: Slovanské právo v Čechách a na Moravě : Doba nejstarší – od prvních zpráv do konce X. století. Praha.

Jireček, H. 1866: Das Recht in Böhmen und Mähren I : Von den ersten Nachrichten bis zum Schlusse des 12. Jahrhunderts. Prag.

John, A. 1911: Weitere Beiträge zur Geschichte des Egerländer Dorfes Oberlohma : Die Gräberfunde bei Oberlohma, *Unser Egerland* 15, 10-11.

Jonas, J. E. 1912: Bericht über die Ausgrabungsarbeiten auf der Kaiserburg zu Eger im Jahre 1911 : *Jahrbuch des Kunsthistorischen Institutes der K. K. Zentralkommission für Denkmalpflege*, Beiheft VI. Wien.

Kašička, F. - Nechvátal, B. 1980: Slovanská hradiště v povodí Ohře na Loketsku, in: Dostál, B. - Vignatiová, J. (eds.), *Slované 6. – 10. století : Sborník referátů ze symposia Břeclav – Pohansko 1978*, 107-112. Brno.

Käubler, R. 1935: Die ländlichen Siedlungen des Egerlandes. Leipzig.

Kejř, J. 1973: Císař Friedrich Barbarossa jako pán západočeské provincie Sedlecké (Loketské), in: *Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám*, 11-27. Praha.

Knor, A. 1951: Slovanské hradisko v Jenišově – Tašovicích, *Archeologické rozhledy* 3, 16, 25-26.

Kos, L. 2009: Raně středověké fortifikace s čelní kamennou plentou ve střední Evropě. Nепublikovaná bakalářská práce, Praha.

Krüger, R. 1967: Typologie des Waldhufendorfes nach Einzelformen un deren Verbreitungsmustern. *Göttinger geographische Abhandlungen*, Heft 42. Göttingen.

Krumphanzlová, Z. 1974: Chronologie pohřebního inventáře vesnických hřbitovů 9. – 11. věku v Čechách, *Památky archeologické* 65/1, 34-110.

Krzemieńská, B. 1979: Boj knížete Břetislava I. O upevnění českého státu (1039 – 1041), In: *Rozpravy ČSAV. Řada společenských věd* 89/5. Praha.

Krzemieńská, B. - Třeštík, D. 1960: O dokumente praskim z roku 1086, *Studie źródłoznawcze/Commentationes* 5, 79-102.

- Kubů, F. 1997: Štaufská ministerialita na Chebsku. Cheb.*
- Kubů, F. 2005: Chebský městský stát. České Budějovice.*
- Kunstmann, H. 1994: Die Bedeutung der Cham-Further Senke für die Einwanderung der Slaven in der Oberpfalz im Spiegel der Namen Cham/Kamp, Osser, Domažlice, Tugast/Taus u. a., Die Welt der Slawen 29, 42-71.*
- Leinthal, B. 1989/1990: Der karolingisch-ottonische Ortsfriedhof Alladorf, Ldkr. Kulmbach : Grabungskampagne 1984, Zeitschrift für Archäologie des Mittelalters 16/17, 7-122.*
- Lohwasser, C. 2010: Das bajuwarische Gräberfeld bei Pfakofen, Ldkr. Regensburg. Nepublikovaná disertační práce, Bamberg.*
- Losert, H. 1993a: Die früh- bis hochmittelalterliche Keramik in Oberfranken : Zeitschrift für archäologie des Mittelalters, Beiheft VIII. Köln.*
- Losert, H. 1993b: Die slawische Besiedlung Nordostbayerns, in: Schmotz, K. (Hrsg.), Vorträge des 11. Niederbayerischen Archäologentages, 207-270. Deggendorf.*
- Losert, H. 2003: Bajuwaren und Slawen im frühen Mittelalter in der mittleren und nördlichen Oberpfalz, Schriftenreihe des Stadtmuseums und Stadtarchivs Sulzbach-Rosenberg 19, 155-162.*
- Losert, H. 2004: Zur mittelalterlichen Siedlungsgeschichte im Steigerwald aus archäologischer Sicht, in: Becker, H. - Ericsson, I. (Hrsg.), Mittelalterliche Wüstungen im Steigerwald, 1-46. Bamberg.*
- Losert, H. 2005: Kirchenarchäologie und mittelalterliche Siedlungsgeschichte in Nordbayern, Beiträge zur Mittelalterarchäologie in Österreich 21, 107-118.*
- Losert, H., 2007: Neue Forschungen am „Rauhen Kulm“ : Teil 2: Archäologische Untersuchungen zur Kenntnis von Besiedlung und Befestigung im frühen Mittelalter, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen 18, 119-126.*
- Losert, H. 2007/2008: Slawen in der Oberpfalz – eine Bestandsaufnahme, Acta Archaeologica Carpathica 42-43, 301-370.*
- Losert, H. 2008: Archäologische Untersuchungen am Rauhen Kulm in der Flednitz, in: Neubauer, M. - Schön, R. - Thieser, B. (Hrsg.), Kemnath : 1000 Jahre und mehr, 65-107. Pressath.*
- Losert, H. - Szameit, E. 2004: Archäologische Untersuchungen im vierer*

Entdeckten frühmittelalterlichen Gräbefeld von Mockersdorf, Stadt Neustadt am Kulm, Landkreis Neustadt an der Waldnaab, Oberpfalz, Archäologisches Jahr Bayern, 101-103.

Lutovský, M. 1994: Kolínský knížecí hrob : ad fontes, Sborník Národního muzea 48, 37-76.

Lutovský, M. 2001: Encyklopedie slovanské archeologie. Praha.

Lutovský, M. 2006: Kolín 1864: nejvýznamnější hrobový nález českého raného středověku, in: Sommer, P. (ed.) Čechy v raném středověku, 213-232. Praha.

Lutovský, M. - Profantová, N. 1995: Sámova říše. Praha.

Lutovský, M. - Tomková, K. 1994: K problematice nejmladších raně středověkých mohyl v Čechách – pohřebiště u Hlohoviček, Památky Archeologické Supplementum 2, 86-106.

Manske, D. 2008: Der Raum Kemnath, ein mittelalterlicher Kreuzungsbereich bedeutender Altfernwege, in: Neubauer, M. - Schön, R. - Thieser, B. (Hrsg.), Kemnath : 1000 Jahre und mehr, 107-160. Pressath.

Maur, E. 2001: Řezenská cesta a zemské cesty na Domažlicku, Západočeský historický 7, 7-40.

Měřínský, Z. 1997: K problematice nekropolí druhé pol. 10. až počátku 13. století na Moravě, in: R. Nekuda - J. Unger (ed.), Z pravěku do středověku : sborník k 70. narozeninám Vladimíra Nekudy, 87-94. Brno.

Měřínský, Z. 2002: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu I. Praha.

Měřínský, Z. 2006: České země od příchodu Slovanů po Velkou Moravu II. Praha.

Michálek, J. - Lutovský, M. 2000: Hradec u Nemětic : Sídlo halštatské a raně středověké nobility v česko-bavorském kontaktním prostoru. Strakonice – Praha.

Mitterauer, M. 1963: Karolingische Markgrafen im Südosten : Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum, Archiv für österreichische Geschichte 123.

Mörzl, A. 1996: Die Wallfahrtskirche Barbaraberg, in: 850 Prämonstratenserabtei Speinshart – 75 Jahre Widerbesiedlung durch Stift Tepl, 63-66. Speinshart.

Müller, M. 1923: Die Slavengräber bei Oberlohma und die Slaven im Egerlande, Egerer Jahrbuch 53, 57-65.

- Musianowicz, K. 1949:* Kablaczki skroniowe – próba typologii i chronologii, *Światowit* 20, 115-232.
- Neischl, A. 1912:* Die vor- und frühgeschichtlichen Befestigungen am Rauher Kulm bei Neustadt am Kulm (Oberpfalz). Paris.
- Neubauer, M. - Thieser, B. 2001:* Cheb – (Redwitz) – Kemnath – Creußen : Místa na staré dálkové cestě, *Sborník Chebského Muzea*, 71-76.
- Neubauer, M. - Thieser, B. 2007:* Beitrag zur Geschichte der alten Gemeinde Haidenaab, in: *Speichersdorf : Beiträge zur Ortsgeschichte*, 47-118. s. l.
- Niederle, L. 1909:* Příspěvky k počátkům českých dějin : Jak daleko seděli Čechové na jih?, *Český časopis historický* 15, 72-78.
- Niederle, L. 1913:* Život starých Slovanů I. Praha.
- Novotný, V. 1912:* České dějiny I./1 : Od nejstarších dob do smrti knížete Oldřicha. Praha.
- Nový, R. 1968:* Die Anfänge des Böhmisches Staates : *Acta Universitatis Carolinae, Monographia* 26. Praha.
- Nový, R. 1990:* Boiohaemum – Bohemia – Čechy, *Dějiny a současnost* 12, 2-4.
- Obenaus, M. 2006:* Arpadenzeitliche Grabfunde des 10. bis 12. Jahrhunderts in Ostösterreich : Fundmaterialien des Burgenländischen und Niederösterreichischen Landesmuseums. Nепublikovaná diplomová práce, Universität Wien.
- Palacký, F. 1939:* Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě I. Praha.
- Pekař, J. 1903a:* Nejstarší kronika česká, *Český časopis historický* 9, 125-163.
- Pleterski, A. 2009:* The inventing of Slavs or inventive Slavs? : O ideovém světě a způsobu bydlení starých Slovanů, *Archeologické rozhledy* 61, 331-336.
- Plesl, E. 1961:* Lužická kultura v severozápadních Čechách. Praha.
- Pöllath, R. 1998:* Ein Gräbefeld des 8. Jahrhunderts aus der Cham-Further Senke, *Beiträge zur Archäologie in der Oberpfalz*, 355-360.
- Pöllath, R. 2002:* Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern : Eine archäologisch-historische Interpretation mit der Vorlage der Ausgrabungen von K. Schwarz in Weismain und Thurnau-Alladorf. München.
- Pražák, J. 1993:* Privilegium pervetustum Boleslai, in: *Hlaváček, I. -*

Bláhová, M. (eds.), Milénium břevnovského kláštera : Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách, 13-24. Praha.

Profantová, N. 2009: Kultura s keramikou pražského typu a problém šíření slavinity do střední Evropy : K článku Florina Curty, Archeologické rozhledy 61, 303-330.

Prošek, F. 1952: Zbytky slovanského srubu na Starém Lokti u Jenišova – Tašovic, Archeologické rozhledy 4., 426, 452-453.

Reindel, K. 1965: Bayern im Karolingerreich, in: Braunfels W. (Hrsg.), Karl der Große Lebenswerk und Nachleben I, 234-268. Düsseldorf.

Reinecke, P. 1927/28: Die Slaven in Nordostbayern, Bayerischer Vorgeschichtsfreund 7, 17-37.

Reinecke, P. 1928: Slavisch oder Karolingisch, Prähistorische Zeitschrift 19, 268-279.

Reinecke, P. 1931: Die Westgrenze vorgeschichtlicher Besiedlung in Böhmen, Sudeta 7, 26-38.

Rieckhoff-Pauli, S. - Torbrügge W. 1984: Regensburg, Kelheim, Straubing: Archäologische und historische Denkmäler Deutschlands 6. Stuttgart.

Röhler-Ertl, O. 1998: Anthropologischer Anhang, in: Heidenreich, A., Ein slawischer Friedhof mit Kirche auf dem Barbaraberg im Lankreis Neustadt/Waldnaab : Archäologische zeugnisse zur Siedlungsgeschichte I, 62-64; 155-180. Bamberg – Pressath.

Röhler-Ertl, O. 2002: Zwei anthropologische Beiträgen zu den Gräberfeldern von Alladorf und Weismain, in: Pöllath, R., Karolingerzeitliche Gräberfelder in Nordostbayern, 197-258. München.

Schejbalová, Z. 2009: Raně středověká pohřebiště na jihozápadním Plzeňsku. Nepublikovaná diplomová práce, Plzeň.

Schmidt, W. 2007: Geschichte der deutschen Sprache. Stuttgart.

Schneider E. - Schneidermüller B. (Hrsg.) 2004: Vor 1000 Jahren : Die Schweinfurter Fehde ud die Landschaft am Obermain 1003. Schweinfurt.

Schürer, O. 1934a: Die Kaiserpfalz Eger. Berlin.

Schürer, O. 1934b: Geschichte von Burg und Pfalz Eger. München.

Schürer, O. 1934c: Die Kaiserpfalz Eger : Ihr politisches und künstlerisches Schicksal. Prag.

Schwarz, E. 1931: Die Ortsnamen der Sudetenländer als Geschichtsquelle. München – Berlin. Schwarz 1931

Schwarz, E. 1960: Sprache und Siedlung in Nordostbayern. Erlanger Beiträge zur Sprach- und Kunstwissenschaft, Band IV. Nürnberg.

Schwarz, K. 1955: Die vor- und frühgeschichtlichen Geländedenkmäler Oberfrankens : Materialhefte zur Bayerischen Vorgeschichte V. Kallmünz.

Schwarz, K. 1971: Die Ausgrabungen im Niedermünster zu Regensburg. Kallmünz/Oberpfalz.

Schwarz, K. 1984: Frühmittelalterliche Landesausbau im östlichen Franken zwischen Steigerwald, Frankenwald und Oberpfälzer Wald. Mainz.

Schwarzmaier, H. 1972: Ein Brief des Markgrafen Aribo an König Arnulf über die Verhältnisse in Mähren, Frühmittelalterliche Studien 6, 55-66.

Segl, P. 1996: Kloster Speinshart 1145 – 1557 : Die Stifter des Klosters, in: 850 Prämonstratenserabtei Speinshart – 75 Jahre Widerbesiedlung durch Stift Tepl, 23-25. Speinshart.

Seyler, E. 1896: Bericht auf der Versammlung nordbayerischer Anthropologen und Prähistoriker in Nürnberg, 30. Mai 1896, Prähistorische Blätter 8, 12-14.

Siegl, K. 1912: Die Ausgrabungen auf der Kaiserburg in Eger, Mittheilungen des Vereins für Geschichte Deutscher in Böhmen 50, 358-372.

Sindbaek, Soren Michael 1999: A Magyar Occurrence : Process, Practice and Ethnicity between Europe and the Steppes. Acta Archaeologica 70, 152 - 189.

Singer, F. W. 1958: Ein spätkarolingischer Goldschmuck von Hohenberg an der Eger, Siebensturm 27, 97-99.

Singer, F. W. 1965: Mittelalterliche Keramik aus dem Fichtelgebirge, Kulturwarte 11, 122-133.

Sláma, J. 1957: K chronologické průkaznosti náušnice s několikanásobnou esovitou kličkou, Archeologické rozhledy 9, 25-268.

Sláma, J. 1973: Civitas Wistrachi ducis, Historická geografie 11, 3-30.

Sláma, J. 1986: Střední Čechy v raném středověku II : Hradiště, příspěvky k jejich dějinám a významu. Praehistorica 11, Praha.

Sláma, J. 2006: Vít, in: Vita Archaeologica : Sborník Vítu Vokolkovi, 25-30. Hradec Králové – Pardubice.

Smetánka, Z. - Hrdlička, L. - Blajerová, M. 1974: Výzkum slovanského pohřebiště za jízdnou Pražského hradu v roce 1973 : Předběžná zpráva,

Archeologické rozhledy 26, 386-405; 433-438.

Smrž, Z. 1991: Výšinné lokality mladší doby kamenné až raného středověku v severozápadních Čechách : Pokus o sídelně historické hodnocení, Archeologické rozhledy 43, 63-89.

Sommer, P. 2001: Začátky křesťanství v Čechách : Kapitoly z dějin raně středověké duchovní kultury. Praha.

Staňa, Č. 1985: Mährische Burgwälle im 9. Jahrhundert, in: Friesenger, H. - Daim, F. (Hrsg.), Bayern und ihre Nachbarn 2, 157-200. Wien.

Stejskal, F. 1918: Sv. Lidmila, její doba a úcta. Praha.

Stloukal, M. - Szilvássy, J. - Šebesta, P. 1988: Die slawische Gräberstätte auf der Kaiserburg in Cheb (Eger), Památky archeologické 79/2, 390-423.

Strér, B. 1886: Hradiště Tuhošť na Domažlicku, Programm vyššího gymnasia v Domažlicích, 3-30.

Stroh, A. 1954: Die Reihengräber der karolingisch-ottonischen Zeit in der Oberpfalz : Materialhefte zur bayerischen Vorgeschichte 4. Kallmünz.

Sturm, H. 1964: Oberpfalz und Egerland : Ausgewählte Worträge. Geislingen.

Szameit, E. 1995: Gars-Thunau : Frühmittelalterliche fürstliche Residenz und vorstädtische Handelszentrum, in: Brachmann, H.-J.. (Hrsg.) Burg-Burgstadt-Stadt : Zur Genese mittelalterlichen Zentren in Ostmitteleuropa, 274-282. Berlin.

Šauerová, L. 2003: Antropologický výzkum kosterních pozůstatků ze slovanského pohřebiště na Chebském hradě, Sborník Chebského muzea, 57-63.

Šebesta, P. 1978: Cheb, okr. Cheb, Výzkumy v Čechách 1975, č. 76, 30.

Šebesta, P. 1989: Neue Beiträge zur Bauentwicklung Chebs (Eger), Archeologia historica 14, 123-130.

Šebesta, P. 1990: Cheb, okr. Cheb, Výzkumy v Čechách 1986/87, č. 155, 62.

Šebesta, P. 1995: Cetnov, okr. Cheb, Výzkumy v Čechách 1990, č. 179, 43.

Šebesta, P. 1997: Archäologische Forschung der Kaiserburg zu Eger, in: Nekuda, R. – Unger, J. (eds.), Z Praveku do středověku, 197-203. Brno.

Šebesta, P. 1999: Der frühmittelalterliche Betattungsplatz von Cheb (Eger), Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen 8,

193-200.

Šebesta, P. 2000: Štaufská hradní kaple v Chebu, Sborník Chebského muzea, 9-15.

Šebesta, P. 2001: První slovanská obydlí v Chebu, Sborník Chebského muzea, 5-10.

Šebesta, P. 2002: Die älteste Spuren der Kolonisation in Cheb/Eger, Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen 12, 204-210.

Šebesta, P. 2004a: Cheb, okr. Cheb, Výzkumy v Čechách 2002, č. 363, 82.

Šebesta, P. 2004b: Cheb, okr. Cheb, Výzkumy v Čechách 2002, č. 364, 83.

Šebesta, P. 2006: Nejstarší opevnění v Chebu, Sborník Krajského muzea Cheb, 168-175.

Šikulová, V. 1958/1959: Moravská pohřebiště z mladší doby hradištní, Pravěk východní Moravy 1, 88-162.

Šimek, E. 1955: Chebsko – dnešní nejzápadnější slovanské území – v staré době. Brno.

Šolle, M. 1998: Hradsko na Kokořínsku – Canburg franských análů. Praha.

Štefan, I. /v tisku/: Příspěvek k chronologii a výpovědním možnostem esovitých záušnic, Studia Mediaevalia Pragensia 9.

Štefan I. - Varadzin L. 2008: Počátky farní organizace v Čechách a na Moravě ve výpovědi archeologie, in: J. Hrdina – B. Zilynská (eds.), Církevní topografie a síť pražské církevní provincie v pozdním středověku, Colloquia mediaevalia Pragensia 8, 33-54. Praha.

Tovornik, V. 1983: Die frühmittelalterlichen Gräberfeldern von Gussen und Auhof bei Perg in Oberösterreich. Nepublikovaná disertační práce. Vídeň.

Třeštík, D. 1997: Počátky Přemyslovců. Praha.

Třeštík, D. 2001: Vznik Velké Moravy. Praha

Turek, R. 1950: Slovanské osídlení Chebska, Obzor prehistorický 14, 401-440.

Turek, R. 1957: Die frühmittelalterlichen Stämmegebiete in Böhmen. Praha.

Turek, R. 1967a: Smolovské hradisko a problém Tuhoště, Archeologické rozhledy 19, 445 – 451.

Turek, R. 1967b: Hradisko Příkopy u Kdyně na Domažlicku : K

problémům tvrzí na sklonku raného středověku, Sborník Národního muzea. Řada A – Historie 21, 203-208)

Turek, R. 1975: Listina Jindřicha IV. z 29. dubna 1086 a její teritoria, *Slavia Antiqua* 20, 69-122.

Turek, R. 1982: Čechy v raném středověku. Praha.

Tyroller, F. 1955: Die Ahnen der Wittelsbacher zum anderen Male, *Jahrbuch für fränkische Landesforschung* 15, 129-155.

Úlovec, J. 1998: Hrady, zámky a tvrze na Chebsku. Cheb.

Ungermaň, Š. 2005: C. Haberstroh: Das frühmittelalterliche Gräberfeld von Wirbenz, Gde. Speichersdorf, Ldkr. Bayreuth, *Archeologické rozhledy* 57, 422-428.

Váňa, Z. 1958: Slované v Bavorsku podle archeologických dokladů, *Vznik a počátky Slovanů* 2, 138-209.

Vaněček, V. 1949: Prvních tisíc let... : Předstátní společenská organizace a vznik státu u českých Slovanů. Praha.

Varhaník, J. - Zavřel, J. 1989: K petrografické skladbě zdiva chebského hradu, *Památky a příroda* 14, 15-16.

Vávra, I. 1973: Řezenská a Norimberská cesta, *Historická geografie* 2, 31-100.

Velímský, T. 1992: Zur Problematik der Stadtgründung des 13. Jahrhunderts in Kynšperk nad Ohří (Königsberg), *Památky archeologické* 83/1, 105-148.

Velímský, T. 1993: Die Stadtgründung des 13. Jahrhunderts in Kynšperk nad Ohří (Königsberg) im Lichte neuer Archäologischer Forschungen, *Archäologische Arbeitsgemeinschaft Ostbayern/West- und Südböhmen* 3, 57-60.

Vencl, S. 2004: Dřevěná sakrální architektura a archeologie : Ecclesia lignea jako zvláštní případ archeologických pozůstatků snížené viditelnosti, in: *K počtě Vladimíru Podborskému : Přátelé a žáci k sedmdesátým narozeninám*, 517-524. Brno

Wagner, K. H. 1940: Ausgrabungen in Südbayern : Reg. Bez. Oberbayern, Niederbayern, Oberpfalz und Schwaben, *Nachrichtenblatt Deutschen Vorzeit* 16, 11-18.

Weger, T. /v tisku/: Bolko Freiherr von Richtigthofen a Helmut Preidel

dvojí případová studie o roli prehistoriků a archeologů ve vysídleneckých

organizacích po roce 1945. Archeologické rozhledy.

Wihoda, M. 2006: Morava v 10. století, in: Sommer, P. (ed.) Čechy v raném středověku, 53-74. Praha.

Wilhelm, F. 1911: Die Grabungen auf der Egerer Kaiserburg, Unser Egerland 15, 103-106, 128-132.

Wiwjorra, I. 1996: German archaeology and its relation to nationalism and racism, in: Díaz-Andreu, M. - Champion, T. (eds.), Nationalism and archaeology in Europe, 164 - 188. London.

Zaki, A. 1997: Szlaki wędrówek św. Wojciecha, Universitas 68/69, 7-17.

Zapf, L. 1885/86: Ein Burgwall auf dem Waldstein im Fichtelgebirge, Beiträge zur Anthropologie und Urgeschichte Baierns 6, 1-16.

Zapf, L. 1887: Die wendische Wallstelle auf dem Waldstein in Fichtelgebirge, Archiv für Geschichte von Oberfranken 17, 237-251.

Zápotocký, M. 2000: Eneolitická výšinná sídliště a komunikace, Památky archeologické, Suppl. 13, 48-488.

Žemlička, J. 1989: „Duces Boemanorum“ a vznik přemyslovské monarchie, Československý časopis historický 37, 697-721.

Žemlička, J. 2003: České 13. století : „privatizace“ státu, Český časopis historický 101, 509-541.